

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'IN METİNLEŞME SÜRECİ

VE

ANA KONULAR

722447

DOKTORA TEZİ

122447

Muhitdin PATTEYEV

T.C. YÜSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANKARA-2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'IN METİNLEŞME SÜRECİ
VE
ANA KONULAR

Doktora Tezi

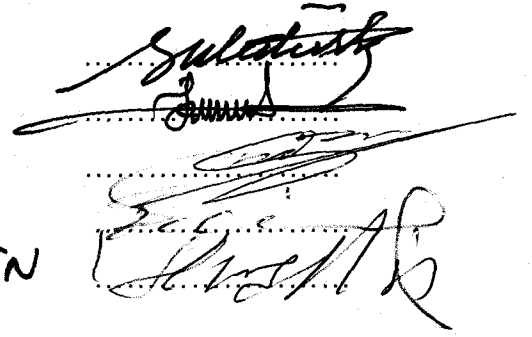
Tez Danışmanı:

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Veli ULUTÜRK
Prof. Dr. İdris SENGİL
Prof. Dr. Mevlüt GÜNGÖR
Prof. Dr. Serki SAKA
Doç. Dr. Seyfettin ERSAHİN

Tez Sınavı Tarihi 18.09.2002

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'IN METİNLEŞME SÜRECİ
VE
ANA KONULAR

DOKTORA TEZİ

Muhitdin PATTEYEV

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

ANKARA-2002

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ	1
A- KONUNUN ÖNEMİ VE KAPSAMI	1
B- METODU VE PLANI	3
C- KUR'AN'IN NÜZÜLÜNDEN ÖNCE ARAPLARIN DURUMU	5

I. BÖLÜM

KUR'ÂN TARİHİ	13
A) GENEL OLARAK KUR'AN-I KERİM'İN MAHİYETİ	13
B) VAHİY	15
1. VAHYİN MAHİYET	16
2. VAHİY ELÇİSİ CEBRAİL	18
3. VAHİY VE HZ. PEYGAMBER	20
a. Hz. Peygamber'in Sadece Vahye Uyması:	20
b. Vahyin Ansızın Gelmesi:	21
c. Hz. Peygamber'in Ümmiliği	21
d. Vahyin Hz. Peygamber'in Arzusuna Uymaması:	22
e. Vahyin Çözüm Rolü	23

4. VAHYİN SÖZLÜK ANLAMI	24
5. İSTİLAH MANASI.....	26
a. Vahyin Alınışı	26
6. VAHYİN GELİŞ MERTEBELERİ.....	27
7. VAHYİN BAŞLANGICI	28
C) KUR'AN-I KERİM'İN NÜZULÜ	30
1. KUR'ÂN'IN İNİŞ ÇEŞİTLERİ	30
2. KUR'ÂN-I KERİM'İN İSİMLERİ	30
3. AYET	31
a. Sözlük Anlamı	31
b. İstilah Anlamı	32
c. Ayetlerin Tertibi	33
4. SÜRE	34
a. Sürenin Manası	34
b. Sûrelerin Tertibi	35
c. Mekkî ve Medenî Sûreler	37
D) KUR'AN-I KERİM'İN YAZILMASI VE EZBERLENMESİ	39
1. VAHİY KATİPLERİ	39
2. KUR'ÂN'IN YAZILDIĞI MALZEMELER.....	41
3. KUR'AN-I KERİM'İN OKUNMASI VE EZBERLENMESİ.....	42
4. ARZA YOLU.....	43
5. AHRUFU'S-SEB'A MESELESİ.....	45
6. KIRAATLER	50
a. Kiraat İmamları	52

<i>b. Meşhûr Üç Kıraat</i>	54
E) KUR'AN-I KERİM'İN BİR MUSHAF HALİNE GETİRİLMESİ.....	55
1. HZ. EBÛ BEKR ZAMANINDA KUR'ÂN'IN CEM'İ	55
2. HZ. OSMAN DEVRİNDE KUR'ÂN NÜSHALARININ ÇOĞALTILMASI	61
3. KURÂN'IN HAREKELENMESİ VE NOKTALANMASI	65
II. BÖLÜM.....	67
KUR'AN-I KERİM'İN ANA KONULARI	67
A) TEVHİD	67
1. ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİ	67
<i>a. Yaratma ihtira delili</i>	68
<i>b. Gaye ve Nizâm Delili</i>	70
<i>c. Hayat Delili</i>	74
<i>d. İnayet Delili</i>	76
2. ALLAH'IN SIFATLARI	77
<i>a. Zâtî sıfatlar</i>	78
B. SIFAT-I SUBÛTİYYE	85
3. ALLAH'IN İSİMLERİ	94
B) NÜBÜVVET.....	104
1. PEYGAMBERLİK VE VAHİY	104
2. PEYGAMBERLERİN GÖNDERİLİŞ GAYESİ	106
3. İNSANLIĞIN NÜBÜVVETE İHTİYACI	110
4. PEYGAMBERLERİN VAZİFELERİ	112
<i>a. Tebliğ</i>	112
<i>b. Tevhîd'e Davet</i>	114

<i>c. Güzel Öğüt</i>	115
5. PEYGAMBERLERİN SIFATLARI.....	117
<i>a. Sıdk</i>	117
<i>b. Emanet</i>	119
<i>c. Fetanet</i>	120
<i>d. İsmet</i>	121
6. NEBİ VE RESUL ARASINDAKİ FARK	123
7. KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN PEYGAMBERLER	125
<i>a. Kur'ân'da Ulü' l-Azm Kavramı</i>	126
8. MU'CİZE KAVRAMI	129
<i>a. Mu'cizenin peygamberliğe delaleti</i>	130
<i>b. Mucize çeşitleri</i>	131
C) İNSAN	134
1. İNSANIN TOPRAKTAN YARATILIŞI.....	135
2. HZ. ADEM	136
<i>a. Secde Olayı</i>	139
<i>b. Şeytanın İsyanı</i>	140
<i>c. Hz. Adem ve Havva'nın Hatasını Anlamaları</i>	144
3. İNSANIN SORUMLULUĞU	145
<i>a. Emanet</i>	145
<i>b. Kulluk</i>	146
D) KÂİNAT.....	147
1. GÖKLERİN VE YERİN YARATILIŞI	147
2. GÜNEŞ, AY VE YER'İN HAREKET ETMESİ	149

3. DÜNYANIN HAREKETİ	151
4. YER'İN YUVARLAKLIĞI.....	153
5. EVRENİN GENİŞLEMESİ.....	155
E) AHİRET	157
1. AHİRETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	157
a. Ahiret kavramı	157
b. Kabir Hayatı.....	158
c. Sur.....	159
d. Haşr.....	160
e. Hesap.....	163
f. Mizan.....	165
g. Sırat.....	167
h. Cennet	167
i. Cehennem.....	169
SONUÇ	171
BİBLİYOGRAFYA	173

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
(a.s.)	Aleyhisselâm
a.y.	Aynı yer
Bkz:	Bakınız
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hız.	Hazreti
(s.a.v.)	Sallallahu aleyhi vesellem
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
ts.	Tarihsiz
vd.	Ve devamı
y.	Yayınevi

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan yüce Allah'a hamd ve senâ, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, ehl-i beytine ve ashabına salat ve selâm olsun!

Allah'a iman eden bir insan, diğer iman esaslarına da iman etmesi gerekmektedir. Öyleyse bunların en önemli unsuru kitaplara imandır. Özellikle Kur'an-ı Kerime sağlam bir şekilde iman edilmesi icap eder. Zira o bütün kitapları ihata eden en son gönderilen kitaptır. O anlaşılmazsa diğer kitapların da anlaşılması çok zordur.

XXI. yüzyıla girmekte olduğumuz şu günlerde meydana gelen olaylara baktığımızda tüm sistemler, ideolojiler birer birer çökmekte, bunları bayrak edinen imparatorluklar parçalanırken, âlemlere rahmet olan Hz. Peygamberimizin tebliğ ettiği İslâm, akl-ı selim sahibi herkesin ilgisini çekmekte, insanlığın ciddi arayışlarına cevap vermekte, problemlerine çözüm getirmekte, sıkıntılarını gidermekte, gönülleri baskı altına alan keder ve hüznün sislerini dağıtmaktadır. Bizim amacımız da Kur'an'ın manevî incilerini açığa çıkarmak ve Kazakistan Halkı gibi "Komünizm ideolojisinden tesirlenenlere" ve tüm insanlığa aydınlık, kurtuluş yolu olarak sunulan Kur'anı çağımız toplumuna yeniden öğretmektir. Bundan dolayı insanlığı iki dünyada da saadete götürmeyi amaçlayan, ahlakî, itikadî, toplumsal, siyasî ve edebî prensipleri sinesinde toplayan ve onları çözümleyen dinimizin ilk temel kaynağı olan Kur'ân'ın tarihi ve temel konularını tanımamız gerekmektedir.

Her hangi bir toplumun bozulması ve çökmesi veya ilerlemesi, o toplumun ahlâkı ile bağlantılıdır. “Dinsiz toplum” ideolojisinde yetişen kuşaklarımız için bu konuyu anlatmanın önemi büyüktür. Demek ki bizim toplumumuz için, ilk önce, İslam temel kaynağı olan Kuran’ı öğrenmek gereklidir.

Çalışmamızın bu konuda bir takım boşlukları dolduracağına inanıyoruz, derken, henüz ilim kapısına yeni yürüdüğümüz bir merhalede uçsuz bucaksız deniz misali Kuran hazinesinden toplumumuza bir şeyler sunabilirsek ne mutlu. Bu münasebetle çalışmamızın eksiklerinin hoşgörü ile karşılanacağını ümit ediyoruz.

Çalışma süresinde bir çok tavsiye ve yardımlarından faydalandığım tez danışmanım Prof. Dr. İdris Şengül hocama, Prof. Dr. Mevlüd Güngör ve diğer hocalarıma ayrıca yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Muhittin Patteyev

Ankara 2002

GİRİŞ

A- Konunun Önemi ve Kapsamı

Bir milletin kültüründe ve bunun manevî boyutunda meydana çıkan değişim ve yeniden oluşum safhalarının genel karakterini ilmî bir zemine oturtmak kolay bir iş değildir. Bunun bariz bir örneği olarak, millî değerlerin bertaraf edildiği “enternasyonalist-hümanizm” ilkelerine dayalı dünkü komünist ideolojisinin baskısı altında kalan Türkistan (Orta Asya) Türklüğünü göstermek mümkündür.

Geçen yüzyılda, Batı, bilimsellikten uzak, sırf spekülâtif aldatmacalarla, insanlığı “aydınlatma” bahanesiyle sömürgeciliği amaç edinmişti. Bu Batı uygarlığında zuhur eden tarihselcilik ilkesi ve Marks’ın “diyalektik maddecilik” düşüncesinin baskısı, ve bazı dışarıdan yönlendirmeler Orta Asya Türklüğünü kendi kültürel değerlerine “avropasentrist” pencerelerinden bakma zorunda bırakmıştı. Bu yaklaşım, medeniyetimiz, milli ve kültürel değerlerimiz hakkında, çok tehlikeli aşağılık duyguları ve düşünceleriyle dolu bir “edebiyat” uydurmalarına zemin hazırlamış ve Orta Asya Türklüğünün de onlara uymasına vesile olmuştu. Bu tür kölelik, ana kültürünü sevememe zavallılığının ve düşünce özgürlüğünden yoksun kalmanın bir meyvesiydi. Bu yüzden, bağımsızlıklarını kazanan, Kazakistan Türklüğü için, kendi millî kültür ve düşünce tarihinin özünü oluşturan Kur’ânî değerleri yeniden öğrenmek kaçınılmazdır. Kur’ân’ın ilahi bir mesaj olma özelliğinden habersiz bırakılan bir toplum için Kur’ân’ın tarihi ve mahiyeti ile insanlığa hitap eden esas konularını tanıtmaktan önemli iş

olamaz. Kazakistan toplumunda Kuran'ın birçok meal çevirileri bulunmaktadır. Ancak çoğunlukta birbirlerine tutmayan bu mealler Kur'ân'ın anlaşılması konusunda ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Dolayısıyla insanımız Kur'ân'ı bir bütünlük içerisinde kavramaktan uzak kalmaktadır. İşte tezimizin önemi ve gerekliliği Kur'ân'ın konu ve muhtevasını açıklayan eserlere duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, böyle bir araştırmanın yapılarak günümüze kazandırılması faydalı olacaktır.

B- Metodu ve Planı

Araştırmanın nasıl yapılacağı ve hangi yöntem ile ele alınacağı çalışmanın verimli olması için oldukça önemlidir. Çalışmamız öncelikle İslam öncesi Arap Yarımadası'nın genel durumunu tespit ederek başlamaktadır. Hz. Peygamberimizin yaşadığı dönemini ahlâkî, ilmi, sosyal ve kültürel yönden ele alarak o günün temel düşünce kaynakları ile inanç hayatını araştırmaya tabi tutulacaktır. Böylece Hz. Peygamberin getirdiği Kuran düşüncesi ile yetiştiği muhitin karakteristik özellikleri arasındaki esas değerler dönüşümü ile değişimi ortaya çıkacaktır. Hz. Peygamberimizin dönemiyle ilgili kaynaklara başvurarak tümevarım yöntemiyle çalışmamızın bilimselliğine titizlik gösterilecektir. Tümevarım yönteminin yanı sıra kıyas ve benzetme yöntemlerinden de istifade edilecektir. Ancak bu yöntemler araştırmanın muhtevası açısından ayrı ayrı değil bir bütünlük arz edecektir.

Tezimiz, giriş ve sonuç dışında iki bölümden oluşmuştur. Genel hatları ile belirtilecek olursak, giriş bölümünde tezimizin önemi ve izlediğimiz metodu aydınlığa kavuşturmak amacıyla ilk önce "Kur'an'ın Nüzülünden Önce Arapların Durumu" üzerine kısaca değerlendirmede bulunacağız.

Birinci bölümde ise Ku'an'ın tarihi, genel olarak Kur'an-ı Kerim'in mahiyeti, Vahiy'in manaları ve öneminden bahsedeceğiz. Burada Kuran'ın nüzûlünden önceki Arap toplumunun değerleri ile Kelamullah'ın insanlığa getirdiği yüksek ahlâkî ve insanî değerlerin değişim sürecini Kuran tarihi içerisinde kavramaya çalışacağız.

İkinci bölümde genel olarak Kur'an'ın temel konuları olan tevhid, nübüvvet, insan, kâinat ve ahiret'in muhteva ve önemini vurgulayacağız. Buradaki esas amacımız da topluma insanlığın tarihinde büyük hamleler ve medeniyetler yaratan tevhid düşüncesinin Kur'ânî temellerini açıklamak olacaktır.

Nihayet konunun özlü bir özeti ile çalışmamız bitirilecektir.

C- KUR'AN'IN NÜZÜLÜNDEN ÖNCE ARAPLARIN DURUMU

"İnsanlık tarihi incelendiğinde görülecektir ki, ilkel devirlerden beri, her çağda yaşayan insanlarda ulûhiyyet fikri ve tapınma düşüncesi hep var olagelmıştır. İnsan ilk dönemlerden itibaren evreni yöneten üstün bir kudrete inanmış ve O'na tapmıştır. Yani öteden beri insan yüce bir kudrete teslim olmak, ondan yardım beklemek duygusunu içinde hissetmiş, o kuvvetin sahibine korku ve ümitle bağlanmış, ona yalvarmış, kurbanlar adanmış, ibadetlerle ona yaklaşmak istemiş ve ona sığınmıştır. İşte bütün bunlar göstermektedir ki, insan, Allah'a inanma fitrat ve eğilimi taşıyan bir varlıktır"¹.

Allah insan neslini Hz. Âdem'le başlatıp onu insanlık dininin ilk peygamberi yapması, beşeriyetin ilk dininin tevhit dini olduğunu göstermektedir. Fakat böyle topluluklar zamanla Allah inancından şirke kayarak karanlık içerisinde kalmışlardır. Ahlakî krize girmişlerdir. Bundan dolayı Cenab-ı Hak kavimlere peygamberler göndererek rahmetinin cilvesini göstermiştir². İşte İslâm Dini geldiği sırada Arabistan'da durum böyle idi. Onlar çok karmaşık bir dinî yapıya sahipti; değişik dinlerin ve inanış şekillerinin etkisindeydi. Araplar, kendi ataları İbrahim ve İsmail peygamberlerin Allah'ın birliği esasına dayanan dinî telkin etmeleri üzerine, İslâm olmuşlarsa da, İsmail peygamberin vefatından sonra uzun zaman içerisinde hakikatleri unutarak putlara tapınmışlardır. Neticede, aralarında

¹ Demirci, Muhsin, Kur'ân'ın Temel Konuları, İFAV y., İstanbul 2000, s.30.

² Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, (trc: Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu y., Ankara. 2000. s. 38.

İslâm'ın gelişine kadar varlığını sürdürmüş olan putperestlik yayılmıştır³. İşte bu putperestlik ise Hicaz halkının sosyal ve ekonomik yaşantısının da temel faktörlerden biri, önemli gelir kaynağı olmuştur. Araplar hem özel hem de genel özellikleri olan putlar edinmişlerdir. Her kabilenin hususi putları olmakla beraber, birçok kabilenin ortaklaşa kabul ederek tapındığı putlar da vardı⁴. Kâbe'nin etrafında 360 put vardı. Hicazın her tarafından gelen Araplar, bu sanemleri ziyaret ederek, onlara tapınıp, onlara kurban keserler, onlar için helal ve haramlar icat ederlerdi⁵. Bununlar beraber onlarda Allah fikri de vardı. Bunu Kuran, *"Andolsun ki, onlara yeri ve güneşi yaratan, güneşi ayı buyruğu altında tutun kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah'tır" derler. O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?"*⁶, *"Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah'tır" derler. De ki: (öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu (söyledikleri üzerinde) düşünmezler"*⁷ âyetleriyle açık bir dille ortaya koymaktadır. Onların Allah anlayışını şöyle sıralayabiliriz:

1. Allah, dünyanın yaratıcısıdır.
2. Yağmur veren O'dur, her şeye hayat veren O'dur.
3. Yemin ve törenlere başkanlık yapan O'dur.

³ İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, trc: Mehmet Keskin, Çağrı y., İstanbul. 1994, I. 311-312.

⁴ Hizmetli, Sabri, İslâm Tarihi, Ankara, 1995, s. 86; el-Ebyârî, Tarîhu'l-Kur'ân, Beyrut, Daru'l-kitâbî'l-Lubnânî, s.22.

⁵ Mahmud Es'ad, İslam Tarihi İslamiyet Öncesi Araplar, Marifet y., (sadeleş:Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı), İstanbul, 1983, s.283.

⁶ Ankebût, 29/61.

⁷ Ankebût, 29/63.

4. Geçici diyebileceğimiz bir monoteizmin objesidir.

5. Allah, Kabe'nin rabbidir⁸.

Fakat onların bir taraftan putlara ibadet ederken diğer taraftan Allah'ı kâinatın yegane yaratıcı olarak kabul etmeleri çok karışık durum arz etmektedir⁹. Onlar hem Allah'a inanıp, hem de putlara tapınmalarını sadece Allah'a yaklaştıracı birer vasıta olarak kabul ettiklerini söylüyorlardı. Allah Kuran-ı Kerim'de bu hallerini şöyle ifade etmektedir: *"Biz sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz', derler"*¹⁰.

Yani onlar, Hâlikı ikrar, rasûlu ve haşrı inkar ediyordu. Bu konuda Allah onları şöyle vasıflandırmaktadır: *"Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar"*¹¹. Başka bir âyette de şöyle ifade edilmektedir: *"Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal vermeye kalkışıyorlar ve:: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor"*¹². Yani onların hiç ahret inançları yoktu. Fakat Hicazda Araplarla beraber yaşayan Yahudi ve Hristiyanlar da vardı. İşte bundan dolayı onlardan ba's hakkında bazı şeyler duymuş olabilirler. Ama Hicaz halkının ahiret inancı hiç olmadığına göre, demek ki, ehli kitabın düşüncelerine hiç itibar etmemişlerdir. Kaldı ki, onların bile ba's inancı çok zayıftır.

⁸ İzutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, (trc: Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi y., Ankara, 1975. s. 95; ayrıca İslam'dan önce Arapların ilâh düşencesi hakkında bkz: Mevdudi, Ebu'l-A'lâ, Kur'an'a Göre Dört Terim, (trc: Doç. Dr. Osman Cilacı, İsmail Kara, Beyan y., İstanbul. 1989. s. 17-23.

⁹ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara, AÜİF,y., 1995, s.14.

¹⁰ Zümer, 39/3.

¹¹ Câsiye, 45/24.

¹² Yâsîn, 36/78.

Araplar arasında sadece Allah'a inanan, putlara tapınmayan, onlara kurbanlar kesmeyen insanlar da vardı. Onlara muvahhid denir. Başka bir tabirle Hanif de denir¹³. Haniflerin merkezi de Mekke idi. Onlar Mekke toplumu içerisinde, insanların puta tapınarak Allah'a ortak koştuklarından ve cahilliğinden, dinî ve manevî değerlere karşı ilgisizliğinden, materyalist zihniyette oluşlarından rahatsız olan ve Hz. İbrahim peygamberin getirdiği din üzere inanan ve dua eden kimseler idi¹⁴. Zübeyir b. Sülma, Kus b. Saide, Mültemis, Umeyyetu'bnü Ebi's'Salt, Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr, Muhammed b. Adbullah ve bunlardan bazılarıydı.

Araplar sadece ataları Hz. İbrahim'in dininden dönmedi, bununla birlikte ahlakları da alt-üst olmuştu. Şarap içmek onların normal hayatında sayılırdı. Şarap içerek sarhoş olan onlar bütün kötülüğü yaparlardı. Fakat bunun fakında olan bazı kimseler içki içmeyi kendine yasaklardı. Onlardan biri olan Kays b. Asım şöyle der: "Hayatıma yemin olsun ki şarap içmeye devam ettiğim müddetçe, malımı yok eder, aklımı giderir, misafirleri ağırlamayı terk eder, sebepsiz yere arkadaşlar arasını açar"¹⁵.

Araplarda ister aristokrat olsun, ister aşağı tabaka olsun genel itibariyle toplum hayatında kadınların hiçbir değeri ve rolü yoktu. Böyle bir hayatı, onlar dünyaya gözlerini açar-açmaz yaşamaya başarlardı. Bir Arab kadını oğul doğurursa çok sevinirdi. Fakat kız doğurursa adeta suç işlemiş gibi olurdu. Bu yüzden de yüzü simsiyah kesilip, bu acıdan dolayı halka

¹³ Es'ad, Mahmud, a.g.e., s. 300; Ayrıca geniş bilgi için bkz: İzutsu, a.g.e., s. 105-113.

¹⁴ Hizmetli, a.g.e., s.90.

¹⁵ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Çağ y., İstanbul, 1986, I. s.169.

görünmekten de utanıyordu. Arapların kendi kızlarını diri diri gömme adetleri de vardır¹⁶. Kur'ân'-ı Kerim böyle bir insanın halini şöyle ifade etmektedir: "Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!"¹⁷. İşte onlar kız çocukla müjdelendiği zaman ne yapacağını bilmeyerek şaşkınlığa düşerlerdi. Ya o çocuğu hayata bırakarak büyüdükten sonra satacak, veya toprağa gömerek şerefini temizleyinceye kadar kendi düşüncelerine göre vicdan azabını çekeceklerdi. Veya hayatta bırakırsa çölde deve çobanlığı yaptırırdı. Bu konuda Farazdak'ın dedelerinden olan Sa'saa Müslüman olduğu zaman, kendi geçmişini Hz. Peygamberimiz'e şöyle anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! Cahiliyet devrinde yaptığım işlerimin bana bir faydası olur mu?. Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) "Ne yapmıştın?-diye sordu. Sa'aa şöyle anlattı: "Ben bir gün kaybolan devemi aramak için yola koyuldum. Ben çölde gezerken iki çadır gördüm. Birisinde bir yaşlı erkekle buluştum. Bizler sohbet ederken hanımı içeri girdi ve kız doğurduğunu söyledi. Kocasına ona "git onu yere göm" diye buyurdu. Ben ise hemen araya girip "ne olur öyle yapmayın, ben onu satın alırım" dedim. Böylece ona yavrusuyla beraber iki deve ve bindiğim deveyi vererek kızı kurtardım. Sadece bu değil, İslâm'ın gelişine kadar 360 bebeği böyle kurtardım. Onların her birisine iki dişi ve bir erkek deve verdim".

¹⁶ A.g.e., I, s.182; Algül, Hüseyin, İslam Tarihi, Gonca y.,İstanbul,1986, s.99.

¹⁷ Nahl, 16/58-59.

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bu yaptığın iyiliğın karşılığında Allah sana İslâm'ı ihsan etmiştir"¹⁸.

Hayatta kalmayı başaran kızlar evlendikleri zaman, hayat sıkıntısı başka türlü tecelli ederdi. Çünkü erkekler kadınlara herhangi bir eşya gözüyle bakarlardı. O devirde kadınları hayız olduklarında, onlarla beraber kalmıyorlardı. Hatta hayız geçinceye kadar evlerinden dışarı atarlardı¹⁹. Araplar istediği kadar evlenirlerdi. Evlenmede hiçbir sınır tanımıyorlardı. İsteddiği zaman evlenir, istediği zaman boşarlardı. Bu konuda el-A'sâ şöyle der: "Ey karım! Benden ayrıl, çünkü sen boşsun. İnsanların işleri de böyle gelip geçicidir"²⁰.

Araplar gökyüzü parlak her tarafı kumlarla çevrili bir çölde hayat sürdürüklerinden, zihinleri de bu gök gibi berrak ve saf idi. İşte bundan dolayı onlarda hitabet ve özellikle şiir çok gelişmişti. Onlarda şiir marifet ehlinden sayılırdı. Şairler zamanlarının alemleri olan insanlardı. Onlar çağlarında bilinmesi gereken ensâb, menâkıb gibi şeyleri bilirlerdi. Araplar onların hicivlerinden çok sakınırlardı²¹. Onlarda Ukaz, Micenne ve Zul'-l-Mecaz gibi ünlü panayırlar vardı. Araplar alış-veriş için buralarda toplanırlar, şairler de yeni şiirlerini gelen halka okurlardı. Bunların en iyi kasideleri seçilerek, bir

¹⁸ Çağatay, Neşet, İslam Dönemine Dek Arap Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basım evi, Ankara 1989, s.135-136.

¹⁹ A.e., a.y.

²⁰ Büyük İslâm Tarihi, I. s. 168.

²¹ Es'ad, Mahmud, a.g.e., s.201.

deve derisine yazılarak Ka'be'ye asılırdı²². Ukaz şairlerin şiirlerinin okunduğu en meşhur panayır sayılırdı²³.

Araplar cömertlikleriyle meşhur idiler. Bu sıfatları İslâm'dan sonra da ayırdedici bir özellik olarak onlarda devam etmiştir. Bunun çarpıcı bir örneği de şudur: "Rivayete göre Hâtem et-Taî bir gün, kendisini kurtarmak için fidye verecek bir şeyi olmayan bir esire rastlar. Esir Hâtem et-Taî'den yardım ister. Hâtem et-Taî'nin yanında ise esiri kurtarmak için verecek bir şey yoktur. Başka çare bulamaz, esirin serbest bırakılmasını için yerine kendisi esir olarak kalır. Hâtem et-Taî'nin esareti, ailesi işitip kendisini kurtarıncaya kadar devam eder"²⁴.

Araplarda her millette olduğu gibi, geçmiş ve gelecekteki olaylardan bir nevi kehanette bulunma işleriyle uğraşan kâhinler vardı. Bunların Araplar arasında tesiri çok büyüktü. Onlar kâhinlerin olağanüstü bir güce sahip olduklarına inanırlardı. Bu bakımdan Araplar başına geldiği sıkıntıları çözmek için onlara müracaat ederlerdi. Onlar, kahinlerin putların içindeki cinlerle irtibat kurduklarına, gaipten haber verdiklerine inanırlardı²⁵.

Sonuç olarak, İslâm öncesinde, Araplar toplumsal hayatı bozuk, sapık inançlar ve Hz. İbrahim'den gelen bütün değerleri alt-üst etmiş bir ahlak anlayışına sahip idiler. Öyle ki, bedevî ve şehirlisi, aristokrati ve orta direği ile tüm Yarımada halkı tamamıyla kokuşmuş yaşayıyordu. İyilikler kötülük, kötülükler iyilik sayılırdı. Güçlü zayıfları ezmek fazilet sayılırdı. Fuhuş, zina

²² İbn Kesir, a.g.e., I. 355.

²³ Büyük İslâm Tarihi, I. s. 164; Philip K. Hitti, Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi, çev; Salih Tuğ, İstanbul, 1995, s.140.

²⁴ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I. s. 168; bkz: İbn Kesir, a.g.e., I. 344-346.

²⁵ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 17.

hiç de ayıp sayılmıyordu. Bundan dolayı da bir çok insanlar kendi babasının kim olduğunu da bilmiyordu. Bu sebeptendir ki, bu dönem "Cahiliye Devri" diye adlandırılmıştır.

I. BÖLÜM

KUR'ÂNTARİHİ

A) GENEL OLARAK KUR'AN-I KERİM'İN MAHİYETİ

"Muhakkak ki, insanı yaratan ve onun zaaf ve eksiklerini en iyi bilen Allah (c.c) bu alemde onu başıboş, kendi halinde bırakmamıştır. İlk insan Adem (a.s)'dan başlayarak ahir zaman ümmetine kadar her devirde merak edilen ve gerekli olan konularda insanlığa ışık tutan, onu aydınlatıp her konuda kendisini doğruya yönlendiren ilâhî bilgiyi, ilâhî vahyi insanlık içinde mümtaz şahsiyetler olan peygamberler aracılığıyla göndermiştir"²⁶. İnsanlığa geçmiş kavimlere nispeten fikir yönünden daha yetişmiş, daha olgunlaşmış ve böylece evrensel bir boyuta ulaştığı dönemde en son peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla Kur'ân-ı Kerim 23 yılda vahyedilerek gönderilmiştir²⁷.

Kur'ân insanlığın karanlığa gömüldüğü bir devirde, onları böyle bir karınlıktan kurtarıp nura çıkaran nur ve rahmet olan bir kitaptır²⁸. Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: "Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna ap-açık ayetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir"²⁹. " Biz Kurân'dan müminlere öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimler ise yalnızca ziyanını artırır"³⁰.

²⁶ Şengül, İdris, Kur'ân Üzerine, Işık y., İzmir. 1994 s. 233.

²⁷ Tabatabâi, Muhammed Hüseyin, İslam'da Kur'an, (trc: Ahmed Erdiniç), Bir y., 1998. İstanbul, s. 20.

²⁸ el-Bâkilânî, Ebu Bekr Muhammed b. Teyyib, l'câzu'l-Kur'ân, Daru'l-Ma'ârif, Mısır, 1963. s.3.

²⁹ Hadid, 57/9.

³⁰ İsrâ, 17/82.

Kur'an, diğer vahyedilmiş kitaplar gibi kendi çerçevesinde tarihi boyunca oluşan yapıdan etkilenmemiş olan tek vahyedilmiş kitaptır³¹. Bu vasfıyla Kur'ân hem diğer kitaplar, hem de dinleri değerlendirmede kullanabilecek tek değer ölçülü bir kitaptır. Kur'an'ın burada tek değer ölçülü olarak kabul edilmesinin geçerliliği Tevrat, İncil ve Kur'ânaynı kaynaktan gelmiş olmasındandır. Bununla birlikte ilk ikisinin yani, Tevrat ve İncil'in tarih sahnesi içinde insanların eliyle değişikliğe uğramasına rağmen, Kur'an'ın bu zamana kadar hiçbir tahrife uğramaması çok büyük özellik taşımaktadır³².

Kur'ântevhide yabancılaştığı, ahlakın alt-üst olduğu, zalimler sefalet içerisinde, mazlumlar inim inim inlediği bir ortamda insanlığa inanç, düşünce, ahlak ve yaşayış yönünden mutlak aydınlığa çıkarıp, ona adaleti, güzel ahlakı, müsamaha ve hürriyeti, insanlığı öğretmiştir³³.

Kur'ân'ın muhatabı insandır. O insanların karşısına duygu ve düşüncelerine uygun düşen, inanç ve davranışlarına cevap veren ve kafalarını kurcalayan büyük meselelere tam bir çözüm getirmiş bir kitaptır³⁴. O, yirmi üç senelik³⁵ bir uygulama süresi içinde tedricen inerek, bir taraftan muhatap kabul ettiği toplumun ihtiyaçlarına cevap verirken diğer taraftan da,

³¹ Hanefî, Hasan, İslâmî İlimlere Giriş, (trc: Muharrem Tan), İnsan y., İstanbul, ts., s.9-10.

³² Paçacı, Mehmet, Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?, Ankara Okulu y., Ankara. 2000, s. 81.

³³ Şengül, a.g.e., s.235; Draz, Muhammed Abdullah, Kur'an'a Giriş, (trc: Salih Akdemir), Kitabiyât y., Ankara, 200. s.67.

³⁴ Draz, Abdullah, Kur'ân'n Anlaşılmasına Doğru, cev; Akdemir, Salih, Mim y., Ankara, 1993, s. 73.

³⁵ Tabatabâî, a.g.e., s.20.

o toplumdan sonsuzluk âlemine uzanan hayat çizgisi içerisinde fert ve cemiyetin muhtaç olduğu evrensel prensipleri koymuştur³⁶.

Kur'ân muhataplarını hayrete bırakan üslûbu ile hidayete çağırırken ehemmiyet verdiği en önemli konu da Tevhid'tir. Çünkü insanları hidayete götüren çok büyük bir unsurdur. Zaten insanların sefaletle dalıp, dalaletle düşmelerinde yatan asıl gerçek Tevhid'ten uzak kalmalarıdır³⁷.

"Kur'ân'ın Tevhid'ten sonra ikinci önemli konusu, Tevhid inancının tabîî bîr neticesi, aynı zamanda Dünya ve Ahiret saadetinin başlıca vasıtası olan ibadet gelmektedir. Bu iki temel konuyu Ahiret, Nübüvvet, adalet gibi konular takip etmektedir"³⁸.

Sonuç olarak Kur'ân insanlığı iki dünyada da saadete götürmeyi amaçlayan, ahlakî, itikadî, toplumsal siyasî prensipleri sinesinde toplayan ve onları çözümleyen ilâhî bir kaynaktır. Yani bitmez, tükenmez bir Allah'ın kelimidir. Bu kelam Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed (a.s.v.)'a vahiy kanalıyla gelmiş ve insanlığa yirmi üç senelik bir zaman aralığında parçalar halinde nazil olmuştur³⁹.

B) VAHİY

Allah, insanların hidayeti bulup kendisine kulluk edebilmeleri için onlara, gerekli olan ihtiyaçları yanında, vahiy ederek peygamberler göndermiştir. Bilindiği gibi peygamberler insanlığı kurtarmak için

³⁶ Demirci. a.g.e., s.19.

³⁷ Draz, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 76; İ. Şengül, a.g.e., s. 236.

³⁸ Şengül, a.e.,a.y.

³⁹ Hamidullah, Muhammed, Kur'ânı Kerim Tarihi, (trc. Salih Tug) İstanbul, 1993. s.14.

gönderilmiştir⁴⁰. Allah'ın insanlara peygamber göndermesi büyük bir lutüftür⁴¹. Zira insanların en kaygan ve dolayısıyla kontrolü en zor olan yönleri, davranışların ahlaki yönüdür⁴².

Allah, insanın fitratını bozmaksızın kendisine verilen bütün yetileri doğru, isabetli kullandığı takdirde farkına varabileceği ve varlığını kabullenebileceği veyahut varlığından hiç haberdar olmayacağı gaybî durumları, olguları ve varlıkları kendi gönderdiği peygamberleri vasıtasıyla açıklamıştır. Bu açıklama ise, insanın ahlakî yönünü hedeflemiştir⁴³. İşte bu yönüyle vahiy rahmettir. Allah Teala insanı vahiyle desteklemeseydi, o doğruyu bu ölçüde kolay bulamazdı. Dolayısıyla insanlığını üst seviyede tahakkuk ettiremezdi⁴⁴.

1. Vahyin Mahiyet

Vahiy Allah ve sonra aracı melek, peygamber ve insandan oluşan dört varlık münasebetli bir olgudur. Yani, ilk etapta melek Cebrail, vahiy Allah'tan alarak onu gönderilmiş peygamberlere ulaştırmaktadır⁴⁵. Yani, Allah ve insanlar arasındaki iletişimdir. dolayısıyla bu iletişim melek ve peygamber vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber'in Cebrail'den vahiy alışı keyfiyetine gelince bu hususta iki farklı görüş vardır: Hz. Peygamber'in

⁴⁰ Hamidullah, Kur'ân'ı Kerim Tarihi, s.12.

⁴¹ Güngör, Mevlüt, Kur'ân Araştırmaları-2, Kur'ân Kitaplığı y., İstanbul. 1996. s.59.

⁴² Fazlur Rahman, a.g.e., s.167.

⁴³ Albayrak, Halis, Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi, Şüle y., İstanbul, 1993. s.162.

⁴⁴ aynı yer.

⁴⁵ Bakara, 2/97.

beşerilikten sıyrılarak melekliğe yükseltilmesi, veyahut Cebrail'in melekliğinden ayrılarak beşeriliğe geçmesidir⁴⁶.

Bununla ilgili İbn-i Haldun şöyle diyor: Üçüncü sınıf ruhlara sahip olanlar, tümü ile beşeriyetten, beşeriyete has cismaniyetten de, ruhaniyetten de insilah ederek, mele-i a'la'ya en yüce alemdeki melekler zümresine geçme kabiliyetine fitraten sahiptirler. Çok kısa zaman parçası içinde de olsa fiilen melek olma haline gelirler. Bu haldeki kimse için, mele-i a'la'yı, onların ufkunda ve sahasında müşahade etmek, ilahi hitabı işitmek o an içinde husule gelir. Bunlar nebilerdir. Bir an için beşeriyetten insilah etme istidatını Allah, onlara vermiştir. Bu an, vahiy halidir. Bu da bir fitrattır. Allah, nebileri bu fitrat üzerine yaratmıştır. Beşeriyete bu hal içinde bulundukları müddetçe, Allah onları bedeni engellerden arındırmıştır⁴⁷.

Basit fakat ilginç bir benzetişle, Hz. Peygamber'in vahyi kabul edişindeki haliyle, bir radyonun dalgası arasında, özellikle bilime meraklı olanların hoşuna gidecek bir benzerlik kurulabilir. Fizik sahasındaki nasıl bu, bir intibak ve akort meselesinden ibaret ise, peygamberlik meselesinde de peygamberin, hususi mahiyette bir ses dalgasının işitmiş olmasından ibaret olabilir⁴⁸.

⁴⁶ Zerkeşi, Muhammed Bedruddîn, el-Burhân fî Ulû'mi'l-Kur'ân, Daru'l-lhya y., Beyrut. 1958. I. 229; Suyuti, Celâluddîn Abdurrahman, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Matbaatu'l-Halebî, Mısır 1978, I, 138; Aslan, a.g.e., s. 218; İzutsu, a.g.e., s. 158.

⁴⁷ İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime, (trc: Süleyman Uludağ), Dergah y., İstanbul, 1988.

⁴⁸ Akgül, Muhittin, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber, Işık y., İstanbul, 2000, s.79.

Sonuçta vahiy gerçeği bizden gizlidir⁴⁹. Onun mahiyeti metafizik boyutta cereyan ettiğinden peygamberlik hariç beşerî seviyede net bir şekilde anlaşılması zordur. İnsanın da ruhu, akli vardır. Ama fizikî boyutta hiç kimse ispat edememiştir. Aynen öyle de, vahyin varlığı bir gerçektir. Yani, vahiy tek kaynaktan, Bir ve Tek olan Allah'tan gelmektedir⁵⁰.

2. Vahiy Elçisi Cebrail

Hız. Peygambere gelen melek, Kur'an'da Cebrail, Ruhu'l-Emin ve Ruhu'l-Kudüs olarak isimlendirilmiştir: "De ki: Cebrail'e kim düşmün ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'an'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve müminler için de müjdeci olarak o indirmiştir"⁵¹. Başka bir ayette ise, Ruhu'l-Emin olarak isimlendirilmiştir: "Muhakkak ki o (Kur'an) âlemlerin Rabbinin indirmesidir"⁵².

İşte bu ayette adı geçen Ruhu'l-Emin, Cebraildir⁵³. Allah onu, ruhtan yarattığından dolayı, "ruh" diye isimlendirmiştir⁵⁴. Fakat bu ayetteki, onun "Emin" olarak isimlendirilmesine gelince, peygamberlere vahy götüreceği hususunda, sadık, güvenilirli olması açıındandır⁵⁵.

⁴⁹ Tabatabâi, a.g.e., s. 103.

⁵⁰ Paçacı, a.g.e., s. 82; Aslan, Abdülğaffar, Kur'an'da Vahiy, Ankara Okulu y., Ankara, 2000. s.108; Ayrıca bkz: Albayrak, Kur'an'da İnsan-Gayb ilişkisi, s.230.

⁵¹ Bakara, 2/97.

⁵² Şuarâ, 26/192-195.

⁵³ Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut, 1985. III, 138; Tabatabâi, a.g.e., s.81; Aslan, a.g.e., s.112.

⁵⁴ er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Râzî, Mefâtihi'l-gayb, Beyrut, ts., a.g.e., XXIV, 142.

⁵⁵ Tabatabâi, a.g.e., s. 77.

Peygamberlere vahiy getiren meleğin diğer bir ismi de, "Ruhu'l-Kudüs'tür: *"De ki: Onu, Mukaddes Rûh (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, Müslümanlar doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi"*⁵⁶. Yani, kutsal ruh, hiçbir lekesi olmayan temizlik ruhu, güvenilir mukaddes ruh demektir⁵⁷. Yani, Cebrail'in vasfıdır⁵⁸.

Cebrail, bundan başka da İslam kaynaklarında Ruhullah, Hamidullah, er-Rûhu'l-Âzam, el-Aklü'l-Ekrem, en-Nâmûsu'l-Ekber, el-Aklü'l-Fa'âl, Vâhibu's-suver, Hâzinu'l-Kuds, Tâvûsü'l-Melâike gibi ünvanları da vardır⁵⁹.

Kur'ân'ın başka bir ayetinde ise, Hz. Peygamber'e elçilik yapan bu meleğin, şu özelliği vardır: *"O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür"*⁶⁰. İşte, Hz. Peygamber'e vahiy böyle bir melekten intikal etmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'e vahyi Allah'tan getiren melek elçi vardı. Bu meleğin ismi ise, Cebrail'dir. Allah'ın kendi ezeli keliminde övdüğü sadık ve güvenilir bir elçisidir.

⁵⁶ Nahl, 16/102.

⁵⁷ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, V, 520; Elmalılı, Muhammed Hamdî Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşr. İstanbul, ts., V. 259.

⁵⁸ Kurtubi, a.g.e., X, 176-177.

⁵⁹ Yavuz, Yusuf Şevki, "Cebrail" DİA, İstanbul, 1993. VII. 202.

⁶⁰ Tekvîr, 81/19-21.

3. Vahiy ve Hz. Peygamber

Gerek Kur'an'a gerekse, onun inişi esnasında yanında bulunan sahabeler tarafından bize ulaşan rivayetlerden, Hz. Peygamber'in vahiy karşısında durumunu öğreniyoruz. Bu bilgiler, bize Hz. Peygamber'in vahyin sadece memuru, vahyin onun üzerinde hakim rol oynadığını göstermektedir. *"(Resûlüm!) Şüphesiz ki bu Kur'an, hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir"*⁶¹. Yani, Kur'ân sadece Allah'ın kelamı olduğunu, elçisine ait hiçbir payı olmadığını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in vahiy karşısındaki durumunu şöyle sıralaya biliriz:

a. Hz. Peygamber'in Sadece Vahye Uyması:

Kur'ân'daki şu ayetlere baktığımızda Hz. Peygamber'in sadece kendisine gelen vahye tabi olduğunu görürüz: "De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana ayarım"⁶². "Onlara bir mucize getirmediğin zaman, (ötekiler gibi) onu da derleyip getirseydin ya! Derler. De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu (Kur'an), Rabbinizden gelen basîretlerdir (kalp gözlerini açan beyanlardır); inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir"⁶³. Yani, ayet getirmek, Hz. Peygamber'in elinde değildir. Zira ayetler onun kelamı değildir. Zaten Kur'ân ile Hz. Peygamber'in sözleri yan yana koyulduğunda, azıcık Arapça bilen insan bile, aradaki büyük farkı ayırabilmektedir. Kaldı ki, vahiy Hz. Peygamber'e hakim rol oynamaktadır.

⁶¹ Neml, 27/6.

⁶² En'am, 6/50.

⁶³ A'raf, 7/203.

b. Vahyin Ansızın Gelmesi:

Hız. Peygamber'e vahyin, gerek ilk geldiği esnada, gerekse daha sonraki zamanlarda, ona beklenmedik anlarda geldiğini görmekteyiz. Ona vahiy her an gelebilirdi. Geceleyin, hatta yolculuk esnasında, insanlarla sohbet ederken vs. vahiy gelmesi mümkündür⁶⁴.

c. Hız. Peygamber'in Ümmiliği

Hız. Peygamber ümmi idi. Yani, okuma, yazma bilmeyen, daha önce kimseden ders almayan birisi idi. Eğer okuma, yazma bilseydi, o zaman müşrikler ona ehli-kitab'dan aldığıını iddia ederlerdi. Halbuki, yakın akrabası olan, fakat aynı zamanda düşmanları olan Ebu Cahil ve Ebu Leheb gibileri Hız. Peygamber (s.a.v.) hakkında böyle bir iddiada bulunmamışlardı. Çünkü onlar Hız. Peygamber'i çocukluğundan beri iyi tanıyorlardı.

Onun bu ümmiliğini Kur'ân gayet açık bir şekilde dile getiriyor: "(Musa'ya) seslendiğimiz zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Biakis, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için rabbinden bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik); ola ki düşünüp öğüt alırlar"⁶⁵. Başka bir ayette ise: "(Resûlüm!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin. O halda sabret. Çünkü iyi sonuç (sabredip) sakınanlarındır"⁶⁶.. Yani, Kur'ân'ın kaynağı ilahi vahiydir. Örneğin şu ayette ona gelen vahyin ilahi olduğuna delalet etmektedir: "(Resûlüm!) Bunlar, bizim sana vahiy

⁶⁴ Zerkeşi, a.g.e., I,192.

⁶⁵ Kasas, 28/44-46.

⁶⁶ Hûd, 11/49.

yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kur'a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen anların yanında değildin; onlar (bu yüzden) çekişirken de yanlarında değildin"⁶⁷. Demek ki, Hz. Peygamber binlerce yıl önce olmuş hadiseleri ilahi vahiyle bilmiştir. Başka bir şeyi iddia etmek olanaksızdır.

d. Vahyin Hz. Peygamber'in Arzusuna Uymaması:

Vahyin kaynağı Allah olduğu için, ne zaman göndereceğini kendisi bilmektedir. Peygamber ise, vahyi insanlara sağlam bir şekilde ulaştırmada aracılık rolünü oynayan güvenilir elçidir. Ona neyi emrederse, onu yerine getirmek, neyi nehy ederse ondan kaçınmak onun görevidir. Dolayısıyla onun vahiy adına konuşması asla mümkün değildir. Hatta Hz. Peygamber'e bazen sık sık gelmesini istese bile⁶⁸ melek ancak Allah'ın izniyle gelebilmektedir. Şu ayet buna cevap mahiyetindedir: *"Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Senin Rabb'in unutkan değildir"*⁶⁹.

Bazen Hz. Peygamber'in başına öyle hadiseler gelirdi ki, bu olaylar onu bir şeyler söylemeye zorlardı. Eğer iş kendi elinde olsaydı, muhakkak bir şeyler söylerdi. Fakat uzun zaman geçer, vahiy gelmezdi⁷⁰.

⁶⁷ Al-i Imran, 3/44.

⁶⁸ Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl, Sahîhu'l-Buhârî, Matbaatü'l-Meâhid, Kâhire, 136x52/1933, Tevhid: 28, Bed'ul-Halk:6.

⁶⁹ Meryem, 19/64.

⁷⁰ Draz, Muhammed Abdullah, En Mühim Mesaj Kur'ân (trc: Suat Yıldırım), Akçağ y., Ankara, 1985, s. 18-20.

Bu meseleyle ilgili olarak "ifk" hadisesine bir göz atalım. Medine'deki münafıklar Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Ayşe'ye iftara atmışlardı. Fakat bu durum karşısında Hz. Peygamber çok üzülse bile, bir şey diyememişti. Ancak: "Ben, onun hakkında iyi halden başka bir duruma tanık olmadım"⁷¹, diye bilmişti.

Böyle sıkıntılı bir durum bir aya kadar devam etmiştir. Sonradan şu ayet nazil oldu: "(Peygamber'in eşine) bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir guruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın, aksine o, sizin için bir iyiliktir. Onlardan her bir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı ceza) vardır. Onlardan (elebaşılık yapıp) bu günahın büyüklüğünü yüklenen kimse için de çok büyük bir azap vardır"⁷². Eğer iş kendi elinde olsaydı, böyle bir durum karşısında bu kadar süre beklermiydi? Fakat vahiy Allah'ın olduğundan dolayı onun bir şeyler uydurması mümkün değildir. İnsanlar hakkında yalan söylemeyen o, Allah hakkında nasıl yalan uydurabilir? Böyle bir şey asla olanaksızdır. Kur'ân'da Allah şöyle buyurur: "Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını kopartırdık (onu yaşatmazdık). Hiçbiriniz buna mâni de olamazdınız"⁷³.

e. Vahyin Çözüm Rolü

Hz. Peygamber'e her türlü insanlar tarafından sorular sorulurdu. Bunların bazıları müşrikler ve ehl-i kitab olmakta birlikte, inanan insanlar da

⁷¹ Buhari, Tefsiru Suret-i Nur:24.

⁷² Nûr, 24/11.

⁷³ Hâkka, 69/44-47.

vardır. Onlar neyi infak edecekleri⁷⁴, ruh⁷⁵, Zülkarneyin⁷⁶, yetimler⁷⁷, hayız⁷⁸ ve kıyametin kopması⁷⁹ vs. hakkında sorulan sorulardır. Bunların hepsine vahiyle cevap vermiştir. Hz. Peygamber'e aniden sorulan sorulara verilen cevaplar kıyamete kadar insanların karşılaştığı meseleleri de çözüme kavuşturmaktadır. Yani, on dört asır önce aniden verilen cevaplar bütün çağlardaki insanların ihtiyaçlarına cevap vermesi ancak vahiy yoluyla gelen mutlak bilgi ile olabilmektedir⁸⁰.

Şayet Hz. Peygamber kendi iradesinden bir şeyler söyleseydi, onun cevabı bazen muvaffak olmayabilirdi. Hatta zaman geçtikçe verilen cevaplar uzun zaman yaşaması mümkün değildi. Öyleyse, onun sözleri ancak vahiidir.

4. Vahyin Sözlük Anlamı

"Allah Taalâ Kelâmı ile irâde ve icraatını izhar eder. Allah'ın irâdesinin ve yaratıcılığının eserleri olan kelimeleri, bitmek tükenmek bilmez kâinattaki nizam, O'nun tekvînî emirlerinden ibârettir. İşte bu nizamı anlamak, anlatmak e onda birtakım tasarruflarda bulunma yetki ve kabiliyetleriyle donatıp Kendisine muhatap ve yeryüzünde vekil tayin ettiği insana, bu kompleks sistemin âdeta kullanma kılavuzu olan tâlimatını da Kelâmıyla

⁷⁴ Bakara, 2/217.

⁷⁵ İsrâ, 17/85.

⁷⁶ Kehf, 18/83.

⁷⁷ Bakara, 2/220.

⁷⁸ Bakara, 2/222.

⁷⁹ A'raf, 7/187.

⁸⁰ Bkz: Draz, En Mühim Mesaj Kur'ân, s. 28-30.

bildirmiştir⁸¹. Vahiy kelimesi gizli konuşmak⁸², ilham etmek, imâda bulunmak, emir etmek, işaret etmek⁸³, seslenmek, fısıldamak manalarına gelir⁸⁴.

1) İnsana mahsus olan ilham manası Kur'ân'da şöyle ifade edilmiştir: "Musâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye ilham ettik"⁸⁵.

2) Hayvana mahsus ilham: "Rabbın bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin, diye ilham etti"⁸⁶.

3) İşaret manasında: "Bunun üzerine Zekeriyya, mâbetten kavminin karşısına çıkarak onlara: "Sabah akşam tesbihte bulunun" diye işaret verdi."⁸⁷.

4) Allah'ın, meleklerine yapmaları için verdiği emir: "Hani Rabbın meleklerle "Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun, diye vahyedyordu (emir veriyordu)"⁸⁸.

5) İnsanın nefesine şeytanın vesvese vermesi şeklinde: "Böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar"⁸⁹.

⁸¹ Yıldırım, Suat Kur'ân'ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, Ensar y., İstanbul, 1989, s.19.

⁸² ez-Zebidî, Muhammed Murteâ el-Huseyn, Tâcu'ul-Ârûs min Cevâhiri'l-Kâmus, Mısır, 1306, "vhy" mad.

⁸³ el-Cevherî, İsmail b. Hammad, es-Sihâh, Beyrut, 1979. "vhy" mad; er-Râğib, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn Muhammed, el-İsfahânî, el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân, İstanbul, 1986, "vhy" mad.

⁸⁴ İbn Manzur, Lisânul-Arab, Beyrut ts., "vhy" mad.

⁸⁵ Kasas, 28/7.

⁸⁶ Nahl, 16/68.

⁸⁷ Meryem, 19/11.

⁸⁸ Enfâl 8/12.

5. İstilah Manası

Allah'ın insanlara ulaştırmak islediği ilâhî emir, yasak ve haberlerin tümünü Cebrail vasıtasıyla veya vasıtasız bir tarzda, mahiyetini bilmediğimiz bir yolla peygamberlerine iletmesidir⁹⁰. İlâhî vahye mazhar olan bazı peygamberler Kur'ân'da zikredilmiştir: "Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahiy ettiğimiz gibi sana da vahiyettik. İbrahim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yakub'a Yakub'un torunlarına, İsa'ya Eyyub'a, Yunus'a Harun'a ve Süleyman'a da vahiyettik ve Davud'a Zabûr verdik"⁹¹.

a. Vahyin Alınışı

Kur'ân-ı Kerim vahyin üç türü olabileceğini bildirir: "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir"⁹².

Böylece vahiyi, üçe ayıra biliriz:

1. Allah, manayı peygamberin kalbine bırakır. Bu, vasıta olmaksızın gerçekleşen bir vahiy şekli olup mahiyeti bizce kesin olarak bilinmemektedir⁹³.

2. Perde arkasından peygambere hitap eder⁹⁴. Hz. Musa'ya Tur dağında ağaçtan nida etmesi gibi⁹⁵.

⁸⁹ En'am, 6/112.

⁹⁰ ez-Zerkânî, Muhammed Adbulazim, Menahilu'l-Irfan fî 'Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1996, I. 55. Güngör, a.g.e, s.59.

⁹¹ Nisâ, 4/163.

⁹² Şûrâ, 42/51.

⁹³ Güngör, a.g.e.s.62.

⁹⁴ Güngör, a.g.e.s. 63.

⁹⁵ A'raf, 7/143-144; Meryem, 19/52; Şuarâ, 26/10; Neml, 27/8/10; Kasas, 28/29.

3. Allah bir meleği, vahyi insanlara iletmek için elçi olarak bir peygambere gönderir. Vahiy sözünden genel olarak anlaşılan mana da budur. Kur'ân hep Cebrail vasıtasıyla inmiştir⁹⁶.

6. Vahyin Geliş Mertebeleri

"Vahyin geliş şekli hakkında Kur'ân'da bir sarahat yoktur. Bu hususta ancak Hz. Peygamberin sözlerinden bir fikir edinebilmekteyiz. Hz. Peygambere vahiy şu şekilde gelmiştir:

1. Vahyin ilk şekli ona uyku halinde iken gördüğü sadık rüyalaradır. O sonradan zuhur edecek hakikatları bu rüyalarla görmüş oluyordu. Buna "er-Rü'ya es-Sadika" veya "er-Rü'ya es-Saliha" demektedir⁹⁷. Bu konuda Hz. Aîşe şöyle diyor: "Allah Resulü hiçbir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi çıkmasın"⁹⁸. Yani gördüğü gibi aynen zuhur ederdi.

2. Allah Elçisi uyanık iken melek görünmeksizin kalbine vahyi ilka ederdi⁹⁹.

3. Hz. Cebrail'in delikanlı suretinde, Allah Elçisine vahiy getirmesidir. Bazen sahabeden "Dihiye"nin suretinde geldiği olmuştur. Bu, vahyin en kolay geliş tarzı idi¹⁰⁰.

⁹⁶ Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 24-25; Albayrak, Hâlis, Tefsir Usûlü, Kur'ân Araştırmaları Dizisi: 15, Şûle y., 1998, s.230-24; Güneş Arif, Kur'an-ı Kerîmin Ortaya Çıkış Süreci, Ankara, 2000, s.28.

⁹⁷ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 48.

⁹⁸ Buhari, Bed'u'l-vahy:3; Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, Sahîhu Müslim, Matbaatü'l-Misriyye, Kahire, 1349/1930, İmân; 231; Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut ts., VI, 153.

⁹⁹ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 48; Celaluddin es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1996, I. 128.

4. Çingirak sesine benzer bir şekilde gelmesidir. Bu, vahyin en ağır bir şekilde gelmesi idi. Vahyin bu türü, tehdid ve vâdi ihtiva eden ayetlere mahsustu. Böyle bir vahiy geldiğinde Hz. Peygamber (a.s.v.) vahiy bitinceye kadar titrer ve hitabın heybetinden korkardı. Ses kesildiğinde vahiy olunan sözler kalbinde yer tutmuş oluyordu¹⁰¹.

5. Hz. Cebrail'in kendi şeklinde görünerek ilahi emri duyurmasıdır. Bu bi'setin başlangıcında Hira mağarasında olmuştur. Hz. Peygamber (a.s.v.) semayı bulut gibi kaplayan dehşetli manzaraya dayanamayıp bayılmıştı¹⁰².

6. Hz. Peygamber (a.s.v.) Mirac gecesinde Allah'a konuşması şeklinde olmuştur. Allah Elçisi Mirac'da beş vakit namazı ve Bakara süresinin son üç ayetini direk olarak vasıtasız almıştır¹⁰³.

7. Vahyin Başlangıcı

Bu konuda en güzel bir şekilde anlatan Hz. Aişe'dir. O şöyle diyor: Allah'ın elçisine ilk gelen vahiy, uykuda iken sadık rüya ile başlamıştır. Onun her gördüğü rüya sabah aydınlığı gibi zuhur ederdi. Sonra kendisine yalnızlık sevdirdi. Artık Hira mağarasında ibadet ediyor, azık almak için evine geliyor, ve tekrar aynı mağaraya dönüyordu. Nihayet Allah'ın Elçisi Hira mağarasında bulunduğu bir sırada vahiy geldi. Ona melek gelip "Oku" dedi O da "ben

¹⁰⁰ Nesâî, el-Hafız Ebû Abdîrrahman b. Şuayb, Sünen, Matbaatu'l-Halebî, Mısır, 1964, İftitah: 924.

¹⁰¹ Buhari, Bed'u'l-vahy: 2; Müslim, Fedâ'il: 4304; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, el-Camiu's-Sahîh, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, ts. Menâkib: 3567; Nisâ'î, Sünen, İftitah: 925;

¹⁰² Buhari, Bed'u'l-halk: 2, 4, Bed'u'l-vahy: 3; Müslim, İmân: 233; Tirmizî, Tefsirü'l-Kur'ân: 3248.

¹⁰³ Muhammed Tahir b. Abdilkadir el-Kürdî'el-Mekkî'el-Hattât, Tarih'ul-Kur'ân ve Garâ'ibu Resmîhi ve Hukmîhi, Darü'l-İlmiye, Kahire, 1957, s. 29-31; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 49.

okumak bilmem" cevabını verdi. Hz. Peygamber dedi ki: O zaman melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve "oku" dedi, ben de "okumak bilmem" dedim. O beni yine takatim kesilinceye kadar sıktı ve sonra yine "oku" dedi, ben de yine "ben okumak bilmem" dedim ve beni tekrar alıp üçüncü defa sıktı ve beni bıraktıktan sonra Alak sûresinin ilk beş ayetini okudu. Bu ayetleri alan Allah'ın Elçisi yüreği titreyerek eşi Hatice'nin yanına geldi ve "beni örtünüz" dedi. korkusu geçinceye kadar onu örttüler. Sonra başına gelen olayı eşine anlattı. Kendimden korkuyorum" dedi. Bunun üzerine eşi "Allah'a yemin ederim ki, Rabb'in seni hiç bir zaman utandırmaz. Zira sen akrabaları gözetirsin, aciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, misafiri ağırlar, hak yolunda halka yardım edersin" diyerek onu teselli etti. Bundan sonra Hatice, Hz. Peygamberi alıp, amca zadesi Varaka ibn Nevfel'e götürdü. Bu zat cahiliyle çağında Hristiyan olmuş, İbraniceyi bilir ve İncil'den nasibi nispetinde bir şeyler yazardı. O günlerde gözleri kör idi. Hatice, Varaka "Ey, Amcam oğlu dinle bak, kardeşinin oğlu ne söylüyor?" dedi. Varaka kardeşimin oğlu ne var" deyince, Allah Elçisi, başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Varaka "Bu gördüğün, Allah'ın Musa'ya indirdiği Nâmusu Ekber'dir. Keşke senin davet günlerinde genç olsaydım da kavminin seni çıkaracakları zaman görseydim" dedi. Allah Elçisi de "Onlar beni çıkaracaklar mı?" diye sordu. O da "Evet", senin gibi şeyle gelen hiçbir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın, şayet senin davet günlerine yetişirsem, sana yardım ederdim" diye cevap verdi. Çok geçmeden Varaka vefat etti. Yine o sıralarda bir müddet için vahiy kesilmişti"¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Buhari, Bed'u'l-vahy; 3.

C) KUR'AN-I KERİM'İN NÜZULÜ

1. Kur'ân'ın İniş Çeşitleri

İlk vahiy geldiğinde Hz. Peygamber (a.s.v.) 40 yaşında idi. Ayetlere baktığımızda Kur'ân'ın Kadir gecesinde indiğini görürüz. "Biz o (Kur'ân)ı Kadir gecesinde indirdik"¹⁰⁵. Allah Kur'ân'ı üç şekilde indirmiştir:

1. Kur'ânı, Levh-i Mahfuza indirmiştir: "Hayır (Kur'ân, onların dedikleri gibi bir söz değil), şerefli bir Kur'ân'dır. Levh-i mahfuz'dadır"¹⁰⁶.

2. Dünya semasına indirilmesidir. Abbas'tan mevkufen şöyle rivayet edilmiştir; "Kur'ân, Kadir gecesi dünya semasına bir kerede toptan indirildi. Bundan sonra yirmi yılda parça parça inzal edildi"¹⁰⁷.

3. Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygambere getirilmiştir¹⁰⁸.

2. Kur'ân-ı Kerim'in İsimleri

Allah, Kur'ân'ı birçok isimlerle zikretmiştir:

1. Kur'ân: "Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir"¹⁰⁹.

Kur'ânelimesi, alimlerin en tercih eden görüşlerine göre, "ka-re-e" filinden fu'lan vezninde mazdar olup "tilavet etmek, okumak" demektir¹¹⁰.

¹⁰⁵ Kadir, 97/1.

¹⁰⁶ Bürûc, 85/21-22.

¹⁰⁷ ez-Zerkeşî, a.g.e., I. 228-230; Suyûtî, a.g.e., I. 89;; ez-Zerkânî, Menâhil, I. 40; Mennâ'u'l-Kattân, Mebâhisu fî Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1997, 35.

¹⁰⁸ Suyuti, a.g.e., I. 89-90; es-Sâbûnî, Muhammed Alî, et-Tibyân fî Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1985, s.44.

¹⁰⁹ İsra, 17/7.

¹¹⁰ Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 37; Mennau'l-Kattan, a.g.e., 20; bu konuda geniş bilgi için bkz: ez-Zerkeşî, a.g.e., I. s.277-278.

2. Kitab: “Andolsun ki size, içinde sizin için öğüt bulunan bir kitab indirdik” (Enbiya, 10). Kitab, “yazmak, yazılı şey” demektir. Onun bu iki isimle isimlendirilmesinde, iki taraftan korunma altına alınmasına işarettir. Yani “Kur’ân” lisanda okunup kalplerde saklanmasına, “Kitab” ise kağıtlara yazılarak, kaydedilerek kitap toplanıp saklanmasına hem delalet, hem de teşvik ihtiva eder¹¹¹.

3. Furkan: Ayet-i kerime şöyle ifade ediliyor: “Furkanı alemlerin bir korkutucusu olsun diye kuluna indiren (Allah’ın şanı ne yücedir)”¹¹². Furkan, “hak ile batılı ayırmak, felah, selamet” demektir. Kur’ân’da 6 ayette geçmektedir¹¹³.

Kur’ân’ın bundan başka da bir çok isimler vardır. Onlar Kur’ân’da değişik ayetlerde zikredilmektedir: Nur, Kelam, Şifa, Rahmet, Mev’ize, Hikmet, Tenzil, Vahiy, Beyan, Hakk, Sıdk, Adl, Kasas, Aziz, Hablullah¹¹⁴.

3. Ayet

a. Sözlük Anlamı

Ayet, işaret, açık alamet, nişane, ibret manalarını taşıyan bir kelimedir. Genelde Allah’ın varlığına delalet eden her şeye ayet denir. Çoğunluğu ây, âyât’dır¹¹⁵. Bu anlamları Kur’ân-ı Kerim’de göre biliriz:

¹¹¹ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 276.

¹¹² Furkan, 25/1.

¹¹³ Suyuti, a.g.e., I. 113; Çetin Abdurrahman, Kur’ânîlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi, Dergah y., İstanbul, ts., 32-36.

¹¹⁴ Geniş bilgi için bkz: Suyuti, a.g.e., I. 111-115.

¹¹⁵ İbn Manzur, a.g.e., “aya” mad.

- a) Mucize: *"İsrail oğullarına sor, onlara nice apaçık ayetler verdik"*¹¹⁶
- b) İbret: *"Elbette bunda bir ayet vardır, fakat yine de çoğunluğu inanmazlar"*¹¹⁷.
- c) Alamet: *"Onun hükümdarlığının ayeti, içinde Rabbinizden bir huzur ve Musa ailesinin, Harun ailesinin geriye bıraktığından bir kalıntı bulunan, meleklerin taşıdığı Tabut'un size gelmesidir"*¹¹⁸.
- d) Acîb iş: *"Meryem'in oğlunu da, annesini de ayet kıldık"*¹¹⁹.
- e) Delil: *"Gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olması da O'nun ayetlerindendir"*¹²⁰.

b. İstilah Anlamı

Terim manası ise, sûrelerin içinde birkaç cümleden oluşan bir kelimedir¹²¹. Bununla beraber, Kur'ân'ı ayetlere ayırma kesimin bir kaideye tabi değildir. Yani ayetlerin sıralanması kıyasi değildir tevkifidir¹²². Harfiyyen Hz. Peygamber'e Hz. Cebrail'in bildirdiği şekilde yer almıştır. Yerini değiştirmek doğru değildir.

Kur'ân ayetlerinin tamamının 6. 200 küsur olduğuna ittifak olsa da, kıraat alimleri arasında ihtilaf vardır. Mesela Kûfî kıraate göre bu küsur 36,

¹¹⁶ Bakara, 2/211.

¹¹⁷ Şu'ara, 158.

¹¹⁸ Bakara, 2/248.

¹¹⁹ Müminûn, 50.

¹²⁰ Rum, 22.

¹²¹ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 266; Çetin, a.g.e., s. 52.

¹²² Suyuti, a.g.e., I. 135; el-Hattât, a.g.e., s.71; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 55.

Mekkî'ye göre ise 20 , Şamî'ye göre 16, Medenî'ye göre 17 (veya 14 veya 10), Basrîye göre 5 (veya 5 19)'dur¹²³.

İlk inen ayetin el-Müdessir, el-Fatiha ve Besmele olduğunu söyleyen alimler varsa da, genel görüş ilk inen ayetin el-Alak suresinin ilk beş ayeti olduğunu kabul etmektedir. Zaten vahyin nasıl başladığını bildiren haberler bunu desteklemektedir.

Son nazil olan ayete gelince ulema arasında tam bir ittifak yoktur. Yani, ulema arasında Bakara 278, Bakara 281, Nisa, 176, Tevbe 128-129, Nasr 1-3, Maide 3 ayetleri son ayet olarak sunulmuştur.

c. Ayetlerin Tertibi

Bu arada konuyla çok ciddi ilgisi olan, âyetlerin ve sûrelerin tertibi meselesine bakmak yararlı olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin tertibi bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emriyle olmuştur. Âyetlerin Kur'ân'daki dizilişi hususunda rey ve içtihadı yer verilmemiştir¹²⁴. Yani, tevkîfidir¹²⁵. Cebrâil (a.s.) âyetleri Hz. Peygamber'e (s.a.s.) indiriyor ve her âyetin konulacağı sûredeki yerini ona bildiriyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) onu ashabına okuyor ve vahiy katiplerine o âyeti belirtilen sûrenin ilgili yerine yazmalarını emrediyordu. Daha sonra o âyetleri ashabına namaz kıldırırken, onlara nasihat, vaaz, sohbet ve irşad ederken ve günlük hayatlarında vuku bulan herhangi bir meselede hüküm verirken tekrar tekrar okuyordu. Sahabeden Kur'ân'ı veya bir kısmını ezberleyenler de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) okuduğu tertip üzere ezberliyorlar, birbirlerine bu şekilde öğretiyorlar ve namazlarında

¹²³ Suyûtî, a.g.e., I. 181-182; Zerkânî, Menâhil, I. 277-278; Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 42-43.

¹²⁴ Suyûtî, a.g.e., I. 134; Zerkani, a.g.e., I. 239.

¹²⁵ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 267.

da aynı minval üzere okuyorlardı. Her yıl Ramazan ayında yeryüzünün emini Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'ân'ın o zamânâ kadar inen kısmını gökyüzünün emini Cebrâil'e (a.s.) arz ederdi. Bu arz işi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefat ettiği yıl iki defa yapılmıştı. Buna "*arza-i ahîre/son arza*" denilmektedir¹²⁶.

Dolayısıyla, âyetlerin uzunluğu ve kısalığı içtihadî bir mesele olmayıp tamamen vahye dayanmaktadır. Kısa âyetler bir¹²⁷ veya iki kelime¹²⁸ olurken; müdayene âyeti¹²⁹ gibi bir sayfayı bulan âyetler de mevcuttur. Her bir âyetin tek bir Kur'ân hükmünde oluşu, âyetin kendi içinde bütünlüğünün bir neticesidir.¹³⁰

Kur'ân âyetlerinin tertibinin vahiy yolu ile yapıldığında icma vardır. Peygamber Efendimiz zamanında ilahî vahye uygun olarak tertip edilen Kur'ân ile bizim elimizdeki Kur'ân arasında hiçbir fark yoktur.¹³¹

4. Süre

a. Sürenin Manası

Süre kelimesi, mevki, yüksek rütbe, şeref, yüksek bina, sūr manalarına gelir¹³². Terim olarak ise, "âyetlerden meydana gelen, başı ve sonu bulunan müstakil Kur'ân parçası" demektir¹³³. Zira Kur'ân tam yerli

¹²⁶ Zerkani, Menahil, 1/239-240

¹²⁷ Rahman, 55/64

¹²⁸ Müddessir, 74/21

¹²⁹ Bakara, 2/282

¹³⁰ Zerkânî, a.g.e., I, 332

¹³¹ Zerkani, Menahil, 1/239-240; el-Hattât, a.g.e., s.71.

¹³² İbn Manzûr, a.g.e., "svr" mad.

¹³³ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 264.

yerinde kelimelerden müteşekkil olarak birbirine destek olan ayetlerden örölmüş yüksek bir şehir sûruna benzer.

Kur'ân'da 114 sûre vardır. En kısa olanı 3 ayetli Kevser sûresi, en uzun olanı ise 286 ayetli Bakara sûresidir¹³⁴.

b. Sûrelerin Tertibi

Sûrelerin şu anda elimizde bulunan Mushaf'taki gibi sıralanması hakkında alimler arasında üç görüş vardır: İlk görüş sûreler tamamen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle sıralanmıştır. Yani tevkifidir. Çünkü Hz. Osman zamanında yazılan İmam adı verilen Mushaf ve ondan ayrı bazı sahabelerin kendi ellerinde olan nüshalar da sıralanması aynen şimdiki elimizde olan Kuran sûrelerinin sıralanması gibi idi. Zaten böyle olmasaydı buna karşı çıkanlar olmamıştır. Sûrelerin konulacağı yerlerin bizzat Allah Elçisi'nin emriyle tespit edildiğini ifade eden alimler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) âyetlerin tertibiyle ilgili emri, aynı şekilde sûreler hakkında da variddir, görüşündedirler¹³⁵. Fahrüddin Razi'ye göre, Mekkî ve Medenî sûrelerin ayırım yapılmaksızın karışık sıralanışı, sûrelerin tertibinin tevkifi olduğunu gösterir. O, Nasr sûresinin Medine'de son nazil olan sûrelerden, Kâfirûn sûresinin ise Mekke'de ilk nazil olan sûrelerden olmasına rağmen bu sûrelerin peş peşe getirildiğini ve bu sûreler arasında sıkı bir bağlantı bulunduğunun, bunun da sûrelerin mushaftaki sıralanışının Allah'ın emriyle, yani tevkifi olduğuna delâlet ettiğini zikreder¹³⁶.

¹³⁴ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 251.

¹³⁵ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XV, 215

¹³⁶ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXXII, 150; el-Ebyârî, a.g.e., s.84.

Suyûti de bu görüştedir: "Mushaf'ta 'Ha-Mim' ve 'Ta-Sin' sûreleri ard arda sıralanırken sebbeha-yusebbihu ile başlayan sûre aralarının fasıllı oluşu, Şuarâ ve Kasas sûrelerinin arasına bu ikisinden daha kısa olmasına rağmen Neml sûresinin girmesi, tertibin tevkîfi oluşuna bir delildir. Eğer sûrelerin tertibi içtihad yoluyla olsaydı, Sebbeha ile başlayan sûrelerin ard arda gelmesi, Neml sûresinin de Kasas sûresinden sonra gelmesi gerekirdi"¹³⁷.

Subhi es-Salih, sûrelerin bugün Mushaf'ta görüldüğü şekliyle tertip edilışinde tercihe değer olanın içtihadî değil, tevkîfî görüş olduğunu ifade etmektedir: "Sahabenin özel Mushaflarını tertip etmeleri şahsi bir seçim idi. Onlar hiç bir zaman başkalarını bu tertibe zorlamamışlar ve ona muhalefetin haram olduğunu iddia etmemişlerdir. Onlar bu Mushafları başkası için değil, kendi şahısları için yazmışlardı. Nihâyet ümmet Hz. Osman'ın (r.a.) tertibinde ittifak edip, onu alınca kendileri de şahsi Mushaflarını terk etmişlerdir."¹³⁸

Ebû Cafer en-Nahhas, Ebû Bekir el-Enbari, İbnü'l-Hassar¹³⁹, ve İmam Şatibi¹⁴⁰ gibi birçok alim tevkîfî olduğu görüşündedir.

İkinci görüş ise sûrelerin bir kısmı Hz. Peygamberin emriyle bir kısmı ise sahabenin içtihadı ile olmuştur¹⁴¹. İbn Atiyye, bir kısım sûrelerin tertibinin tevkîfî, bir kısmının da içtihadı olduğu kanaatindedir. O şöyle demektedir: "Yedi uzun sûre, Ha-Mim'ler ve mufassallar gibi sûrelerin çoğunun tertibi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatında biliniyordu. O'nun

¹³⁷ Suyûti, a.g.e., I, 198

¹³⁸ es-Sâlih, Subhî, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin*, Beyrut, 1979. s. 71.

¹³⁹ Mennau'l-Kattan, a.g.e., s. 142

¹⁴⁰ Şâtibî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ, *el-Muvafakat fî Usûli's-Şerîa*, Beyrut ts., III, 310.

¹⁴¹ Zerkeşî, a.g.e., I, 257

bunların dışındakiler hakkındaki işi, kendisinden sonra gelecek olanlara bırakmış olması muhtemeldir."¹⁴²

Hiz. Osman (r.a.) zamanındaki İmam Mushaf'ın tertibi üzerinde sahabeinin icmâ'ı, bu görüş sahiplerinin delilleri arasındadır.

Son olarak üçüncü görüş ise, sûre tertibi, sahabeinin içtihiadıyla düzenlenmiştir. Çünkü Hiz. Ali, İbn Mes'ud ve Ubeyy ibn Ka'b gibi sahabelerin özel nüshalarında, sûrelerin tertibinde bazen değişiklikler bulunmaktadır. Eğer tevkifi olsaydı, onlar kendi başlarına böyle sıralama yapamazdı. Öyleyse sahabeinin içtihiadıyla yapılmıştır¹⁴³.

c. Mekki ve Medeni Sûreler

Kur'ân'ı okuyan kimse, Mekki âyetlerde; Medeni âyetlerin manalarında bulunmayan özellikler bulur. Çünkü Araplar cahiliye devrinde Allah'a ortak koşan putlara tapan, kör ve sağır bir millet idiler. Hem o zamanda onlar fesahat ve belagatta en üstün bir mevkiye sahip bir vaziyette idiler. Böyle bir zamanda Mekki vahiy iniverdi. Kur'ân onları tevhide davet ederek onların inançlarının batıl olduklarını ortaya koydu. Onlara kendilerinin putlara taparak sefil bir hayat yaşadıklarını mucizevî bir dille anlattı. Hatta onları Kur'ân'ın bir benzerini getirmeleri için –fesahatlerine karşı- onlara meydan okuyur, geçmiş kavimlerin başlarına geldikleri afetleri, onlara öğüt ve ibret olarak naklediyordu. Yani, azarlayıp men eden, felaket ve büyük bela haberleri veren âyet ve sûreleri, sûre başlarındaki mukatta harflerini, ikame edilen kevnî deliller ve aklî burhanların hepsini biz, Mekki Kur'ân'ın özellikleri

¹⁴² Zerkeşi, a.g.e., I. 257

¹⁴³ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 58; ez-Zerkânî, Menâhil, I. 287-288; Albayrak, Tefsir Usûlü, s. 44.

olarak görmekteyiz¹⁴⁴. Yani genel itibariyle Mekkî sûreler iman etrafında yoğunlaşmıştır. Sonra da Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ahiret gününe, kadere hayır ve şerre inanan bir İslâm toplumu oluşup, Medine'ye hicret ettikleri zaman ise, ayetler İslâm'ın hükümler vaaz ederek toplumun düzeni için kaideler koyduğunu görürüz. Bir de Medenî ayetler münafıklara hakkında gizlediklerini ortaya koyuyor ve ehl-i kitaba hakikati ortaya koyarak onları susturuyor. Bu da Medenî sûrelerin özellikleridir¹⁴⁵. Bazı alimler Mekkî ve Medenî ayet ve sûreler hakkında şu ölçüleri ortaya koymuşlardır: İlk şu özellikleri bulunan sûreler Mekkîdir.

1. Secde ayeti ihtiva eden her sûre Mekkîdir.
2. Kella kelimesi bulunan bütün sûreler.
3. Bakara sûresi hariç içinde Adem ve İblis kıssası bulunan her sûre Mekkîdir.
4. Kesik kesik harfler ile başlayan (Bakara ve Âli İmran hariç) yirmi sûre Mekkîdir.
5. (Bakara sûresi istisna) peygamberlerin ve geçmiş ümmetlerin kıssalarını kapsayan sûreler Mekkîdir.

Şu aşağıdaki özellikleri kapsayan sûreler de Medenîdir:

1. Hudud ve miras payları bulunan yani teşri ahkamı vazeden sûreler. Bu sûrelerde sakin ve rahat bir üslup vardır.
2. Cihada izin ve cihad hükümlerini kapsayan sûreler.

¹⁴⁴ Mennâu'l-Kattân, a.g.e., s.52.

¹⁴⁵ A.e. a.y.

3. Ankebut sûresi istisna, içinde münafıklardan bahseden her sûre mekkîdir. Ancak tahkike göre bu sûre Mekkî olmakla beraber, ilk onbir âyeti Medenî'dir¹⁴⁶.

D) KUR'AN-I KERİM'İN YAZILMASI VE EZBERLENMESİ

1. Vahiy Katipleri

Hız. Peygamber ümmi bir zat idi. Bu nedenle risaletin ilk başlangıcından itibaren sahabeden okuma-yazma bilenler inen ayet ve sûreleri yazıyordu¹⁴⁷. Vahiy katipleri her zaman onun yanında hazır bulunuyordu. "Allah Taalâ'nın, Kur'ân'a verdiği ikinci isim *el-Kitab* adı", bu vahyin yazı ile tespiti gerektiğini zımnen bildirdiği gibi, ilk vahiy edilen parçada da kalemin, dolayısıyla yazının, insanın en mühim hususiyeti olan bilgi öğrenme ve öğretmedeki rolü vurgulanmıştır. Demek ki insanlığı câhiliyetten irfana, ümmîlikten ilme çıkarmayı gâye edinen Kur'ân'a, "yazı metin" mânâsına gelen "kitab" adını vermekle, "insana kalemle öğreten Rabbimiz (Alak, 4) bu ilâhî tâlimatların yazı ile kaydedilmesini, zımnen emretmiş oluyordu"¹⁴⁸.

Kur'ân ilk indiğinden itibaren yazılmaya başladığı çok açıktır. Çünkü Kur'ân müşriklerin itirazlarını şöyle ifade etmektedir: "*Dediler: "Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor"*"¹⁴⁹. Hicretten önce 8. asırda Hız. Ömer'in Müslüman oluşu olayından da, vahyin

¹⁴⁶ ez-Zerkânî, a.g.e., I. 162-163; bkz: Suyuti, a.g.e., I. 15-20.

¹⁴⁷ Demirci, Muhsin, Kur'ân Tarihi, M. Ü. İ. F. Vakıf y., Nu. 141, İfav y., İstanbul, 1997, s. 126.

¹⁴⁸ Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 57.

¹⁴⁹ Furkan, 25/5.

yazıldığı görülmektedir. Çünkü o, kendi kız kardeşinin evinde Tâhâ ve Tekvîr sûreleri yazılmış olan sayfeleri ele geçirmişti¹⁵⁰. Hz. Osman'ın su sözleri de bunu destekler mahiyettedir: "Peygamber' (s.a.v.)e vahiy geldiği zaman katiplerinin birini çağırır ve ona şöyle derdi: "Bu ayetleri, falan ayetleri içine alan sûreye koy"¹⁵¹.

Hz. Peygamber vahiy inip kesildiği zaman, katiplerini çağırırdı. Katip yazma işini bitirince, Hz. Peygamber ona yazdığını yüksek sesle okumasını emrediyordu. Eğer katip bazı yerde yanlışlık yapmışsa hemen tashih ettiriyordu. Zeyd b. Sabit bu konu hakkında bize şöyle bildiriyor: "Allah Resulü (s.a.v.) bana gelen vahyi yazdırıyordu. Sonra da kendime yazdığım ayetleri okutturuyordu. Eğer bir yanlış veya bir eksiklik olursa, derhal tashih ettiriyordu. Böylece iş tamam olduğu zaman ben kalkıp yeni gelen vahyi insanlara ulaştırdım"¹⁵².

Vahiy katiplerinin sayısı 40 a kadar ulaşır¹⁵³. Bunların başlıcaları şunlardır: Ebu Bekr, Ömer, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Zeyd b. Sabit, Zubeyr b. Avvam, Ubeyy b. Ka'b, Hâlid b. Sai'd, Ebban b. Sa'îd, Muâviye b. Ebî Sufyan, Hanzala b. er-Rebi, Muaykib b. Ebî Fatıma, Abdullah b. Erkam, Şurahbil b. Hasene, Abdullah b. Revahâ¹⁵⁴. İbn Hacer Mekke'de Kur'ân'ı ilk yazan sahabî Abdullah ibn Sa'd ibn Ebi Sarh

¹⁵⁰ Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 58.

¹⁵¹ Ahmed, Müsned, I. 368.

¹⁵² Heysemî, Heysemi, Nuru'd-Dîn Ali İbnu Ebi Bekr (v.807 h.), Mecmau'z-Zevâid, Beyrut, 1967, I. 152.

¹⁵³ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 53; Çetin, a.g.e., s. 90.

¹⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Fethu'l Bârî bi şarhî Sahihî'l Buhârî, Kahire, 1978, X, 397; Güngör, a.g.e.s. 103.

olduğunu söylemektedir. Medine'de ise ilk vahiy katipliğini yapan Ubeyy ibn Ka'b'tır. Ubeyy'den sonra sürekli olarak Zeyd ibn Sabit yazmıştır¹⁵⁵.

2. Kur'ân'ın Yazıldığı Malzemeler

Hz. Peygamber (a.s.v.)'e vahiy geldiği zaman vahiy katipleri anında yazarak, ayetleri sayfalara geçiriyordu. Fakat bu sayfalar bizim kullandığımız kağıt sayfalar değildir. Bunlar yazılması mümkün olan malzemeler idi. Kaynaklara göre bu malzemeler şunlardır:

- 1) Rakk (tabaklanmış deri)
- 2) Parşömen parçaları (özel bir deri)
- 3) Kat'u'l-edîm (işlenmemiş deri)
- 4) Lihâf: Bunlar ince beyaz taşlardır.
- 5) Ektaf: Deve ve koyunların kürek kemikleri.
- 6) Tahtadan yapılmış tabletler.
- 7) Kırık seramik parçaları
- 8) Ruk'a: Kumaş veya bez parçasına denir¹⁵⁶. Ahmet ibn Hanbel, Zeyd ibn Sabit'ten rivayetle "Biz Kur'ân'ı Allah Elçisinin yanında bez parçaları üzerine telif ederdik"¹⁵⁷ sözü buna işaret etmektedir.

9) Asîbu'n-nahl: Hurma ağacı yapraklarının orta damarları demektir¹⁵⁸.

¹⁵⁵ İbn Hacer, aynı yer.

¹⁵⁶ ez-Zerkânî, Menâhil, I. 202; Mennâu'l-Kattân, a.g.e., s.123; Hanefî, a.g.e., s. 15.

¹⁵⁷ Ahmed, Müsned, V. 185.

¹⁵⁸ Osman Kesioğlu, Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri, Türkiye Diyanet Vakfı y., Ankara, 1989, s.87.

Mekke döneminde deri ve bez parçaları diğerlerine göre bulunması daha zordu. Bu nedenle taş, hurma dallarına, kemiğe yazılıyordu. Medine'de ise böyle değildi. Yazı malzemeleri Mekke'ye nispeten daha bol idi. Yani Medine'de vahiy daha kullanışlı malzemelere yazılıyordu¹⁵⁹. Mekke'de ise daha elverişli malzemelerin bulunamaması bellidir ki, o dönemde Müslümanlar güçlü değildi. Mekke müşrikleri tarafından eziyet edilerek mazlum olarak yaşıyorlardı. Üç senelik boykotunda Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekr gibilerin serveti tükenmişti. Zayıf olanların ise mallarını ellerinden almışlardı. Böyle bir durumda deri ve bez parçalarının temin edilmesinin zorluğu tabîdir.

3. Kur'an-ı Kerim'in okunması ve ezberlenmesi

Kur'an'ın parça parça olarak inmesinin hikmetinin biri de onun, kolay ezberlenmesini sağlamasıydı. Hz. Peygamber, yeni nazil olan ayetleri önce erkekler, sonra da kadınlar cemaatine okuyup tebliğ ederdi. Sahabelerden yazma bilenler, nazil olan metinleri hem ezberler hem de yazılı olarak evlerinde saklardı. Yazı yazmayı bilmeyenler ise Hz. Peygamber'in namaz gibi vesilelerle sürekli Kur'ân'ı okuması sayesinde dinleyerek ezberlerdi¹⁶⁰. Kur'ân'ın muhafazası için onu ezberlemek yazmadan daha uygun bir yoldu. Sahabeler hem namazda, hem de namazın dışında, hem de kendi aralarında Kur'ân'ı tekrarlardı. Yeni Müslüman olanları ise, Allah Resulü Kur'ân'ı iyi bilenlere gönderirdi. Geceleyin mescitten geçenler, içeriden arı kovarı

¹⁵⁹ Muhammed Hamidullah, Kur'anı Kerim Tarihi, s.43.

¹⁶⁰ ez-Zerkânî, a.g.e., I. 202; Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 60; Albayrak, Tefsir Usûlü, s.25.

uğultusu gibi Kur'ân sesi duyarlardı¹⁶¹. Sahabenin hayatı hep Kur'ân etrafında örgüleniyor, hayatları vahyin müşahedesi altında yoğrulup şekilleniyordu. Kur'an'da ibadet hayatlarından, Allah yolunda verdikleri mücadelelere¹⁶², birbirleriyle olan münasebetlerinden, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) nasıl hitap etmeleri gerektiğine¹⁶³, yemek yemelerinden¹⁶⁴, fısıltı halinde konuşmalarına¹⁶⁵ hatta kalplerinden geçenlere¹⁶⁶ kadar pek çok durumları bildiriliyor ve kendileri ile ilgili ayetler nazil oluyordu.

Bazı sahabelerden nakledilen sözlerde, Hz. Peygamber hayatta iken Kur'ân'ı tamamen ezberlemiş olanların sayısı hakkında birbirinden farklı malumatlar verilir. 4, 6 hafızdan söz ederler. Hz. Ali, Abdullah ibn Mes'ud, Salim, Muaz ibn Cebel, Ubey ibn Ka'b, Zeyd ibn Sabit, Ebu'd -Derda bu hafızlardandır. Bununla birlikte Ümmü Varak adlı bir hanım hafız da zikredilmektedir¹⁶⁷.

4. Arza Yolu

Arza terim olarak Hz. Peygamber'in her sene Ramazan ayında Kur'ân'ın o zamana kadar nâzil olan kısmını, Cebrail (as) ile mukabele etmesi demektir¹⁶⁸. Yani, arza, sadece Cebrail'in Hz. Peygamber'e okuyuşundan ibaret olmayıp, karşılıklı olarak Hz. Cibril ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.)

¹⁶¹ Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 60.

¹⁶² Enfal, 8/5-17; Ahzab, 33/9-22

¹⁶³ Nûr, 24/63; Hucurat, 49/2-4

¹⁶⁴ Nur, 24/61; Ahzab, 33/53.

¹⁶⁵ Mücadile, 58/1

¹⁶⁶ Bakara, 2/284

¹⁶⁷ Ahmed. Müsned, VI, 405; Suyuti, a.g.e., I.155.

¹⁶⁸ Demirci, Kur'ân Tarihi, s. 137.

birbirlerine Kur'ân'ı okudukları belirtilmiştir.¹⁶⁹ İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: "Hz. Peygamber hayır yapmada insanların en cömert olanıydı. En çok cömert olduğu zaman da Ramazan aylarıydı. Çünkü Hz. Cebrail, Ramazan ayında her gece Allah Resûlü'ne (s.a.s.) gelirdi ve Allah Elçisi ona, Kur'ân'ı arzederdi...". Ebu Hureyre'nin rivâyetinde de: " (Cebrail'in, Ramazan'da) her yıl, Allah Elçisi'ne bir kere arz ettiğini, öldüğü sene ise iki kere arz ettiğini belirtir¹⁷⁰.

Hz. Peygamber o güne kadar nazil olan ayetlerden oluşan Kur'ân'ı baştan sonra okurken, sahabeler kendilerine ait Kur'ân nüshalarını alıp geliyorlar ve mukabele esnasında varsa kelime yanlışlarını, ayet ve sûre sıralarını onun okuduğuna göre tanzim edip tashih ediyorlardı¹⁷¹. Hz. Peygamber'in en son Ramazan ayındaki mukabelesine, *el-ardatu'l-ehire* denilir. Bu karşılaşmada Hz. Peygamber, Cebrail'le beraber iki kere mukabele etmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber: "Cebrail bana bütün Kur'ân'ı baştan sona iki defa tilavet ettirdi ki ben bundan, kısa bir zaman içinde vefat edeceğimi anladım" buyurmuştur¹⁷².

Arza sırasında gerçekleşen ikinci bir husus, cevazında İslâm ulemasının icmâ' ettiği nesh'in¹⁷³ bir nevi olan *tilâvetten kaldırılan* metinlerin ayıklanmasıdır. Yani, daha önce kaydettiğimiz neshle ilgili âyetlerin Hz. Peygamber'in sağlığında metin olarak Kur'ân muhtevâsından çıkarılmıştır. İşte arzalarda bu çeşit mensuh metinler halka ilan edilerek, Kur'ân'ın aldığı

¹⁶⁹ İbn Hacer, Fethu'l-Bari, X. 421.

¹⁷⁰ Buhari, Fedâilu'l-Kur'ân 7.

¹⁷¹ Demirci, Kur'ân Tarihi, s. 139.

¹⁷² Buhari, Fedâilu'l-Kur'an; 7.

¹⁷³ Suyuti, a.g.e., II. 21; el-Hattât, a.g.e., s.206.

son şekil belirtiliyordu. Son arzanın iki sefer cereyanı bu noktadan ehemmiyetlidir.

5. Ahrufu's-Seb'a Meselesi

Yedi harf meselesi Kur'ân tarihinin mühim bir konusudur. Bu konuda alimler çok farklı izahlarda bulunmuştur. Kur'ân'ın yedi harf üzere inişiyle ilgili hadisler bize mütevatir olarak sağlam bir şekilde ulaşmıştır. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

1. Bu hadis İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir: "Allah Elçisi şöyle buyurdu ki: Kur'ân'ı Cebrail bana bir harf üzere okutmuştu. Ben, kendisine müracaat ederek daha çok harf üzere okutmasını istedim, o artırdı, ben tekrar arttırmasını istedim, o da artırdı, böylece yedide karar kıldık"¹⁷⁴.

2. Übey b. Ka'b'dan gelen rivayet göre: "Allah Elçisi (s.a.v.), Benu Gifar gölü yanında iken şöyle buyurmuş: Kendisine Cebrail gelip: Allah, ümmetine Kur'ân'ı bir harf üzere okumanı emrediyor, demiş. Allah Resulü (s.a.v.) de:

-Allah'tan aff ve mağfiret dilerim, ümmetim buna güç yetiremez, demiş. Sonra ona ikinci kez gelip:

-Allah, ümmetine Kur'ân'ı iki harf üzere okumanı emrediyor, demiş. Allah Resulü (s.a.v.) de:

-Allah'tan aff ve mağfiret dilerim, ümmetim buna güç yetiremez demiş.

Sonra üçüncü kez gelip:

¹⁷⁴ Buhari, Fedâilu'l-Kur'ân, 5; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 272.

-Allah, ümmetine Kur'ân'ı üç harf üzere okumanı emrediyor demiş.

Allah Resulü (s.a.v.):

-Allah'tan aff e mağfiret dilerim, ümmetim buna da güç yetirmez, demiş. Sonra dördüncü kez gelip:

-Allah, ümmetine Kur'ân'ı yedi harf üzere okumanı emrediyor. Bunlardan sadece herhangi bir harf üzere okusalar, muhakkak doğru okumuş olurlar, demiştir¹⁷⁵.

3. Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir: "Allah Elçisi (s.a.v.) hayatta iken Hişam b. Hakim'in Furkan sûresini okuduğunu duydum. Hişam bu sûreyi Allah Elçisinin bana öğrettiğinden farklı bir şekilde okuyordu. Az kalsın üzerine atılacaktım. Fakat selam verinceye kadar sabrettim. Selam verir vermez:

-Bu sûreyi sana bu şekilde kim okuttu? Diye sordum. Hişam,

-Allah Elçisi okuttu, dedi. Ben de ona,

-Yalan söylüyorsun, zira Allah Elçisi bu sûreyi bana senin okuduğundan farklı bir şekilde okuttu, dedim, yakasından tutarak onu Allah Resulü'nün huzuruna götürdüm ve:

-Ey Allah'ın Elçisi! Şu adamın Furkan sûresini, senin bana öğrettiğinden farklı bir biçimde okuduğunu duydum, dedim. Allah Resulü bana:

-Hişam'ın yakasını bırak, dedi ve ona da:

-Ey Hişam! Oku diye emretti. Hişam da söz konusu sûreyi daha önce kendisinden işittiğim gibi okudu. Bunun üzerine Allah Elçisi:

¹⁷⁵ Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 274; Ahmed, Müsned, V, 128.

-Bu sûre böyle indirildi, dedi. Sonra da bana dönerek:

-Ey Ömer! Oku, diye emretti. Ben de Allah Elçisinin vaktiyle bana okuttuğu gibi okudum . Allah Elçisi bana da:

-Bu sûre böyle indirildi. Kur'ân yedi harf üzere nâzil, olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse, onu okuyun, buyurdu"¹⁷⁶.

Alimler yedi harfi farklı yorumlasalar da, genellikle ulemanın ekseriyeti, "yedi, Arap lehçesi" veya "yedi vech" şeklinde anlamışlardır¹⁷⁷.

Şöyle ki:

1. Kelimenin manaya tesir etmeyecek tarzda kısa veya uzun okunması, i'raf veya binasının değişmesi.
2. Manaya tesir edecek şekilde i'rab veya binası değiştiği halde hattın aynı kalması ve anlamda tezaadın bulunmaması.
3. I'rab aynı kalıp, manada değişikliğe yol açacak şekilde harf değişmesi.
4. Kelimenin hattı değiştiği halde manasının değişmemesi.
5. Hat değişip mana farklı olduğu halde iki mana arasında zıtlığın bulunmaması.
6. Takdim veya tehire uğraması.
7. Kelime veya harfte ziyade veya noksanlık farkı bulunduğu halde değişik hükme yol açmaması¹⁷⁸.

¹⁷⁶ Buhari, Fedâilu'l –Kur'ân, 5,27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 270.

¹⁷⁷ Suyuti, a.g.e., I.102.

¹⁷⁸ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 214-217; Suyuti, a.g.e., I. 102; Mennâ'u'l-Kattân, a.g.e., s.160-161; el-Ebyârî, a.g.e., s.99; Suyuti İtkan'da budan başka da ulemanın 35 görüşlerini sıralamıştır.bkz: Suyuti, a.g.e., I. 107-109.

Sahabeler Hz. Peygamber'den işitmek şartıyla, mezkur şartlarla vaki' olan farklılıklarla Allah izin vermiştir. Yoksa bu değişiklikler lisanın veya hattın verdiği imkanlar neticesinde ortaya çıkamaz.

Yedi harf Müslümanlara kolaylık için verilmiştir. Kur'ân Kureyş lehçesi üzerine nazil olmuştur. Fakat başka kabilelerin insanları kullandıkları lehçe itibariyle aralarında kelime veya anlam farklılıkları bulunduğundan dolayı, ayetlerdeki bazı kelimeleri anlamıyordu. Ebu Hureyre'nin şu sözleri de bunu destekler mahyettir: Hayber senesinde Ebu Hureyre, Hz. Peygamber'e gelmişti. İşte o sırada Allah Resulünün elindeki bıçak yere düşüverir. Ona bıçağı vermesini söylediği zaman, Ebû Hureyre, onun ifade ettiği sözünden neyi kastettiğini anlayamaz. Hz. Peygamber birkaç defa tekrar ettiğinde, bıçağı mı istiyorsunuz diye işaret eder. Ona evet denilir. Ebû Hureyre Kureyş lehçesindeki "bıçak" sözünü ilk defa duyduğunu söyler¹⁷⁹. Başka bir olay da şöyledir: "Zeyd b. Abdillâh b. Darim, Himyer melikine elçi gider. Melike, yüksek bir dağda avlanırken ulaşır. Hükümdara selam verir ve kendisini tanıtır. Hükümdür ona otur manasında (*bas*) kelimesini kullanır. Elçi zanneder ki, kendini dağdan aşağıya atmasını emrediyor ve ona, beni itaat edenlerden bulacaksın deyip, kendini dağdan aşağı atar ve ölür. Bunun üzerine melik, elçinin neye böyle yaptığını sorar. Söylediği lafızdaki hata kendisine bildirilir. Bunun üzerine, Melik, Himyer beldesine gelen himyericeyi öğrensin de gelsin der"¹⁸⁰.

¹⁷⁹ A.g.e., s. 101.

¹⁸⁰ A.g.e., aynı yer.

Yedi harf lafızdaki değişiklik ve yedi lehçedir¹⁸¹. yoksa manada hiçbir değişiklik yoktur. Bir de yedi harfi günümüzdeki Türk lehçeleriyle anlatarak daha geniş bir şekilde anlata biliriz. Mesela kaşık kelimesini Azerbaycan Türkçesinde “gaşıg”, Başkurt Türkçesinde “kaşık” Kazak Türkçesinde “kasık”, Uygur Türkçesinde ise, “koşuk” diyor. Telaffuzlar farklıdır, fakat mana, anlam birdir. Türk kardeşler bir araya gelseler birbirini bu kelimedede hiç farklılık olmadan anlayabilirler. Ama arasında anlamayan da olabilir. Mesela Türkmenler kaşığa “çemçe” derler. Bir de kelime aynı, mana farklı olan sözler de vardır. Mesela düşmek kelimesi. Bu söz diğer Türk lehçelerinin çoğunda “inmek” anlamındadır. Bundan dolayıdır ki, Türk Cumhuriyetlerinden yeni gelen bir talebe, durağı geçen otobüs şoförüne “dur, dur düşeceğim” demiş. Şoför de ona “hayır, korkma düşmeyeceksin” demiş. Yani kelime anlaşılrsa da, anlam açısından farklı anlamışlardır. Başka bir misal da şöyledir: Türkiye’den kalkan uçak Azerbaycan havalimanına yaklaştığı zaman hostes: Sayın yolcular on dakika sonra uçağımız Azerbaycan havalimanına düşecek demiş. Tabi ki, uçaktaki Türkiye Türkleri şaşırmışlardır. İşte bunun gibi Arap lehçeleri arasında anlam, kelime farklılıkları olmuştur. Aynı dili konuşan ülkelerde, bir bölgenin ahalisi, diğer bölgeye mensup olanların dilini tamamen anlayamamaktadır. Hz. Peygamber dini kolay kılmak için ve onu en mütevazı insanların bile yaşayabileceği bir vasatta tutmak için çeşitli çarelere başvurmuştur. Bunlara kolaylık sağlamak için yedi harf üzere inmiştir¹⁸².

¹⁸¹ Mennâ’u’l-Kattân, a.g.e., s.159.

¹⁸² Hamidullah, Kur’ânı Kerim Tarihi, s.88.

Kureyş lehçesi, birinci asrın yarısından itibaren bütün kabile, hatta Arap olmayanlardan Müslüman olanlar çocuklarını bu lehçe üzerine terbiye ettikten sonra yedi harf ortadan kalkmıştır. Çünkü yedi harf bir ruhsat idi. Zaruret kalktıktan sonra yedi harf in hükmü de kalkmıştır¹⁸³.

Mushaf'ın hattına muhalif olan diğer harflerin okunmasına ne zaman son verildiği konusunda da alimler farklı görüşlere sahip olmuşlarsa da ekseriyeti Hz. Peygamber'in zamanında kendi emriyle son verilmiştir diyor¹⁸⁴. Hz. Osman devrinde fetihler genişlediği zaman, bu yedi harf meselesi, arza-i ahire esas alınarak sona erdirilmiştir. Yani Hz. Osman, arza-i ahire'i esas alarak Kur'an'ı bir harf üzere toplamıştır. Bu bir harf ise Kureyş lehçesidir. Çünkü Kur'an Kureyş lehçesi üzerine inmiştir. Fakat Hz. Peygamber, Kureyş lehçesini bilmeyen Müslümanları sıkıntıya sokmamak ve Kur'an'ı ezberlemek kolay olsun diye, geçici olarak Allah'tan altı harf ruhsatı almıştır.

6. Kıraatler

Kıraat: Sözlükte "ka-re-e" filinden türemiş masdar isimdir. Terim manası ise, herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükun, nokta ve i'rab bakımından ortaya çıkan değişikliğe denir. Bunlar Kur'an gibi sahih mütevatir senedle Hz. Peygamber'imizden bize ulaşmıştır¹⁸⁵. Kıraat ayrıca Kur'an'ın kelimelerini eda keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenlere isnad

¹⁸³Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 101.

¹⁸⁴Yıldırım, Kur'an-ı Kerim, s. 74.

¹⁸⁵Ahmed el-Beyli, el-Ihtalafu beyne'l-Kira'at, ed-Daru's-Sukkaniyetu lil'-Kutub, Beyrut, ts., s.39.

ederek okumaktır¹⁸⁶. Kiraatler yedi harften başka şeylerdir. Yukarıda arz ettiğimiz değişiklikler sadece bir harfte olan değişikliklerdir. Yani Kureyş lehçesi üzerine olan değişikliklerdir¹⁸⁷

"Hz. Osman Mushafları yazdırıp bu hatta muhâlif olan diğer şahsi nüshaları terk etmeye çağırınca, bazı zatlar muhâlif olanları bırakıp, imam mushafın hattına aykırı olmayan ve Hz. Peygamber'den tevâtüren nakledilen diğer kiraatleri okumaya devam ettiler. Yedi harften geri kalan ve bazı kelimelerde rastlanan bu farklılıklara *kiraat* denilir"¹⁸⁸.

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken, sahabeler ondan kiraat öğrenmişlerdi. Onların bazıları sadece bir kiraat değil birkaç kiraat alanlar da olmuştur. Bunlardan da tâbiûn ve etbâu't-tâbiînler öğrenmiş ve başka İslâm ülkelerine dağılmışlardır. O bölgelerdeki Müslümanlar da öğrendikleri kiraatleri, kendilerine öğreten imamların adlarıyla anmışlardır. Fakat bu kiraatlerin arasında şazz kiraatler de olmuştur. Bundan dolayı ikinci asrın başında Müslümanlar, bu şazz kiraatler arasından sahih olanlar seçmişlerdir. Bu kiraatlerin sayısı yedidir. Bu nedenle ortaya "yedi kiraat" tabiri çıkmaya başlamıştır¹⁸⁹.

Yedi kiraatin sahihliğini gösteren üç şart bulunmaktadır:

1.Kiraat, bir yönüyle de olsa Arap dilinin gramerine uyması gerekmektedir.

¹⁸⁶ ez-Zerkani, a.g.e., I.

¹⁸⁷ Mennâ'u'l-Kattân, a.g.e., 238.

¹⁸⁸ Yıldırım, Kur'an-ı Kerîm, s. 75.

¹⁸⁹ Ahmed Beyli, a.g.e., s.76.

2. Hem sahih hem de muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e ulaşması gerekir.

3. Takdiren de olsa, Hz. Osman'a nispet edilen Mushafların resmî hattına uygun olması gerekmektedir. İşte ancak bu şartları taşıyan kıraatler makbul görünmektedir. Zira bu kıraatler Kur'ân'ın nazil olduğu "yedi harf"den birine dayanmaktadır¹⁹⁰. Bu harf ise Kureyş lehçesidir ki, diğerleri zaruretin kalkmasıyla birlikte yürürlükten de kalkmıştı.

IV. hicrî asırda da Ebû Bekr b. Mücahid (öl. 324/935) bu yedi kıraati içine alan "kitâbu's-seb'a" isimli bir eser yazmıştır. Bu yedi kıraatin sıhhati hakkında ümmet ittifak etmişlerdir¹⁹¹.

a. Kıraat İmamları

1. Nâfi: Ebû Abdîrrahmin Nâfi' b. Ebî Nuaym (ö. 169/785): Aslen İsbahânî olup kıraatle meşgul olmuştur. Yetmiş kadar tâbiünden kıraat okumuştur. Kıraat ilmini Medine'de almıştır. İmam Mâlik, Abdullah b. Vehb ve el-Leys b. Sa'd gibi büyükler onu imam olarak tanımıştır. Remzi "eliftir". Onun hakkında Nâfi'nin kıraati sünnettir, demişlerdir. En meşhur iki râvisi Kâlûn (ö. 220/835) ve Verş'tir (ö. 197/812)¹⁹².

2. İbn Kesîr: Abdillâh b. Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738): Mekkelilerin kıraat imamı sayılan İbn Kesîr, tâbiündandır. Kıraati Abdullah b. es-Sâib el-Mahzûmî'den aldığı rivayet edilmektedir. Remzi "dal"dir. İmam Şâfiî'nin

¹⁹⁰ İsmail Karaçam, Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi, İFAV, İstanbul. 1996, s. 82; Mennâ'u'l-Kattân, a.g.e., s. 172.

¹⁹¹ Aynı yer.

¹⁹² Ahmed Beyli, a.g.e., s. 82.

övdüğü birisi ve ondan kıraat nakletmiştir. Meşhur iki râvisi, el-Bezzî (ö. 250/864) ve Kunbûl'dur (ö. 291/903).

3. Ebû Amr: Ebû Amr b. el-Alâ el-Basrî (ö. 154 veya 155/771-772): Kıraatı birçok tâbiûndan almıştır. Bunların arasında Mücahid, Atâ, İkrime, Yahya b. Ya'mer gibi kıraat imamları vardır. Ahmed b. Hanbel Ebû Amr'ın kıraatı bana en hoş gelen kıraat diye övmüştür. Remzi "ha"dir¹⁹³.

4. İbn Amr: Abdullah b. Amir ed-Dimaşkî (ö. 118/736): Bu imam yedi kıraat imamlarının en yaşlı olanıdır. Kıraatı birçok sahabeden almıştır. Yani tâbiundur. Hz. Osman'dan kıraat aldığı rivayet olunur. Sahabeden Muaviye, Vâsıla b. el-Eskâ, Fudâle b. Ubeyd gibi zatlardan kıraat almıştır.

5. Âsım: Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd (ö. 128/745): Âsım tâbiûndandır. Kendisi Kûfelilerin imamıdır. Fesahat sahibi, sika, mutkin, tecvid ilmini çok iyi bilmenin yanında güzel sesi olan birisidir. Kıraatı Ebû Abdirrahman es-Sülemî, Zerr b. Hubeyş ve Ebû Amr eş-Şeybanî'den öğrenmiştir. Remzi "nun"dur¹⁹⁴.

6. Hamza: Ebû Ammâre Hamza b. Habib ez-Zeyyât (ö. 156/773). Tâbiûndan olmakla beraber bazı sahabeyi görmüş olması muhtemeldir. Hamrân b. A'yün, Süleyman el-A'meş, Ebû İshâk es-Se'îî, Muhammed b. Abdirrahmân b. Ebi Leylâ, Talha b. Musarrıf'dan kıraatı arz yoluyla almıştır. Âsım ve A'meş'ten sonra Kûfe'nin kıraat imamı olduğu rivayet olunur. Kendisi zühd ve takva sahibi olan birisidir. Hadiste üstün bir mevkiye sahip olmuştur. Zeytin yağı ticareti yaptığından kendisine "ez-Zeyyat" lakabı verilmiştir. Remzi "fe"dir.

¹⁹³ Tabatabâî, a.g.e., s.141-147.

¹⁹⁴ Karaçam İsmail, a.g.e., s.111.

7. el-Kisâî: Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805): ez-Zeyyat'tan sonra, Kûfe'de kıraat imamlığına geçmiştir. Kıraati Hamza'dan arz yoluyla almıştır. Bununla birlikte Muhammed b. Ebî Leyla ve İsâ b. Omer el-Hamedâni'den kıraat almıştır. el-Kisâî, Arap filolojisi ve edebiyatında şöhret kazanmış birisidir. Harun er-Reşid'le beraber Horasan'a doğru seyahat ederken Rey'in Ranbuye köyüne geldikleri zaman orada hem Kisâî hem de Ebû Hanife'nin talebesi olan Muhammed b. el-Hasan aynı günde hakkın rahmetine kavuşmuştur. Harun er-Reşid çok üzülererek "Fıkhı ve nahiv ilmini Rey'de defnettik" demiştir¹⁹⁵.

Bu yedi kıraatin üç tanesi günümüzde de Müslümanlar arasında pratik olarak kullanılmaktadır. Diğer kıraatler ise sadece ilim olarak öğrenilmektedir.

b. Meşhür Üç Kıraat

1. Âsım Kıraati

Bu kıraat şu andaki Müslümanların en büyük kısmı tarafından okunulmaktadır. Özellikle Hafs rivayetini kullanmakta ve bu kıraata göre Mushaflar basılmaktadır.

2. Nâfi Kıraati Nâfi kıraatinin Verş rivayeti bugün Kuzey Afrika'nın Mısır hariç bazı bölgelerinde okunmaktadır. Mısırlılar Verşin kıraatini kabul etmekle beraber, daha kolay Hafs'in rivayetin kullanmaktadırlar.

3. Ebû Amr'ın Kıraati

¹⁹⁵ Ahmed Beyli, a.g.e., s.80-85; Çetin, a.g.e., s.165-169.

Bu kiraat zamanımızdaki en az kullanılan kiraattir. Hicri beşinci asrın sonuna kadar devam etmiştir¹⁹⁶.

E) KUR'AN-I KERİM'İN BİR MUSHAF HALİNE GETİRİLMESİ

1. Hz. Ebû Bekr Zamanında Kur'ân'ın Cem'i

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken bütün sûreler bir araya toplanarak bir Mushaf haline getirilmemiş idi¹⁹⁷. Çünkü derlenip bir cilt haline getirile bilmesi için, en son vahiy inerek, böylece Kur'ân'ın nüzulünün tamam olması gerekiyordu. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta olduğu müddetçe vahiy geleceğinden böyle bir işin gerçekleşme imkanı yoktu. Bu iş ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vazifesi tamam olup, Refiki Alâ'ya çekilerek vahiy tamam olduktan sonra Kur'ân bir mushaf haline getirilebilirdi. Bu durum muhtemelen, Aleyhissalâtü vesselâm'ın vahyin ne zaman sona ereceğini bilmemesinden ileri geliyordu.¹⁹⁸ Suyutî, Kastalanî gibi bir kısım âlimler bunu, Hz. Peygamber'in bazı âyetlerin hüküm ve tilâvetlerinde nesih beklemesiyle izah ederler.¹⁹⁹ İşte bu bir mushaf haline gelme işi Hz. Ebû Bekr zamanında yapıldı. Kur'ân'ın Hz. Bekr devrinde derlenip bir cilt haline gelmesine birkaç neden olmuştur. Onları şöyle sıralaya biliriz:

1. Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyadan göçmeden söz konusu sahifeler bulunmakla beraber, onların devlet işi olarak resmîyeti yoktu. Çünkü

¹⁹⁶ Karaçam İsmail, a.g.e., s.111; bkz: Zerkani, a.g.e., I. 450; Tabatabâî, a.g.e., s. 143-147.

¹⁹⁷ Draz, Muhammed Abdullah, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 29.

¹⁹⁸ Hamîdullah, İslâm Peygamberi (trc: Salih Tuğ), İrfan y., İstanbul, 1990, II, 699.

¹⁹⁹ Suyutî, a.g.e., I. 57.

Peygamberimizin mübarek varlıkları, birçok hususta olduğu gibi, Kur'ân metnine merci olmak konusunda da tek başına bir teminat olup, emînu'l-vahy o idi. Ancak ondan sonra gelen halifenin böyle bir vasfı olamayacağından, bu sahifeleri iki kapak arasında mushaf haline getirmek mecburiyetinde idi. Çünkü bundan sonra esas otorite ve teminat olan imam'ın yani iki kapak arasına toplanan yazılı Kur'ân'ın olması gerekiyordu²⁰⁰.

2. Hz. Ebû Bekir mushafı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vahy katiplerine yazdırmış olduğu sahifelerden istinsah ettirebilirdi. Fakat böyle bir işe kalkışmak sakıncalı olabilirdi. Çünkü Müslümanlar arasında daha sonra vuku olması muhtemel olan durumları hesaba katmak lazımdı. Kur'ân'ın bazı sahabilerin elinde bulunan özel nüshalarında ufak tefek hataları olması ihtimaldir. Bir de söz konusu özel nüshalar çok az sayıdaki sahabelerin elinde olup, onların vefat etmesiyle birlikte ortadan kaybolabilirdi. Yine çok az da olsa, bazı tilaveti nesh olunan ayetleri bilenler var, bilmeyen de vardı. Bu ayetlerin neshedildiğini bilmeyen ve bilenler kendi aralarında ihtilaf edebilirdi. İşte bundan dolayı eldeki metni bir yandan ashabın nüshaları ve hafızaları ile teyid ve bir yanda da şahsî hataları tashih ederek, sonuçta ümmetin icmainsine mazhar olabilecek bir imam mushafa resmi bir hüviyet kazandırmak gerekiyordu²⁰¹.

3. Üçüncü sebep ise Yemâme savaşında birçok sahabînin şehid olması idi. Bu fitneye meşhur sahte peygamber "*Museylemetü'l-kezzab*" sebep olmuştur. Bu savaş, hicretin on ikinci yılında olup, kurrâ sahabelerden

²⁰⁰Yıldırım, Kur'an-ı Kerîm, s. 63.

²⁰¹Aynı yer.

çok sayıda kişi katılmıştı. İşte bu savaşta sahabeden yetmiş kurrâ şehid oldu²⁰².

Bu, Hz. Ömer'i korkuttu. Çok geçmeden Hz. Ebû Bekr'in yanına geldi. Ona Kur'ân'ın zayı olmasından korktuğunu belirterek, onu derleyip bir mushaf haline gelmesini teklif etti. Hz. Ebu Bekr ise onun bu görüşünü hemen kabul etmeden tereddüt geçirdi. Çünkü ona Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yapmadığı bir işi yapmak zor gelmiştir²⁰³. Belki de Hz. Ebû Bekr'in tereddüdü Kur'ânla ilgili bir sorumluluktan kaçmak değil, insanların bundan sonra Kur'ân'ı ezberlemede gevşeklik gösterebilecekleri endişesi idi²⁰⁴. Nihayet Allah, Hz. Ebû Bekr'in göğsünü bir iş için açtı. Halife bundan sonra Zeyd b. Sabit'i çağırıp ona Kur'ân'ı cem' etmesini teklif etti. Hz. Zeyd de, Hz. Ebû Bekr gibi bu işi yapmaktan kaçındı. O bu hadiseyi şöyle anlatıyor: Yemame harbinden sonra Ebû Bekr beni çağırttı. Ömer de onun yanında idi. Ebû Bekr bana dedi ki: Ömer bana gelerek Yemame günü bir çok hafızların şehid olduklarını, bundan sonra meydana gelecek savaşlarda da hafızların aynı şekilde şehit olmaları durumunda Kur'ân'dan bir kısmının zayı olmasından endişe ettiğini anlatarak Kur'ân'ın bir mushaf haline getirmemi tavsiye etti. Ben, Ömer'e Allah Resulünün yapmadığı bir işi nasıl yapabilirim?" dedim. Ömer, Allah'a yemin ederek bu işin iyilik olduğunu söyledi ve benim kabul etmemi ısrar etti. Nihayet Allah bu işe benim gönlümü de açtı. Ben de Ömer'in fikrini kabul ettim. Ebû Bekr bundan sonra Zeyd'e dedi ki: "Sen genç ve akıllı bir adamsın, senin aleyhinde söylenecek söz yoktur, seni asla itham

²⁰² Mennâ'u'l-Kattân , a.g.e., s.125.

²⁰³ A.g.e., s. 126.

²⁰⁴ El-Hattât, a.g.e., s.41; Demirci, Kur'ân Tarihi, s. 144.

edemeyiz. Allah Resulü'na vahiy yazıyordun. Şimdi Kur'ân'ın peşine düş ve topla!"

Bu ağır teklif karşısında Zeyd tereddüt edip şöyle cevap veriyor: "Allah Resulünün yapmadığı bir işi ben nasıl yapabilirim?"

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekr: "Vallahi bu bir hayırdır" dedi.

Fakat Zeyd yeni diyor ki: "Vallahi bana bir dağı taşımaya teklif etseler, bundan daha ağır olmazdı". Ebû Bekr de bana müracaatta devam etti. Cenab-ı Hakk, Ebû Bekr ile Ömer'in gönlünü açtığı gibi benim kalbime de bu işi yapma konusunda inşirah verdi. Bundan sonra ben Kur'ân'ı yazılı bulunduğu hurma yapraklarından ince ve yassı taşlardan, hafızalardan takip ettim".

Burada insana hemen şu soru gelebilir ki, Kur'ân'ın derlenmesi işi neden Zeyd b. Sabit'e verilmiştir? Halbuki sahabîler arasında Abdullah b. Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b gibi hususi mushafları olan hem de Kur'ân'ı ezbere bilenler vardı. Tabi ki, bu işin Zeyd b. Sabit'e verilmesinde birtakım nedenler olmalıdır. Bununla ilgili olaark Muhsin Demirci Hocamın görüşlerini belirtmek istiyorum:

1. Zeyd'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in özel olarak tayin ettiği vahiy katibi olması.

2. Zeyd b. Sabit'in zekasıyla sahabîler arasında temayüz etmiş olması ki, onun bu yönüne dikkati çeken Allah Resulü, onu yazı işlerinde kontrolcü olarak vazifelendirmiştir. Bu konuda Zeyd şöyle anlatıyor: "Allah Resulü (s.a.v.) Medine'de bana rastladı. Oradakiler benim Neccar Oğullarından olduğumu söylediler. Allah Resulü orada Kur'ân'dan tam on

yedi sûre okudu, ben de okuduğu sûrenin aynısını hemen tekrar ettim. Allah Resulü bana hayret etti ve: “Yahudilerin yazsını öğren” dedi. Ben de 15 gün geçmeden öğrendim. Bundan sonra ben Allah Resulünün adına onlara mektup yazmaya ve onlardan gelen mektupları da Resûllah’a okumaya başladım”. Başka bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in buyurmasıyla Süryânice’yi 17 gün içinde öğrendiğinden bahsediliyor.

3. Zeyd b. Sabit’in Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken Kur’ân’ın hepsini ezberlemesi ve çok düzgün bir şekilde okuması. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük gazvesinde Neccar Oğullarının bayrağını Zeyde vererek: “Kur’ân’ı en iyi bilen ve ezberleyen Zeyd’dir. Kur’ân ise mukaddemdir” buyurmuştur.

4. Arza-i ahîreye iştirak etmiş olması.

5. Genç olması. Dolayısıyla kendine verilen işi daha şevkle yapabilme kapasitesine sahip bulunması.

6. Herhangi bir şeyle itham altında kalmaması ve dolayısıyla Müslümanların ona güven duyması²⁰⁵.

Zeyd b. Sabit kendisi iyi bir hafız olduğu halde, kendisi gibi başka Kur’ân’ı ezbere bilenlerle yetinmeyip, her ayet hakkında mukabele görmüş iki yazılı şahid aramak gibi son derece titiz ve ilmî bir yol izlemiştir. Bu işi ona verirken Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer ona: “Mescidin kapısında oturun, sana kim iki şahitle Allah’ın kitabından bir şey getirirse, onu yaz” buyurdu²⁰⁶.

Zeyd’in metodundaki şartlarını şöyle sıralayabiliriz:

²⁰⁵ A.g.e., s. 146-147.

²⁰⁶ Zerkani, a.g.e., I. 252.

1. Elinde yazılmış olan nüshanın kendisi ezbere bilmekle beraber, insanlar tarafından da fazla veya eksik olmadan aynı lafızlarla ezberlenmiş olması.

2. Nüshanın Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından okunmuş ve yazdırılmış bir metin olduğunu iki şahitle ispat etmektir.

3. Eğer ayetlerin tilaveti mensuh olmuş ise yazılmayacaktır.

Suyutî "iki şahit"ten muradın: âyet diye getirilen metnin arza-i ahîrede Hz. Peygamber'e arz edilmiş olduğuna şahadet eden iki şâhittir" der.²⁰⁷ İbn Hacer, ezberde olmasına rağmen iki şahidin şart koşulmasını "ihtiyatta mübalâğa" olarak değerlendirir.²⁰⁸

Kur'ân'ı derleme konusunda Hz. Ömer de yardım etmiştir. Bu mushafa mensuh olan ayetler yazılmamıştır. Mushaf bütün yedi harfi içermektedir²⁰⁹.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'ân yazılı ve tertipli idi. Fakat baştan sonra hepsi bir arada bulunan bir mushaf haline gelmemiştir. Zaten Hz. Ömer'in endişesi de bu idi. Sonuçta Zeyd b. Sabit yazılı sayfeleri esas tutarak, arza-i ahîredeki tertip sırasıyla cem' edip bir cilt haline getirdi²¹⁰. Böylece zayı olmadan toplanmıştır. Kur'ân'dan bir kelime ve bir harf de zayı olmamıştır. Bu iş Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dünyadan göçmesinden altı ay sonra yapılmıştır. O zaman Allah Resulünün huzurunda bulunan sahabîler hayatta idiler. Bu süre içinde Kur'ân'dan bir şeyin zayı olması imkansızdır.

²⁰⁷ Süyutî, a.g.e., I. 58.

²⁰⁸ İbn Hacer, Fethu'l-Bari, X. 388; bkz: Draz, Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s.31.

²⁰⁹ Mennâ'u'l-Kattân, a.g.e., s.128.

²¹⁰ Draz, Abdullah, Kur'an'a Giriş, s. 32.

Çünkü bir çok kimse tamamını ezbere biliyor. Nüshalar da ortada. Hem sahabe beş vakit namazda veya birbirlerine okuyor ve ayetler, sûreler üzerinde mütalaa ediyorlardı.

Hiz. Ebubekir'in zamanında Kur'an'ın toplanması yazılı olanları bir cild haline getirmekten ibarettir. Yani, deri, hurma dalıları, kemik v.s. gibi muhtelif sahifelerde yazılı olanları kağıda yazıp birz cilt haline getirdiler. Kemik ve taş parçalarının hıfzı ve tertibi hem güç hem de çok yer ister. Zeyd'in bu işi bir sene kadar sürdü. Hiz. Ömer, Hiz. Ali, Hiz. Osman, İbn Ka'b ona yardım yettiler²¹¹. Toplanıp bir araya gelen "Mushaf" Ebu Bekir'de, sonra Hiz. Ömer'de ve onun vefatından sonra da Hafsa'da kaldı²¹².

2. Hiz. Osman Devrinde Kur'an Nüshalarının Çoğaltılması

Hiz. Osman devrinde İslâm devleti Arabistan sınırlarını aşmış ve yeni beldelele gönderilen öğretmenler öğrendikleri ve duydukları kıraâtle okutup, İslâm şeriatını bulundukları muhitte neşre başlamışlardı. İslamiyet'e yeni giren bu muhtelif bölge ahalisi, Hiz. Peygamber'in okuyuş ihtilafına niçin müsaade ettiğine vâkıf değillerdi ve Kur'an'ı hangi kıraât üzerine öğrenmişlerse onu şiddetle müdafaa ediyor ve bunun bir neticesi olarak mücadeleye girişecek kadar galeyan ve taassup gösteriyorlardı. Bundan dolayı da, Kur'an'ın kıraatıyla ilgili ciddî ihtilaflar olmuştur. Fakat meseleye yakından bakınca bütün bu ihtilafların geri planında meşru bir sebep görülür: Kur'an'ın yedi harf üzere inmesi meselesi. Şöyle ki: Kur'an'ın okunuşunu Hiz. Peygamber'den kendi lehçelerine göre farklı şekillerde alan sahabiler, başkalarına da bu şekilde öğretiyorlardı. Huzeyfe (r.a.), Küfelilerin: "Abdullah

²¹¹ Keskiöğlü, a.g.e., s.95.

²¹² ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 234.

İbn Mes'ud'un kıraatı", Basralıların da "Ebu Musa el-Eş'arî'nin kıraatı" diye ihtilafa düşmelerinden bîzar olarak: "Vallahi Emiru'l-Mü'minînin yanına varırsam, bu farklılıkları yok etmesini talep edeceğim." der.²¹³

Ebu Kılâbe bunu şöyle ifade ediyor: "Hz. Osman zamanında her öğretmen kendi hocasının kıraatini talebesine öğretiyordu. Sonra bu talebeler birbirleriyle karşılaştınca aralarında ihtilafa düşüyor, münakaşa ediyorlardı. Onlar da bu ihtilafı hocalarına götürüyorlardı. Derken bunlar arasında ihtilaf çıkıyor ve bu da Hz. Osman'a ulaşıyordu"²¹⁴.

Kendisine birçok cihetten gelen bu çeşit şikayetler Hz. Osmân'da birikim yapar. Kafkas cephesinde yani Azerbaycan ve Ermenistan bölgesinde fetih hizmeti veren Huzeyfetubnu'l-Yemân'ın getirdiği haber ise, Hz. Osman'ın harekete geçmesine sebep olur.

Emri altındaki Şamlı askerlerle –ki bunlar Kur'ân'ı Übey İbnu Ka'b'tan öğrenmişlerdi– Iraklı askerler –ki bunların Kur'ân hocası İbn Mes'ud'du- (r.a.)'tır. Kur'ân'ı kıraat meselesinde Şamlı ve Iraklı askerler ihtilaf etmiş, birbirlerine karşı kılıca sarılacak kadar işi büyütmüşlerdi²¹⁵. Huzeyfe, Medine'ye döner ve evine bile uğramadan, Halife Osman'a uğrar ve:

- "Ey Mü'minlerin emiri! Bu ümmetin imdadına yetiş! Yoksa Kur'ân hususunda, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi ihtilafa düşecekler."²¹⁶ diye durumu anlatarak kıraatte birlik sağlamasını ister.

²¹³ İbn Ebî Davud, Ebu Bekr Abdullah, Kitâbu'l-Mesâhif, Matbaatu'r-Rahmâniyye, Mısır, 1936, s. 13.

²¹⁴ İbn Ebî Davud a.g.e., s.21

²¹⁵ İbn Ebî Davud, a.g.e., s. 21.

²¹⁶ Buharî, Fezâilu'l- Kur'ân 3; İbn Ebî Davud, a.g.e., s. 21

Hiz. Osman, komutanı Huzeyfe'nin haberini de dinleyince –İbn Hacer'in de belirttiği üzere, Kıraat meselesi yüzünden halk arasında ciddi, ihtilaflar çıkacağı hususundaki kanaati kuvvet bulur.²¹⁷ Ve, Hiz. Peygamber'in vefatının 25. yılında²¹⁸ halk için bir “İmam Mushaf” yazdırarak kıraatleri teke indirmeye karar verir. Bunun üzerine Hiz. Osman Hiz. Ömer'in kızı Hafsa'ya haber göndererek, elindeki nüshayı çoğaltıp geri vermek üzere ödünç olarak istedi. Bu işi yapmak üzere Kureyş ve Ensar'dan 12 kişilik bir heyet kurarak başlarına Zeyd b. Sabit'i getirir.²¹⁹ Heyette Abdullah İbn Zübeyr, Sa'id İbnü'l-Âs, Abdurrahman İbnu'l Hâris (r.anhum) gibi büyük sahabîler de yer alır.²²⁰ Bu heyet, Kureyş lehçesi üzere Kur'ân'ı yeniden yazacak ve çoğaltacaktı. Yazım sırasında ihtilafa düşerse Kureyş lehçesi esas alınacaktı²²¹. Hiz. Osman, heyette bulunan üç kişilik Kureyş grubuna şöyle der: “Siz ve Zeyd b. Sabit arasında -Kur'ân'la ilgili herhangi bir ihtilaf çıkacak olursa Kureyş lisanı üzere yazın. Çünkü Kur'ân (büyük çoğunluğu itibariyle ²²²) onların lisanlarıyla inmiştir...”²²³.

“İmam Mushaf”ının hazırlanması konusunda alimler, Hiz. Peygamber (s.a.s.) hayatının son Ramazanındaki *arza-ı âhire*'de Cebrâil'den aldığı en son şekil esas alınarak teşkil edildiğini kabul ederler²²⁴. İş tamam olunca, Hiz.

²¹⁷ Bkz: Fethu'l-Bari, X. 392.

²¹⁸ İbn Ebî Davud, a.g.e., s. 24, Fethu'l- Bari 10, 393.

²¹⁹ Bkz: İbn Ebî Davud, a.g.e., s. 25; Fethu'l-Bari, X. 391-92.

²²⁰ Buhari, Fezailu'l- Kur'ân 3.

²²¹ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 236; Güngör, a.g.e.s.112.

²²² Bkz: Fethu'l-Bari, X. 383.

²²³ Buhari, Fedailü'l-Kur'ân, 3.

²²⁴ Fethu'l-Bari, X. 420; bkz: Merzuk, Muhammed Abdulaziz, el-Mushafu's-Şerif, Kitabu's-sakafiye y., Mısır. 1975. s.40-41.

Osman, eski nüshaları imha eder ve valilerine mektup göndererek: "Ben böyle bir çalışma yaptım, yanımda bulunan eski parçaların hepsini imha ettim, siz de eski nüshalarınızı imha edin ve bu gönderdiğimizize göre Kur'ân'ı çoğaltın." diye emirde bulunur.²²⁵

Hiz. Osman'ın "İmam Mushaf"ının hazırlanmasındaki prensibini şöyle sıralaya biliriz:

1. İstinsahta Hiz. Ebû Bekr'in mushafı esas alınacaktır.
2. İstinsah (çoğaltma) esnasında İmam Mushafı Kureyş hattına göre, diğerk bir ifade ile nüzûl hattına göre yazılacak, dolayısıyla bu hatta okunmaya müsait olan mütevatir kıraatlerin dışındaki kıraatlere son verilecektir.
3. Eğer lehçe farkı bakımından ihtilaf çıkarsa, Kureyş lehçesi esas alınacaktır.
4. Sûreler şu andaki elimizde bulunan tertibe göre sıralanacaktır.
5. Bu nüshalar çeşitli bölgelere gönderilerek, buna uymayan nüshalar imha edilecektir²²⁶.

Bu istinsah işi hicrî 25. yılda olmuştur. Yazılan mushafalar mescitte okunarak Müslümanlar bunun üzerine ittifak ettiler. İstinsah edilen yani çoğaltılan mushafların sayısı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre çoğaltılan mushaflar dörttür. Birisi Medine'de bırakılıp, diğerk üçü Şam, Küfe ve Basra'ya gönderilmiştir. Bazı rivayetlerde bu nüshanın 7

²²⁵ Buhari, Fedâilü'l-Kur'ân 3.

²²⁶ Demirci, Kur'ân Tarihi, s. 155.

olduğu şeklidir. Buna göre Şam, Küfe ve Basra'nın dışında Mekke, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiştir²²⁷.

3. Kurân'ın Harekelenmesi ve Noktalanması

İslâmyetin doğuşu esnasında Arapların yazısı bugünkü şekilde değildi. Yani o zamanın yazısında nokta ve hareke yoktu. Fakat sahabe Kur'ân'ı hatasız bir şekilde okuyordu. Çünkü kendi dilleriydi. Ancak hicrî birinci asrın ikinci yarısından itibaren Arap olmayanların İslâm'a girmeleri ve bunların Arapça bilmemeleri nedeniyle Kur'ân'ı yanlış okuma olayları çoğalmaya başladı. Bu hadise onların Kur'ân'da hareke ve nokta olmadığından düzgün okuyamamalarından kaynaklanıyordu.

Böyle bir hadiseyi ilk düşünen Basra valisi Ziyâd b. Sümeyye (ö. 53/673) olmuştur. Ziyâd b. Sümeyye Ebu'l-Esved ed-Düelî'i (ö. 69/688) çağırarak ona dili ıslah etmesi için bir usul koymasını teklif etti. Ebu'l-Esved Hz. Ali'den nahv ilmini öğrenmiş ve dolayısıyla Arapşayı çok iyi bilen birisi idi. Başlangıçta bu teklifi kabul etmeyen Ebu'l-Esved, bir adamın Tevbe sûresindeki “ve *resûluhu*” kelimesini “ve *resûlihi*” şeklinde okuduğunu duyduğu zaman bu işin çok ciddi olduğunun farkına varmıştır. Zira adam “Allah ve Resulü müşriklerden beridir” manasını taşıyan ayeti, irâb hatası yaparak, “Allah, müşriklerden ve Resulünden beridir” şeklinde okuması onu çok rahatsız etmiştir. Ebu'l-Esved Ziyâd'ın teklifini kabul ederek, kendisinden katip istedi. Ziyâd ona 30 kâtip gönderdi. O Abdu'l-Kaysdan olan birini tercih etti. Ona bir eline mushafı ve bir eline de mürekkep rengine muhalif bir boya

²²⁷ ez-Zerkeşi, a.g.e., I. s. 240; İbn Ebî Davud, a.g.e., s. 343; Mennâ'u'l-Kattân, a.g.e., s.134.

al, ağzımı bir harfin telaffuzunda fetha okuduğumu görünce tam üzerine bir nokta koy, kesre okuduğumda altına bir nokta koy, ötüre okuduğumda da harfin önüne bir nokta koy, eğer şu hareketlerde gunne yaparsam iki nokta koy diye talimat verdikten sonra, Kur'ân'ı ağır ağır okumaya başladı. Katip ise verdiği talimat üzere aynen söylediği noktaları koyuyordu. Sahife bitip yeni sahifeye geçmeden önce Ebu'l-Esved, nokta koyulmuş sahifeyi kendisi gözden geçiriyordu. Böyle bir usul ile Kur'ân noktalanmış oldu²²⁸.

Bir de Arap olmayan için başka bir zorluk da vardı. Bazı harfleri ayırdedici noktaları olmadığından harfleri bazen de yanlış okuyorlardı. Böyle bir eksikliği ilk sezen Irak valisi Haccac b. Yûsuf (ö. 95/703) olmuştur. Bazı şahısların Kur'ân'ı yanlış okuduğunu gören Haccac hemen kendi zamanının büyük alimi Nasr b. Âsım'dan (ö. 89/708), bazı rivayetlere göre de Yahya b. Ya'mer (ö.129/746)'den bu işi çözmesini istedi. Aslında bu ikisi de Ebu'l-Esved ed-Düeli'in talebeleridir²²⁹ Bu teklif üzerine Nasr, veya Ya'mer Kur'ân'ın harflerini birbirinden ayıran noktaları koymuştur. Buna "i'cam" denilmektedir²³⁰.

²²⁸ Zerkani, a.g.e., I, 408; Subhi es-Salih, Mebahis, s. 92.

²²⁹ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 91.

²³⁰ Zerkani, a.g.e., 408; Tabatabâi, a.g.e., s.147.

II. BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İN ANA KONULARI

A) TEVHİD

1. Allah'ın Varlığı ve Birliği

Kur'an'ın temel konusunun ilki Allah'ın varlığı ve birliğidir. "Kuran'a göre, Allah sadece üstün varlık değildir, aynı zamanda var denmeğe layık tek gerçek varlıktır, kâinatta kendisine karşı denk olabilecek hiçbir şey yoktur"²³¹.

Aynı zamanda Kuran, hiçbir şeye hacet kalmadan kendi başına Allah'ın varlığı ve birliğine delildir. Çünkü, Kur'an-ı Kerim on dört asırdan beri hiç bozulmadan devam eden ve yaşayan bir mucizedir. O Allah'ın ezeli kitabıdır. Kâinattaki bütün meçhullerimizin kapılarını açacak olan anahtar ondadır. İlki ve sonu, doğruyu ve yanlış gösteren odur. Kur'ân'da bir çok ayetler O'nun zatî ve sûbûtî sıfatları hakkında bahsetmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de insanların her çeşidine ve her yetenekte olanına hitap eden deliller vardır. Bunlar afakta, enfüste, ruhta, vicdanda ve akılda sergilenmekte olduğunu görmekteyiz²³². Biz bu hususta Kur'an'da geçen delillerin sınıflara ayırarak vermeye çalışacağız.

²³¹ İzutsu, a.g.e.,s.69.

²³² Veli Ulutürk, Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, Nil y., İzmir, 1994, s.191; bkz: Fazlur Rahman, a.g.e., s. 29.

a. Yaratma ihtira delili

İhtira sözlükte "yaratmak, icad etmek" anlamına gelir²³³. Bu Allah'ın rubûbiyet ve ulûhiyyetine isnad edilen varlığın en temel vasfıdır²³⁴. Bu bütün semavî dinlerde ola gelen delildir. Yani, bu kâinat Allah'ın halk etmesiyle var olmuştur. Bütün varlık O'na borçludur. Gazali şöyle der: "Ben düşünüyorum. O halde varım. Ben var olunca, beni Yaratan da vardır"²³⁵. Yani kâinat masnudur. Her bir yapılan şeyin muhakkak bir sâni vardır. Yaratılmış varken, Yaratan da vardır. Kâinat sonradan var olandır. Öyleyse sonradan var olanın ezeli ve ededi olan bir Yaratıcıya ihtiyacı vardır²³⁶. Sonuç olarak kâinatı yaratan bir Tanrı vardır. O her şeyden önce vardır. Her şeyden sonra var olmaya devam edecektir. İnsan, kendisine ve içinde yaşadığı kâinatı inkar etmeden Allah'ı inkar edemez²³⁷. Çünkü kâinat eserdir. Müessir değildir. Bir şey aynı anda hem müessir, hem de eser olamaz. Bu olanaksızdır²³⁸. İşte bu, Kur'an-ı Kerim'in öğrettiği fitrat mantığıdır. Fitri vicdanlarına bakan herkes bu hakikati tasdik eder.

İhtira delili, Allah'ın varlığına ve birliğine, kudretine, ilmine ve başka da sıfatlarına delalet eder. Kur'an'da şu ayetler ihtira delilini kapsamaktadır: "İnsan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı. (O su) sırt ile

²³³ İbn Manzûr, Lisân'l-arab, "İhtira" md.

²³⁴ Demirci, Kur'an'ın Temel Konuları, s. 42.

²³⁵ Ebû Hâmid al-Gazzâlî, İtikad'da Orta Yol, cev: Kemal Işık, Ankara, s.25; Ayrıca bkz:

²³⁶ Bilmen, Ömer Nasühî, Muvazzah İlmî Kelam. İstanbul, 1972.s.115.

²³⁷ Abdurrahman Hasan Habannakatu'l-Meydanî, el-Akidatu'l-İslâmiyat, Dimaşk, 2000, s.111-112; Veli Ulutürk, a.g.e., s. 192.

²³⁸ Er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Râzî, Kelâm'a Giriş, cev: Hüseyin Atay, s. 149; Sadru'l-İslâm İmam Ebû Yusr Muhammed Pezdevi, Ehl-i Sünnet Akaidi, cev: Şerafeddin Gölçük, s.34-35.

göğüs kafesi arasından çıkar. İşte Allah (başlangıçta bu şekilde yarattığı) insanı tekrar yaratmaya da kadirdir"²³⁹. "(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?"²⁴⁰. "Ey insanlar! (Size) bir misal verildi; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği dahi yaratmazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu odan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen del!"²⁴¹.

Yani, bu ayetteki manalar kâinatın sonradan var olduğunu, bir Tanrı'nın yarattığından bahsetmektedir. Yaratılan şeyler ise her zaman sonludur ve noksandır. Hz. Peygamber (sav.) söyle der: "Allah vardı ve O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu"²⁴². Allah her şeyi yaratmıştır. Bugün atomdan galaksilere varıncaya kadar herşeyin aynı maddeden yaratıldığı ortaya çıkmış durumdadır. Yaratan ile yaratılan aynı değildir. Çünkü Allah kadimdir, ezelîdir. Alem ise muhdesdir. Kadim zatî sıfatlarda yaratılmışa muhalefet eder, zatî sıfatlarda O'na benzemez²⁴³. Zira kîdem kadimin zatî sıfatıdır. Sonradan olma, yaratılmışlık ise, muhdesin zatî sıfatıdır²⁴⁴. Allah'ın küçük şeyi yaratması ile büyük şeyi yaratması birdir. O sadece "Ol" der, istediği her şey olur²⁴⁵. O ister sineği olsun, ister galaksileri olsun hepsini

²³⁹ Târık, 86/5-7.

²⁴⁰ Gâşiye, 88/17.

²⁴¹ Hacc, 22/73; Ayrıca bkz: Gâfir, 40/62; Rahmân, 55/29; Lokman, 31/28; Yâsin, 36/82; Fâtır, 35/3.

²⁴² Buharî, Bed'ul-Hak, 73.

²⁴³ Aliyyül Kârî, a.g.e., s.96,

²⁴⁴ Muhammed Pezdevî, Akaid, s.32.

²⁴⁵ Yâsin, 36/82.

en güzel bir şekilde yaratır²⁴⁶. O'nun kudretinin eseri olan kâinata ne kadar derin inceleyerek baksan bile, hiçbir noksanlık göremezsın²⁴⁷.

Kur'an-ı Kerim'de yaratma anlamı Allah'ın rububiyetini gösterir. Yani ancak yaratan Rabb olur. Rabb ise ulûhiyete layıktır. Öyleyse ulûhiyetin en tanıtıcı vasfı yaratıcı olmaktır. Yaratamayan ilâh olamaz. "İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O, her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur)"²⁴⁸.

b. Gaye ve Nizâm Delili

Kâinata tetkik gözüyle bakıldığı zaman alemde çok mükemmel bir nizâmın ve hikmet ile dolu olduğu görülecektir. Yani alem muayyen bir şekilde terkip edilmiştir ve düzenli bozulmaz bir kanuna uygun olarak hareket etmektedir. İşte bu ölçü ve plan her şeyi yaratan ve idare eden bir varlığa delalet eder. Zira en küçük zerreden en büyük galaksiye kadar bütün varlıklar arasında çok büyük bir ahenk bulunmaktadır. Hem de kâinattaki her şeyin yöneldiği ve tahakkuk etmek istediği bir amaç ve gaye vardır. Alem güzellik ve nizamda en yüksek örnektir ve bunun tesadüfî illetlerin bir neticesi olması ebediyen mümkün değildir. Aksine kemal sahibi ve akıllı her şeyi bir maksat ve hikmete uygun olarak düzenleyen bir varlığın eseridir²⁴⁹.

²⁴⁶ Hacc, 22/73.

²⁴⁷ Mülk, 67/2.

²⁴⁸ En'am, 6/102

²⁴⁹ Şerefeddin Gölçük, Süleyman Toprak, Kelam, s.168, Konya, 1996.

İşte Kur'an-ı Kerim'in de ele aldığı kevnî mucizelerle söz konusu nizâmı ve onun düzenleyicisini bize tanıtmaktadır. Şöyle ki: "Allah her şey için bir ölçü koymuştur"²⁵⁰. "Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu"²⁵¹.

Her şeyi bir hikmet ve gayeye göre yarattığı konusunda Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: "Biz göklerle yeri ve arasındaki şeyleri ancak hak ve hikmetle yarattık, (boşuna değil)"²⁵². "O gökleri ve yeri hakk ve hikmetle yaratandır"²⁵³. Kur'an'da Allah bazen yarattığı şeylerin hikmetlerini bizzat haber verir. "Size tohumlar, bitkiler, (ağaçlar) sarmaş dolaş olmuş bağlar bahçeler yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik"²⁵⁴. "Biz göğü yeri ve bunların arasındakileri, oyun, eğlence olsun diye yaratmadık"²⁵⁵, "İnsan, yediğine bir baksın! Şöyle ki: Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı göz göz ayırdık da oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirdik. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir"²⁵⁶. "Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkar edenlerin ateşteki haline!"²⁵⁷. Yani, "gece ve gündüz değişiklik içinde, yokluktan yokluğa devam edip giden şu

²⁵⁰ Talâk, 65/3.

²⁵¹ Rahmân, 55/7; ayrıca bkz: Murselât, /25; Kâf, /6; Yâsîn, 36/33; Furkân, /53; Fâtır, 12-27vd; Tâha, /49-56; Neml, 60; Yûnus, /6; Lukmân, /10-25; Mü'min, /64; Zuhuf, /9vd; Câsiye, /1-6; Şûrâ, /29; Zâriyât, /20; Nahl, /15; Mü'minûn, /84-90; Mulk, /3; Nâizât, /27-33; Rûm, /8,22 vd; Ankebût, /61; Rahmân, /7-13,17; İbrâhîm, /10-32.

²⁵² Hicr, 15/85.

²⁵³ En'am, 73.

²⁵⁴ Nebe', 77/14-16.

²⁵⁵ Enbiya, 21/16.

²⁵⁶ Abese, 80/24-32.

²⁵⁷ Sâd, 38/27.

değişken olayların manzaraları; ne sadece yokluk, ne hiçbir fayda sağlayıcı olmaksızın geçip sonsuz yokluğa giden yalnız devamsızlık, ne de hiçbir hikmet ve faydayı içermeyen lüzumsuz bir şeydir. Bu ne yalandır, ne oyundur, ne de nizamsız, sonsuz, semeresiz, hikmetsiz, boş dipsiz bir şeydir. Bunda her ilk oluş bir ikinci oluşun başlangıcı; her hâdise sonsuz olayların yoludur. Eğer bunların gerek mekân ve gerek zaman itibariyle aralarında gerekli bir nizam bulunmasaydı ve eğer şu olayların kıymetleri yalnızca ilk oluşlarıyla ölçülmek gerekseydi ve eğer bu şekilde bir aldatıcı mal olan batıl ve yersiz demek olurdu ve hatta bu gurur metâi bile mümkün olmazdı. Şu halde her anında yok olucu ve aceleci olan şu olaylar silsilesi, ilâhî saltanatta genel bir düzen üzere cereyan etmekte ve nice nice hikmet ve menfaatleri içine alarak sonsuz gelecekte bir ikinci oluşa doğru yürümektedir ki, bunun bir metâ olabilmesi o yöndedir, ve batılın bir aldatma metâi olmaktan çıkması da ancak o yöne dönmesindendir”²⁵⁸.

Kâinat hikmetlerle doludur. Zira Allah ilk başta yaratırken, her varlığı varacağı gayeye, göreceği hizmete müteveccih olarak yaratmıştır²⁵⁹. Yani, kâinatta görülen ince kanunların ve hesapların kör tesadüften çıkması mümkün değildir. Çünkü her şey belli bir nizâm içerisinde. Nizâm var olduğu sürece belli bir gaye ve hikmet var demektir. Başka türlü olamaz. Yoksa her şey abes olurdu. Fakat Allah abes ve boş iş yapmaktan münezzehtir. Mesela kulak ve göz vardır ve onların varlığının bir gayesi de vardır. Bunlar insanın güzelliğini tamamlayıp insana hizmet ederken hiç bir zaman gayesinin dışına çıkmaz. İşte insana verilen ve her biriyle başka bir

²⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., II. s.488.

²⁵⁹ Alâ, 87/3; Tâhâ, 20/50.

gaye gerçekleştirilmek istenen öyle bir iş bölümü yapılmıştır ki, hiçbir zaman birbirinin görevine müdahale söz konusu olmaz. Yani Allah hepsini bir nizâm içinde en uygun şekilde yaratmıştır. İnsanın dışındaki bütün varlık da öyledir. Hepsi de insanın hizmetine verilmiştir²⁶⁰. Kur'an'da şöyle der: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır"²⁶¹. Yani insan akıl gözüyle baktığı zaman alemde baş döndürücü nizâm var olduğunu farkına varacaktır. Böyle mükemmel bir nizâm da, bir hikmete binaen olduğuna delalet eder²⁶². Kur'an'da akliselim sahibi insanların "Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın"²⁶³, diye dua etmeleri bunu göstermektedir.

İşte bu nizâm ile hikmeti tek Yaratıcı Allah yaratmıştır. Zira bir çok ilâh olsaydı kâinat dağılıp giderdi. "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de fesada uğrar, bozulurdu"²⁶⁴ ayeti bu hususa dikkat çekmektedir.

Varlık alemine bakıp tafekkür ve tahkik soynucu kâinatı Yaratanın tek olduğunu kıyasla ifade edebiliriz. Yani alemde birbirine benzer sebepler ve maksatlar vardır. Bunlar alim ve akıllı birisinin eseridir. O halde, mevcudat da alim ve akıllı bir illetin eseridir. Ona biz Allah diyoruz²⁶⁵.

Veya bu kâinattaki nizâm ve gayeler noktasında üç ihtimal akla gelebilir:

²⁶⁰ Bilmen, a.g.e., s. 119; Ş. Gölçük, S. Toprak, Kelam, s.156-157.

²⁶¹ Âl-i Imrân, 3/187.

²⁶² Beyzavî, Nâsruddîn Abdullah b. Ömer, Tefsiru'l-Beyzavi, Beyrut, 1988, I. s.195.

²⁶³ Âl-i Imrân, 3/191.

²⁶⁴ Enbiya, 21/22.

²⁶⁵ Abdurrahman Hasan Habannakatu'l-Meydanî, a.g.e., s. 120-122.

1. Ya bu düzen ezelden böyledir. Tabiatçı ve natüralistler böyle anlarlar. Halbuki kâinat sonradan var olmuştur. Sonradan var olan ezeli olamayacağı açıktır. Ezeli olmayan alemin düzeni de ezeli olamaz. Öyleyse bu tutarsız bir iddiadır.

2. Ya da bu düzen ezeli değil de sonradan kendi-kendine tesadüfen var olmuştur. Bu da tutarsıdır. Zira tesadüfen bir düzenin ortaya çıkması imkânsızdır. Meselâ, üzerinde birden ona kadar sayıların yazılı olduğu kâğıtları bir torbanın içine koyup sonra, önce bir rakamını almak şartıyla, sırasıyla almaya çalışan bir kişinin ilk alışıta bir rakamını alma şansı onda birdir. Birinci ve ikinci seferde şansı yüzde bir ihtimaldir. Birden ona kadar rakamlardan olan hapsinin sırasıyla arka arkaya alma şansı ise on milyonda bir ihtimaldir. İşte bu kadar basit şeye tesadüf karışamazsa, kâinattaki düzen nasıl karışa bilir.

3. Sonradan var olmuş bu nizâm, biri tarafından koyulmuştur. Fakat bunu koyan kendisinin bir parçası veya bizzat kendisi değildir. Veya bu alemin dışındaki kendi cinsinden olan bir şey de değildir. Zira böyle bir durumda teselsül ve devr araya girer. Bunlar batıldır²⁶⁶. Sonuçta bir tek ihtimal kalır ki, o da kâinattaki nizâmın sahibi kadîm ve ezeli olan Allah koymuştur²⁶⁷.

c. Hayat Delili

Kur'an-ı Kerim'in Allah Teala'yı tanıtıcı delillerden biri de, hayat verme delilidir. Mevcudat aleminde, Allah'ın yarattığı şeyler içinde en üstün

²⁶⁶ Geniş bilgi için bkz: Hanefî, a.g.e., s.71

²⁶⁷ el-İmâmu'l-Kâdî Ali ibn Ali ibn Muhammed ibn Abi'l-İzzi'd-Dimaşki, Şerhu el-Akidatu't-Tahâvi, Beyrut, 1992, I.s.106-109; Ş. Gölçük, S.Toprak, Kelam, s. 158.

varlıklar, canlılardır. Hayat sahibi her bir unsur, hayat sahiplerinin umûmuna bir fihrist gibidir. Bu varlıkların en önemli neticesi, hayatın yaratılmasıdır. Kâinatın gayesi hayattır. Ölüm hükümrânlığı ve hayat mucizesi bugün de insanlığın önünde, kendi kudretinin üstünde bir kudreti kabul etmeden açıklanamayacak iki bilmece olarak durmaktadır²⁶⁸.

Hayat Allah'ın yazdığı planın sonucudur. Yokluktan varlığa geçirme bu ilâhî palının asıl amacıdır. Allah kâinattaki canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için en uygun mekânı ve zamanı yaratmıştır. Yüce Allah'ın daha canlıları yaratmadan yeryüzünü yaratması ve ona hareket emrini vermek suretiyle zamanı başlatması bunun en güzel misaidir. Hayatı veren de alan da Allah'dır. Ölümü de veren O'dur. Kâinata bakıldığında çok güzel bir ihya hareketi görünüyor. "Bütün göklerin ve yerin mülkü yalnız Allah'ındır. O diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır"²⁶⁹. Kur'an'da Hazireti İbrahim kavmine şöyle der: "Beni öldürüp sonra da diriltecek olan O'dur"²⁷⁰. Allah "Muhyi'l-mevta"dır. Onun bu ismi insanlar öldükten sonra tekrar dirilmekle tecelli edecektir. Zaten Kur'an'ın üçte biri tekrar dirilmekten, yani haşr ve ahiretten bahsetmektedir²⁷¹. Kur'an'ı Kerim'de Allah ölen insanı tekrar ihya edeceğini ve bu ona çok kolay olduğunu söyler²⁷². Bazen ihya hakkında misaller verir. İsrâil oğullarının Allah'ın emri sonucu kestikleri ineğin parçasıyla vurulan aralarındaki maktulun dirilip

²⁶⁸ Veli Ulutürk, a.g.e, s. 199.

²⁶⁹ Tevbe, 9/116.

²⁷⁰ Şuarâ, 26/80.

²⁷¹ Hûd, 11/7; Nahl, 16/38-39; Meryem, 19-66-72; Ankebût, 29/19-20.

²⁷² Rum, 27...

ölmesinden insanlığa haber vermesi²⁷³, İbrahim'in öldürüp uzuvlarını her tarafa dağıtan kuşların tekrar dirilip kendine uçarak gelmesi²⁷⁴ ve Uzeyir'in ve eşiğiyle beraber yüz seneden sonra diriltilmesi²⁷⁵ buna örnektir.

Ayrıca insanın uyku hali de ölüme çok güzel bir örnektir. "Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan), gündüzün de ne işlediğinizi bilen; sonra belirlenmiş ecel tamamlansın diye gündüzün sizi diriltten (uyandıran) O'dur. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir"²⁷⁶. Hayat verme ve alma ulûhiyetin apacık tanıtıcı bir delilidir. Hayatı da, ölümü de veren O'dur. Başka türlü olamaz.

d. İnayet Delili

İnsanın varlığı bütün kâinatla uyum içerisinde. Gündüz, gece, ay, güneş, ay, dört mevsim, nebatat, yeryüzü, toprak, su, ateş, hava, semada yüzen yıldızlar ve galaksiler, varlık ve hayatların uyum içinde olması net bir şekilde inayet delilidir. Bunların tesadüfen olması asla mümkün değildir. Örneğin, solucanlar, bakteriler ve toprak elbirliği içinde ve aynı hedef etrafında toplanıp ağaçların ve bitkilerin yardımına koşuyorlar. Rüzgar kurak yerlere uzaklardan bulut getiriyor. Halbuki bunların kendi aralarında hiçbir bağ yoktur. Ve onların akılları da yoktur. İşte kâinatta bütün bunların uygunluk içerisinde olması, bunları yöneten, bilen, kudretli bir zat tarafından olduğu anlaşıyor²⁷⁷. O zatın da tek olduğu varlık aleminde müşahade edilen harika düzenden anlaşılmaktadır. Çünkü iki veya fazla ilâh olsaydı, kâinatta

²⁷³ Bakara, 2/68-73.

²⁷⁴ Bakara, 2/260.

²⁷⁵ Bakara, 2/259.

²⁷⁶ En'âm, 6/60.

²⁷⁷ H. Atay, Kur'an'a Göre İmân, s. 54.

birlik ve inayet olmazdı. Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle der: "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikte bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir"²⁷⁸.

2. Allah'ın Sıfatları

İnsan ilk zamandan beri Yaratıcıyı tanıyıp bilmek için gayret sarf etmiştir ve merakını gidermek için bazen ulûhiyet meselesinde aklını kullanmış bazen de bu konuda aklının aczini ikrar ederek Allah'a sade bir imanla bağlanmıştır. İnsan akli her zaman Allah hakikatına doğru yönelmiş, ancak akıllar ne kadar çeşitli olursa olsun bir şey daima onun idrak seviyesinin üstünde kalmış ve kalacaktır. O da ilâhî zat ve O'nun ulvi sıfatlarıdır²⁷⁹. Semavî dinlerin en sonu olan İslâm dini de, Yaratıcı Tanrı hakkında insanlara bilgiler verdi. Evet, O birdir. O'nun eşi, ortağı yoktur. O sameddir. Her şeyin yaratıcısı O'dur. O'nun benzeri yoktur²⁸⁰.

Allah'a iman etmek demek, O'nun zâtı hakkında vâcib olan kemal sıfatlarını öğrenerek, O'nun yüce zâtını noksan sıfatlardan münezzehtir kılmak demektir. Allah'ın sıfatların bütünü zâtî, ezeli ve ebedîdir. O'nun sıfatlarının hiçbirisi yaratılmış varlıkların sıfatlarına benzemez²⁸¹. Kur'ân bize Allah'ın zâtî ve subutî sıfatlarını öğretir. Şimdi ilk önce zâtî sıfatlarını tanıyalım.

²⁷⁸ Enbiyâ, 21/22.

²⁷⁹ Ş. Gölçük, S. Toprak, Kelam, s.195.

²⁸⁰ İhlas, 112/1-3.

²⁸¹ Allâme Aliyyül Kâri, Fıkh-ı Ekber Şerhi, trc:Hüseyin S. Erdoğan, İstanbul, trs. Hisar y., s.47.

a. Zâtî sıfatlar

bir neşer

1. Vücud: Bu sıfat Allah'ın var olduğunu, varlığını gerektiren "Vücûd"

ile muttasıf bulunduğunu ifade eder. Allah Teala'nın varlığı, diğer varlıklar gibi başkasından, başka bir varlık vasıtasıyla olmayıp, ilâhî vücudu zatının muktezası, zâtının icabıdır. Yani vücudu büyük zâtıyla kaimdir. Zâtına vacibdir²⁸².

Vücudunun karşıtı olan adem, yokluk Allah hakkında düşünülemez. Yokluk O'nun için muhal olan noksan sıfatların birincisidir. Zira varlığı aklen vacib olan varlık için yokluk hiçbir zaman tasavvur olunması mümkün değildir.

2. Kıdem: Varlığının başlangıcı olmamak demektir. O bir zamanlar yokken sonradan var olan bir ilâh değildir. Allah zât ve sıfatlarıyla ezelîdir. Eğer muhal olarak Allah kadim değil de, hâdis, yani sonradan var olan bir varlık olsaydı, bir muhdise muhtaç olurdu. Halbuki bu ise, Cenab-ı Hakk'ın vacibu'l-vücud oluşuyla çelişir. Zira vacibin özelliklerinden biri de, varlığı zâtının geerği ve kendinden olduğu için daima var olmaktır. Öyleyse Allah hadis olmaktan münezzehtir²⁸³. Yani kadimdir. Hudusu Allah'a isnad etmek olanaksızdır. Yani, vücudu kadîm, zâtının muktezası olan varlık ise, hâdis olan varlık gibi, başka bir mûcide muhtaç değildir. Böyle olsaydı, ona vâcibü'l-vücut değil de, mümkinî'l-vücud denirdi. Fakat hâdis olan bu kâinat, yok iken kendiliğinden var olamayacağı için, vücudu zâtına vâcib olan, yani varlığının başlangıcı olmayan bir mucide muhtaç olurdu. Öyleyse, o mucidin, yani

²⁸² Ali Arslan Aydın, İslam İnancıları, İstanbul, s. 269.

²⁸³ Muhammed Abduh, Risâlatu't-Tevhid, (neşr: Muhammed İmârat) Beyrut, 1994, s.39-40.

Allah'ın kadîm olması, kıdem sıfatıyla muttasıf olması zaruridir. Sonuç olarak hudus kıdemin zıddı olduğundan Allah için aklen muhaldir²⁸⁴.

3. Beka: Allah'ın ebedî olması, yani sonu olmaması daima var olması demektir²⁸⁵. Her şey sonradan var olmuştur. Sonradan var olan her bir nesne sonuçta yok olacaktır. Her şeyin var olması Vacibü'l-Vücud olan birisine bağlıdır. Vacibü'l-Vücud olan Zât ise kadîmdir. Kadîm olan Zat muhakkak bâki olması gerekiyor. Yani, kıdemi sabit olan bir varlığın bekası da vacib olur. Kur'ân'da "O, evvel ve âhirdir"²⁸⁶, "Yer yüzünde bulunan her canlı yok olacak. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı baki kalacak"²⁸⁷.

Vacib olan Zâtın vücudunu dıştan bir kuvvet yok edemez. Zira kadim olan Zâtın hariç olan kuvvet, mutlaka hadis olan bir güçtür. Hâdis olan kuvvet ise, kadîm olan Zâtın vücudunu yok etmesi muhaldir. Çünkü kudret sahibi olan Allah kemal sıfatlarla muttasıftır. O noksanlık sayılan acizlikten münezzehtir. Öyleyse O'nu ifna edecek kuvvet düşünülemez. Bu durumda da O'nun beka sıfatıyla muttasıf olduğu sabit olur. Fani bekanın zıddıdır. Yani fani yok olmak demektir. Bu ise Allah için muhaldir²⁸⁸.

4. Muhalefet'ün-Lil-Havadis: Zâtında ve sıfatında hiçbir şeye, yani sonradan olanlara benzememektir. Allah zatında, sıfatlarında ve fiillerinde hiçbir şeye benzemez. Bu konuda ehli-sünnet ittifak etmişlerdir²⁸⁹ Sonradan

²⁸⁴ Şerhu el-Akidatu't-Tahâvi, I. s. 76; Ali Arslan Aydın, İslam İnançları, s. 272.

²⁸⁵ Şerhu el-Akidatu't-Tahâvi, I. s. 78.

²⁸⁶ Hadid, 57/3.

²⁸⁷ Rahmân, 55/26-27.

²⁸⁸ er-Râzi, Mefâtihi'l-gayb, XXIX, 214; Ali Arslan Aydın, İslam İnançları, s. 273.

²⁸⁹ Şerhu el-Akidatu't-Tahâvi, I. s. 58.

olanlara benzememek, Allah hakkında vacip, bu sıfatın zıddı olan benzerlik ve müşahebet ise müstahildir.

Cenab'ı-Hakk'ı hayalen düşünmek doğru değildir. O hayalimize gelen hiçbir şeye benzemez. Kur'ân'da "Onun benzeri yoktur. O her şeyi işitici ve görücüdür"²⁹⁰ diyor. Allah, insan idrakının ötesindedir. O, tasavvur edilemez²⁹¹. Çünkü insan ne kadar Allah'ı düşünse bile, hatıranın gelen hayalleridir. Hayaller ise yaratılmış şeylerdir. İşte bundan dolayı caiz değildir. Eğer Allah sonradan var olana benzeseydi, onun gibi başka birine muhtaç olurdu. Bu ise muhaldir. Zira baki olduğu sabit olan zâtın hadis olması mümkün değildir, muhaldir.

5. Kıyam binefsihi: Allah'ın başka bir zata veya mekana muhtaç olmayarak, bizzat kaim olması, yani "Kayyûmiyyet" sıfatıyla muttasıf bulunması demektir²⁹². Bu sıfatın zıddı olan mutlak ihtiyaç Allah hakkında muhaldir.

Kâinatta bulunan her şey, var olmasında olduğu gibi, varlığının devamında da, kendinden başka bir müessire muhtaçtır. Zira hiçbir şeyde kendi zâtında var olmasını gerektiren, vücudunu zarûrî kılan bir şey yoktur. Çünkü kâinat sonradan meydana gelmiş şeydir. Sonradan olan her bir nesne mutlaka bir yaratıcıya ve bir mekâna, zamana muhtaçtır. Halbuki her bir varlığın yaratıcısı olan Yüce Allah'ın Vücudu, zâtının muktezasıdır. O zâtıyla kaimdir. O'nun zâtı düşünüldüğü zaman, vücudu da ezeli olan zâtı ile beraber düşünülür. Çünkü alemin var olabilmesi için, her şeyden önce, bu kâinatı

²⁹⁰ Şûra, 42/11.

²⁹¹ Han, Fethullah, Kur'ânve Kâinat Ayetleri, İnkilap y., İstanbul, ts., s.21.

²⁹² Elmalılı, a.g.e.İI. s.155.

yaratan ve hiçbir şeye muhtaç olmayan ezeli bir varlığa ihtiyaç vardır. Eğer ilâhî varlık da kendinden başka bir varlığa ihtiyaç duysaydı, o da yaratılan olup, başka birine muhtaç olurdu. Halbuki bir şey hem yaratılan hem de yaratan olması muhaldir. Yani hem eser, hem de kendine müessir olması imkansızdır. Öyleyse Allah'ın Vüçudu Zâtına vâcib, ezeli ve ebedîdir²⁹³. Kur'ân'da: "Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur"²⁹⁴, "Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir (O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur)"²⁹⁵ buyurmuştur. Yani, her şey O'na muhtaçtır. Çünkü O Sameddir. Samed . Bu isme ancak O hak sahibidir. Mahluklar bazı bakımlardan samed olsalar bile, samediyetin hakikati onlarda bulunamaz. Çünkü mahluk; ayrılma, dağılma, ve bölünme kabil olduğu gibi başka birisine de muhtaçtır. Oysa ki, her şey, her cihetten Allah Teala'ya muhtaçtır. Herkes kendisine yöneldiği halde, kendisi kimseye yönelmeyen, yalnız Allah'tır²⁹⁶. Kendisi Samed olan da, muhakkak zâtıyla kâimdir.

6. Vahdaniyet: Allah'ın zâtında, sıfatlarında, ve fiillerinde bir ve tek olması, benzeri, eşi ve ortağı bulunmaması demektir. Birden fazla olmak, şeriki olmak Allah hakkında muhaldir.

Mü'min olabilmek için her şeyden önce, varlığına inandığı Cenab'ı-Hakk'ın her yönden bir olduğuna, şeriki veya benzeri olmaktan münezzehtir bulunduğuna kesin olarak inanması gerekir. Bu akide bütün semavî dinlerin temelini teşkil eder. Çünkü kalbte "tevhid akidesi" olmayan bir insan, ne kadar

²⁹³ Ali Arslan Aydın, İslam İnançları, s.276.

²⁹⁴ Fatır, 35/15.

²⁹⁵ Ankebut, 29/6.

²⁹⁶ Yılıdırım, Kur'an'a Uluhiyyet, 1987, s.144-145.

İslâm hakkında anlayışı ve yaşayışı olsa bile, iman etmiş sayılmaz. Bütün peygamberler hep ilk önce bu hakikati anlatmak için gönderilmiştir. Zira Allah bütün kâinatın Yaraticısıdır. Her şeyi yaratan, rızkını vererek besleyen, kemâle erdiren yalnız Allah'tır. O yardımcıya ihtiyacı yoktur. O'nun ortağı, oğul veya kızı yoktur. O doğmamıştır. Doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'nun benzeri veya eşi olmamıştır²⁹⁷. Zira zâtında, sıfatında bir, iradesinde muhtardır.

"İslâmiyet, getirmiş olduğu "Allah'ı birlemek ve şerikten tenzih etmek" demek olan Tevhîd akîdesiyle, beşeriyeti, kudret ve azameti karşısında hayrete düştüğü varlıklar ile, korkarak boyun eğdiği tabiat kuvvetlerine ibâdet etmekten kurtardığı gibi, esaretlerin en müthiş olan, bazı insanları bir nevi Rab edinerek onların arzu ve isteklerini her şeyin üstünde tutmaktan, yani kendi cinsinden olan insana esir olmaktan da kurtarmıştır. Böylece İslâmiyet, dünyaya akıl, ruh ve ahlak sahalarında olduğu kadar, fizikî sahada da tam bir istiklâl ve terakkî müjdelemiş, tevhîd akîdesiyle bütün insanların tek bir mabudu olduğunu, dolayısıyla beşeriyetin de bir ana ve babadan, yâni bir asıldan geldiğini ifade ederek, "beşer ırkında birlik" fikrini telkin etmiştir"²⁹⁸.

a) Allah'ın Birliğine Deliller:

Kelam ulemâsı Allah Teala'nın birliğini ispat eden bir çok delilleri kullanmışlardır. Biz burada onların bir kaçından bahsetmeyi istiyoruz:

o+ A. Burhan-ı Temanu: Muhal farz olarak eğer alemde eki ilâhın var olduğu farz edilse, bunlardan biri bir şeyin var olmasını, ikincisi ise var

²⁹⁷ İhlas, 112/2-3.

²⁹⁸ Ali Arslan Aydın, İslam İnançları, s.279.

olmamasını isterler. Zira bu ikisi de tam bir ilâhî iradeye ve tam bir kudrete sahiptirler. Durum böyle olunca burada ortaya şu üç ihtimal ortaya çıkmış olur:

1. Ya bu iki ilâhın da istedikleri olacaktır. Halbuki bu ise batıldır. Çünkü burada zıtlık var. Hem bir anda biri bir şeyin var olmasını ister o var olur, hem de biri olmamasını ister olamaz. Bunlar mantıksız şeylerdir. Yani iki zıddın bir araya gelmesi, birleşmesi demektir ki, bu aklen mümkün değildir.

2. Yahut ikisin de istediği olmayacaktır. Bu da batıldır. Zira dilediği olmayan ilâh acizdir. Aciz ise ilâhın sıfatı değildir. Yani yaratılandır. Öyleyseö aciz olan ilâh olamaz.

3. Veya birinin dilediği olacaktır. Diğerinin ise olmayacaktır. Bu ihtimal da batıldır. Zira kendi isteği olmayan ilâh ise ilâh olamaz. Çünkü dilediği olmayan acizdir. Aciz olan ilâh olamaz. İsteği olan ilâh da ikinci ilâh ile eşit olduğundan, onun da aciz olması ve dolayısıyla onun da ilâh olmaması gerekir. İşte böyle bir durumdan sonra, yani alemin iki ilâhı olmadıktan sonra bir ve tek ilâh olması zarureti çıkar. Kâinattaki düzen ve onun devam etmesi de buna delildir.

b) ~~B~~ Burhan-ı Tevârud: Kur'ân'da Allah şöyle der: "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikte bozulup gitmişti"²⁹⁹. Kelâm alimleri bu ayat ile Allah'ın birliğini, irade çakışması diyebileceğimiz şöyle bir delil ile de ispatlamaya çalışırlar:

Muhal farz olarak eğer göklerde ve yerde birden fazla ilâh olsaydı, o halde bu alem: 1. Ya bütün ilâhların müşterek kuvvet ve kudretiyle var olmuştur. Bu ise batıldır. Yani böyle halde ilâhlardan her birinin kuvvet ve

²⁹⁹ Enbiya, 21/22.

kudreti bu kâinatı tek başına yaratmağa yetersiz olduğundan ortaklaşa yarattıkları anlaşılır. Bu durum ise bütün ilâhların aciz olduğu anlamına gelir. Aciz olan ilâh olamaz. Zira ilâh olabilmek için, onda mutlak irade ve mutlak kudret sahibi olmak ve her türlü noksanlık sıfatlarından uzak olarak, kemal ile muttasıf olması gerekir. Çünkü birbirine ortak olmak demek, başka birine muhtaç olmak demektir. Bu sıfat ise yaratılanların sıfatıdır. O halde bu ihtimal batıldır.

2. Yahut nesne, ancak birinin irade ve kudretiyle meydana gelmiştir. Eğer alem ilâhlardan birinin irade ve kudretiyle var olur, diğerlerinin yaratmada hiçbir tesiri olmazsa, tercih edici olmadan tercih gerekir. Bu ise batıldır. Yani ilâhların hepsi kemal ve kudrette eşittir. O halde niçin bu kâinatı birisi yarattı da diğeri yaratmadı? Yaratıcı niye bu ilâh da, öbür ilâhlar değil? Tercih edici olmadan tercih aklen batıldır. Sonra, yaratıcılık sıfatı tecelli etmeyen ilâhlar, dışta kalacaklarından aciz, dolayısıyla da lüzumsuz olurlar. Lüzumsuz olanlar da ilâh olamazlar.

İlâh her şeye mutlak hakimiyet kuran Yüce bir kudrettir. Bütün şey O'nun tahtı emrinde, hükmünde olması gerekir. Eğer birden fazla kendisi gibi eşit ilâhlar olsaydı, onlara hakim olamadığından ilâh olamazdı. Diğer ilâhlar bunun emri ve hükmü altında olsaydı, onlar da ilâh olamazdı. Çünkü birine muhtaç olan ilâh olamaz. Sonra kendisi alemini yaratıp, başkasını yardımcı yapması da muhaldir. Çünkü yardımcılık acizlikten gelir. Aciz olan ise ilâh olamaz. Muhal farz olarak yardıma gelenler de ilâh olamaz. Çünkü mal onun değil ve birinin hükmü altında olduğundan mutlak iradesi olamaz. Burada Yahudî "Uzeyir ibnullah", Hristiyanların "İsa Allah'ın oğlu" dedikleri de batıl

olduğu ortaya çıkar. Oğul sonradan var olan demektir. Sonradan var olan başka birine muhtaçtır. Sonra doğmak bölünmek parçalanmak, demektir. Bölünen, ayrılan ilâh olamaz. Çünkü parçalanan şeyin ölçüsü, uzunluğu vardır. Bu sıfat ise yaratılana ait sıfattır. Sonra oğul doğmak, başka birinden doğrulmak anlamına da gelir. Bu yönde de batıldır. Sonuçta hangi yönden alsanız bile, neticede kâinatı yaratan bir ilâh olduğu ortaya çıkar³⁰⁰.

b. Sıfat-ı Subûtiyye

Allah'ın bu sıfatları O'nu noksanlıklardan tenzih eden, varlığı olmayan ademî ve itibarî anlamlardan ibaret bulunan sıfatlardan olmayıp, Allah'a mukaddes bir mana ilave, ezelde mevcut ve onunla kaim olan zâtî, subûtî, vücudî ve hakiki sıfatlarıdır.

1. Hayat: Sözlükte diri ve canlı olmak anlamına gelir. Yüce Allah'ın ebedî bir hayatla³⁰¹ hayy olduğunu ifade eder. Çünkü O alim ve kadirdir³⁰². Böyle bir sıfatla muttasıf olanın diri olması zorunludur. Zira, bizim Allah'ın hayatta olmasından amacımız, ancak kendi nefsinin idrak etmesi ve kendi zatını ve zatının dışındakilerini bilmesidir. Bütün malumatı bilen ve bütün makduratı yaratmaya gücü yetenin diri olmaması muhaldir³⁰³.

Hak Teala, hayat sıfatıyla muttasıftır. Bu sıfat, Allah'ın zâtına vâcib olan subûtî sıfatların ilkidir. Fakat Allah hakkında söz konusu olan hayat sıfatı, varlıkta görülen, maddî bir hayat olmayıp ezeli ve ebedîdir³⁰⁴. Yani

³⁰⁰ Hanafî, a.g.e.,s.75.

³⁰¹ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.48.

³⁰² er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, VII, 154; Alûsî, Şihâbuddîn Mahmûd, Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm, Beyrut, 1973, III. 74; Meydânî, a.g.e.,s.154.

³⁰³ Gazalî, İ'tikad, s.101.

³⁰⁴ Şerhu el-Akidatu't-Tahâvî, I.s.90.

kâinattaki bütün hayatların kaynağı olan gerçek bir hayattır. Allah'ın hayat sıfatı asla ayrılmayan bir kemal sıfatıdır³⁰⁵. Yani, Allah'ın ilim, irade ve kudret gibi sıfatlarla ittisafını kılan, Zât-ı Bâri ile kâim subûtî, ezelî ve vücudî bir sıfattır. Bunun zıddı ölü olmaktır. Bu ise, Allah için câiz değildir.

Cenab-ı Hakk'ın hayat sahibi olduğu hakkında Kur'ân'da pek çok ayet vardır. Onlardan bazılarından örnek verelim: "O Hayydır, ezelî ve ebedî hayat sahibidir. O Kayyûmdur"³⁰⁶. "Ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan."³⁰⁷.

2. İlim: Allah Teala'nın sübûtu vacip olan sıfatlardan biri de ilim sıfatıdır. Bu sıfat Allah'ın olmuş olan, olmakta olanı ve gelecekte olacak her şeyi bilmesi ve kendisine alemde hiçbir şeyin gizli kalmaması demektir³⁰⁸. Yani, Allah'ın ilmi varlık içerisindeki ilme benzemez. O'nun bilmesi hiçbir zaman zorunluluğu ortaya çıkarmaz. Vuku olacak şeyleri önceden bilmesi onların öyle olmasını gerektirmez.

Allah Teala kûlîleri de cüzîleri de bilir. O'nun ilmi her şeyi ihata etmiştir. Fakat cüzziyattaki değişmeler, Allah'ın ilminde değişmeyi gerektirmez³⁰⁹.

Cenab'ı-Hakk'ın ilmi, varlığın ilmi gibi, fikir veya düşünce olmaktan münezzehtir. Zira onun ilmi zâtının muktezası olan ezelî bir sıfattır³¹⁰.

³⁰⁵ Abduh, a.g.e.,s.41.

³⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/2.

³⁰⁷ Furkan, 25/58.

³⁰⁸ Alûsî, a.g.e., V. 170.

³⁰⁹ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.48.

³¹⁰ Şerhu el-Akidetu't-Tahâvi, I.s. 124.

Bunu şöyle de tarif edebiliriz: “İlim Zât-ı Bâri ile kâim olan ezeli, vücûdî ve hakiki öyle bir sıfattır ki, onunla kâinatta vaki olmuş olan ve olacak, küll halinde, toplu olarak, veya ayrı ayrı münferid bulunan, gizli veya aşikâr olan her şey ve her türlü hallar Allah Tealâ'ya daima ve tam olarak münkeşif olur”³¹¹.

Allah'ın ilim sıfatıyla muttasıf olduğu hem aklî hem de naklî delillerle ispat edilmektedir. Bir kitaba bakıldığı zaman onun, biri tarafından yazıldığı anlaşılır. Kitab içerisindeki mananın derinliği ve hiçbir anlamsız sözün olmadığı yazarın çok akıllı biri olduğu farkedilir. Onun gibi alem de derin manalarla donatılmış bir büyük kitaptır. Kur'ân'da şöyle der: “O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratılışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun”³¹². Böyle birinin tesadüfen yapılması mümkün değildir. Veya kâinata bakan bir insana hemen bütün bunları yaratan birinin olduğunu anlar. O yaratan Yaratıcının da akıllı, ilim ve kudretinin sonsuz olduğunu fehm eder³¹³.

Allah her şeyi bilir. Kur'ân'da bu sıfat hakkında pek çok ayet vardır. Onun bazılarını zikredeceğiz:

“Gaybın anahtarı Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne

³¹¹ Ş.Gölçük, S. Toprak, Kelam, s.216; Ayrıca bkz: Gazalî, Ebu-Hamid, Kimyâ-yı Saâdet, trc: Ali Arslan, Merve y.evi, İstanbul, 1992, s.90.

³¹² Mülk, 67/3-4.

³¹³ Gazalî, İ'tikad, s.74; Abduh, a.g.e.,s.43.

varsa hepsi apaçık bir kitaptadır"³¹⁴. Yani, bu ayette her şeyin anahtarı Allah'ın elinde olduğu gibi, bunun aksi yani bmemesi Allah için muhaldir. Bunu Fahrudin Razi şöyle izah ediyor: "Gaybın anahtarı O'nun yanındadır" cümlesi, "hasr" ifade eder. Yani, "Başkasının değil, ancak O'nun yanındadır" demektir. Binaenaleyh, "vacibu'l-vücut" olan bir başka varlık daha olsaydı, o zaman, "gaybın anahtarları" onun yanında da mevcut olurdu. Bu durumda da "hasr" manası batıl olur, bozulurdu. Hem, ayetin lafzı bu tevhid'e, tekliğe delalet ettiği gibi, akli delil de buna muvafıktır"³¹⁵ "Göklerde ve yerde olanların Allah'ın bildiğini görmüyor musun?"³¹⁶. "Allah her şeyi en iyi bilendir"³¹⁷.

3. İrade: Sözlükte istemek ve dilemek manasına gelir. İstilah olarak ise, Allah'ın, varlık ve ondaki olayların belirli şekilde, belirli zaman ve mekânda meydana gelmesini dilemesidir³¹⁸. Allah alimdir. O'nun alim sıfatı belli olduktan sonra, irade sıfatı da sabit olur³¹⁹ Allah mürididir. Yani yaptığı işlerde irade sahibidir. O neyi murat buyurmuşsa o hemen olur, dilemediği şey de olmaz³²⁰. İrade sıfatı Allah hakkında vâcib, iradenin zıddı olan zorunluluk, mecburiyet ise muhaldir. Kur'ân'da Allah'ın iradesi bazan doğrudan doğruya "irade" kelimesiyle ve bazan da "meşiet" sözüyle belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle der: "Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğesini çıkıyormuş

³¹⁴ En'am, 6/59.

³¹⁵ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XII, 231.

³¹⁶ Mücâdele, 58/7.

³¹⁷ Enfâl, 8/175.

³¹⁸ Abduh, a.g.e., s.45.

³¹⁹ Abduh, a.g.e., s.45..

³²⁰ Şerhu el-Akidetu't-Tahâvi, s.133.

gibi kalbini iyice daraltır. Allah inanmayanların üstüne işte böyle murdarlık verir”³²¹. “Ayetlerimizi yalanlayanlar karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizdirler. Allah kimi dilerse onu şaşırtır, dilediği kimseyi de doğru yola iletir”³²². “Biz dilesek, elbette herkese hidayetini verirdik. Fakat, “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz çıkmıştır”³²³. “Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şeriatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı)”³²⁴. “Allah dileseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi”³²⁵.

Bu ayetler ve buna benzer ayetlerde geçen “irade” hep Allah’a nispet edilmektedir. Fakat bu ayetlerde geçen irade ve meşiet zorlayıcı manada irade değil, manası herkes tarafından belli olan meşiettir³²⁶. Bu meşiet Allah’ın ezeldaki ilminde bulunan maluma tabidir³²⁷.

Bu açıklamadan sonra iradeyi şöyle tarif edebiliriz: İrade: Allah’ın Zâtına ezelde sabit ve O’nunla kâim olan subûti, vacûdî ve ezeli sıfattır. Hakk Teala onunla bir mümkün olma yahut olmama hallerinden biriyle tahsis eder³²⁸.

İrade olunan nesnenin tahakkuk etmemesi acizlik olduğundan bu Allah için muhaldir. Çünkü kudreti sonsuz olan birinin iradesi de sonsuz

³²¹ En’âm, 6/125.

³²² En’âm, 6/39.

³²³ Secde, 32/13.

³²⁴ Mâide, 5/48.

³²⁵ En’âm, 6/149.

³²⁶ Yeprem, M. Saim, İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî, İFAV, İstanbul, 1997, s.279.

³²⁷ İsra, 17/16.

³²⁸ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.56.

olması gerekir. Kendi irade ettiği bir şeyden geri dönmek veya tereddüt etmek cehaletten kaynaklanır. Bu iki durum da Allah için muhaldir.

Allah'ın iradesi küllî iradedir. İnsanlarındaki gibi cüzzî değildir. Allah kendine has iradesiyle bütün kâinatı kapsamıştır³²⁹. O Kur'ân'a vasıf edildiği gibi murid ve muhtardır³³⁰.

Allah'ın iki türlü iradesi vardır:

a. Tekvinî irade: Bu bütün varlığı ihata eden iradedir. Allah bir şeyi istediği zaman, o şey muhakkak meydana gelir. "Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece "Ol" dememizdir. Hemen oluverir"³³¹ ayetindeki irade, tekvinî iradedir.

b. Terşrîî irade: Allah'ın bir şeyi sevmesi, rıza göstermesi manasındadır. Buna dinî irade diye de söylenir. Bu manadaki iradesi ile dilemiş olması, o şeyin vuku bulmasını zarurî kılmaz. Emir, tavsiye ve öğütler şeklinde tezahür eder. "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"³³². İlk olan tekvinî irade geneldir. Yani hayra ve şerre ve her şeye taalluk eder. Fakat teşrîî irade ise sadece hayra ve taate taalluk eder.

4. Sem'i: İşitmek demektir. Bu Allah'ın işitilmesi mümkün olan her şeye taalluk eden bir sıfattır. Yani, Allah hiçbir vasıta ve şarta bağlı olmadan işitme sahasına giren her şeyi işitmesidir. O'nun bir şeyi işitmesi, başka

³²⁹ Meydânî, a.g.e.,s.146.

³³⁰ Kasas, 28/68.

³³¹ Nahi, 16/40.

³³² Nahi, 16/90.

şeyleri işitmesini engellemediği gibi, işitmek için kulak, beyin gibi aletler veya uzuvlara da muhtaç değildir. Asıl olan O'nun işitici olduğuna inanmaktır. Mahiyet ve keyfiyetini araştırmayız. Böyle bir bilgiye sahip değiliz. Allah'ın işitmek sıfatının zıddı olan sağırılık bir eksiklik olup, bu Allah için muhaldir.

Kur'ân'da Allah'ın işitmesi ile ilgili bir çok ayetler vardır: "Allah, Kendisi için "işitirim" (20, 46) buyurur ki, birinci tekil şahıs sigasıyla olan ilahî fiillerin nadir örneklerinden birini teşkil eder, "İşitti" (58, 1; 181), "işitir" (58,1), "işitiriz" (43,80). Bir ayette "işittirmek" fiilinin de faili Allah'dır: "Allah, (kafirlerde) hayır var olacağını bilseydi, onlara işittirirdi. "Le esma'ahum" (8,23). Bir çok aeytte, putların işitme kabiliyetinden yoksun oldukları üzerinde durulur; bu onların acizliklerinin sebeplerinden biridir (19, 42; 35, 14vb.) Allah'ın "işitme ve görmesinin kemali, yalnız bir ayette tahayyür ve teaccub sigasıyla bildirilmiştir. (ayet jaz) "O, ne mükemmel işitendir ne Mükemmel Görendir" (18, 26)"³³³.

5. Basar: görme anlamına gelen bu kelime Allah'ın vasfı olarak: "Gören, bilen hiçbir şey kendisinden saklanamayan, yapılanları tek tek zaptedip muhafaza eden" demektir³³⁴.

O, görmek için göze veya başka bir şeye muhtaç olmadığı ve O'nun görmesi hiçbir zaman varlığın sıfatları ile mukayese edilemeyeceği için, onun görmesini hiçbir şey engelleyemez. Allah'ın ilminde sınır olmadığı gibi, görmesinde de sınır yoktur. Allah'ın görücü olduğu hakkında Kur'ân şöyle der: "Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah, adaletle

³³³ Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyyet, s.191-192.

³³⁴ Yıldırım, Kur'an'da Ulûhiyyet, s.198; Abduh, a.g.e.,s.50; Meydânî, a.g.e., s151.

hükmeder. O'nu bırakıp taptıkları ise, hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir"³³⁵.

O, basîrdir. Hiçbir şey Allah'ın görmesinden uzak kalmaz. Hatta, O siyah karıncanın karanlık gecede katı ve büyük taşın üzerindeki yürüyüşünü görür³³⁶. Basar sıfatının zıddı olan körlük Allah'a isnat edilemez. Zira Allah eksik sıfatlardan münezzehtir. Yani, körlük Allah için muhaldir³³⁷.

6. Kelâm: Söylemek ve konuşmak anlamına gelmektedir. Kelâm, Allah'ın, harflere, seslere ve cümlelere muhtaç olmaksızın mütekellim olmasıdır³³⁸. Çünkü Allah, her türlü ihtiyaçtan ve varlığa benzemekten münezzehtir. Ondan dolayı O'nun konuşmasına "nefs-î kelâm", denilir. İnsanlara konuşmasına ve ayet, sûre gibi yazıdan oluşan kitabına ise "lafz-î kelâm" denilmektedir³³⁹.

Allah Teala mütekellimdir. O bu sıfatıyla peygamberlerine kitaplar indirmiş ve Hz. Musa (a.s.) gibi bazı peygamberleriyle de konuşmuştur. Allah'ın bu kelâm sıfatı O'nun zâtıyla kâim ve ezelîdir³⁴⁰. Gazâlî Allah'ın kelamı hakkında şöyle der: "Allah'ın kelamı, kalbimizde hıfzedilir. Dilimizde okunur. Kitaplarda yazılıdır. Ancak hıfzedilen mahluk değil, hıfzetmek mahluktur. Okunan mahluk değil, okumak mahluktur, yazılı olan mahluk değil, yazı mahluktur"³⁴¹. Konuşmak, Allah'ın kemâl sıfatlarında biri

³³⁵ Mü'min, 40/19-20.

³³⁶ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.56; bkz: er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXVII, 52.

³³⁷ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.56.

³³⁸ Gazâlî, Kimyâ-ı Saâdet, s.91.

³³⁹ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.52-53.

³⁴⁰ Abduh, a.g.e., s.47; M.Saim Yeprem, Matürîdî'nin Akide Risalesi ve Şerhi, İFAV, İstanbul, 2000, s.79.

³⁴¹ Gazâlî, Kimyâ-ı Saâdet, s. 91.

olduğundan her türlü kemâl sıfatla muttasıf bulunan Allah için kelâmın zıddı olan konuşamamak ve dilsizlik muhaldir³⁴².

Hak Teala bu sıfatıyla emreder, nehyeder ve haber verir. Kur'ân'da şöyle buyurmuştur: "Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca "Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!" dedi. (Rabbi): "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim. Ben inanların ilkiyim"³⁴³. İşte bu ayette Allah'ın mütekellim olduğunu açıkça bildirmiştir. Buna binaen bütün ulema Allah Teala'nın mütekellim olduğuna ittifaktır³⁴⁴.

7. Tekvin: Yok olan bir şeyi yokluktan varlığa çıkarmak demektir. Allah'ın bu sıfatı zâtî ile kaim, ezelî ve subutî sıfattır. Bu Mâtürîdîlerin görüşüdür. Eş'arîler ise tekvinin hakiki bir sıfat olmayıp itibarî ve diğer fiilî sıfatlar gibi hâdis olduğunu, yani O'nun zâtî ile kâim olmadığını belirtmişlerdir. Yani, kudretin sıfatına iradenin katılmasıyla aynı netice hasıl olduğundan başka bir sıfata gerek kalmamaktadır³⁴⁵.

Matürîdîlere göre tekvin, irade ve kudret, ilim sıfatlarından başkadır. Yaratmada bilfiil tesir eden sıfat tekvindir. Yani bu sıfat da kudret ve irade gibi varlığa taalluk eder.

³⁴² Geniş bilgi için bkz: Gazalî, l'tikad, s.84-90.

³⁴³ A'raf, 7/143.

³⁴⁴ Bkz: er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XIV. 227-235.

³⁴⁵ Aliyyül Kâri, a.g.e.,s.62.

Allah kâinatın yegâne yaratıcısıdır. O her şeyi ezeli ilmiyle bilip, sonsuz kudretiyle yaratmıştır.

3. Allah'ın isimleri

"Varlıkların, kendi özlerinde taşıdıkları değerlerle isimleri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki ilk etapta varlığın kendi mevcudiyetini ortaya koymak için müsemmâsına uygun bir isimle başlamaktadır. Bu bakımdan Tanrı'nın adı, O'nun kendisini insanlığa tanıtması bağlamında çok önemli bir rol oynamaktadır"³⁴⁶.

Kur'ân'da Allah'ı isimlerini tanıtan pek çok ayetler vardır. "Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur"³⁴⁷. başka bir ayette de "De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır"³⁴⁸.

Kur'ân'da Allah Teala'nın yüze yakın ismi geçer. Hz. Peygamberimiz (sav.) de bir hadisinde Allah'ın ismi hakkında doksan dokuz ismi zikreder. "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Bunları sayan cennete girecektir"³⁴⁹. Bunların arasında sadece küçük fark vardır³⁵⁰.

Aslında Kur'ân ve hadislerde bize nakledilen bu isimler sadece Allah Teala'nın bize öğrettiği isimlerdir. Bunun dışında bizim bilmediğimiz Allah'ın gayb ilminde gizli olan isimleri de vardır³⁵¹.

³⁴⁶ Demirci, Kur'ân'ın Temel Konuları, s. 66.

³⁴⁷ Tâhâ, 20/8.

³⁴⁸ İsra, 17/110.

³⁴⁹ Buhârî, Da'avât, 69; Müslim, Zikr, 5,6.

³⁵⁰ Veli Ulutürk, a.g.e.,s.102.

³⁵¹ Demirci, Kur'ân'ın Temel Konuları,s.67.

Biz burada hadislerde geçen Allah'ın doksan dokuz ismini zikredeceğiz:

Allah: Bütün ilâhî sıfatları kendisinde toplayan Zata delâlet eden alemdir³⁵². Özel isim olarak Müslümanların inandığı, İslâm Dini'nin tebliğ ettiği ve ona göre bütün semavî dinlerin de inandığı³⁵³ gerçek Ma'bud'a verilen ism-i hastır. Bu isim esmâ-yı hüsnanın hepsini kapsayan isimdir. Allah sözü, Kur'ân'da 2697 defa geçer.

Adl: Mutlak adalet sahibidir.

Afuvv: Allah, adaletiyle cezalandırmaya Kadir olduğu halde, lütuf eseri olarak bağışlamasıdır³⁵⁴.

Âhir: Her şey yok olduktan sonra yok olmayan, yani ebedî, sonu olmayan.

Âlîm: Olmuş olanı, olmakta olanı ve gelecekte olacak şeyleri Bilen, Kendisine kâinattan hiçbir şey gizli kalmayan ve ilmi küçük büyük, zahir batın her şeyi kuşatandır.

Aliyy: Azamet, büyüklük, hükümlanlık bakımından en yüce olan.

Azîm: Varlığında ve sıfatlarında mahiyeti idrak edilemeyecek kadar büyük olan³⁵⁵.

Azîz: Yenilmeyen kudret sahibi, irade ettiği hiçbir şey kendisine mümteni olmayan, cezalandıracağı ve intikam alacağı hiçbir kimsenin elinden kurtulamayacağı³⁵⁶ eşsiz bir üstünlük ve kudret sahibidir³⁵⁷.

³⁵² Yıldırım, Kur'ân'da Ulûhiyyet. s. 100.

³⁵³ Bakara, 2/136.

³⁵⁴ Yıldırım, Ulûhiyyet. s. 261.

³⁵⁵ Demirci. Kur'ân'ın Temel Konuları. s.67.

Bâis: İnsanları öldükten sonra tekrar diriltten.

Bâki: Ebedî var olan, sonu olmayan.

Bâsit: Ruhları cesetlere yayan, bazı kullarının rızklarını çoğaltan.

Basîr: Gizli, açık kâinattaki her şeyi gören.

Bâri: Yarattıklarını sağlam bir nizam üzere seçip düzenleyerek birbirinden farklı özelliklerle yaratan temiz Yaratıcıdır.³⁵⁸

Bâtın: Yaratıkların görüşlerinden ve ilimlerinden saklanan, hiçbir gözün idrak edemeyeceği hiç bir vehmin kuşatamayacağı veya kendisinden daha yakın, kendisinden daha gizli, hakikati bilinmeyen, sığınacak kimsenin O'ndan başka sığınak bulamadığı Zât³⁵⁹.

Bedî: "Bütün ulvi ve süfli alemden hiç biri yokken, örnek olacak, aynılık ifade edecek, kanun, asıl, madde, şekil, numune, örnek verecek hiç bir şey mevcûd değilken, ilk önce bunları benzersiz meydana getiren ve yaratan, her türün ilk ferdini, ilk örneğini yaratıp yoktan vücuda getiren ve böyle icad etme adeti ve zatına mahsus fiil sıfatı olan ve bundan dolayı misali, eşi ve benzeri bulunmak ve tasavvur edilmek ihtimali olmayan ve onun varlığı ve icadı olmadan bir yokun vücuda gelmesi ve her hangi bir şeyin var olarak ayakta durması mümkün olmayan yüce yaratıcıdır"³⁶⁰.

Berr: İyiliği ve ihsanı bol olan, sözünde duran.

³⁵⁶ Taberî, Muhammed İbn Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân, Matbaatu'l-Halebî, Mısır, 1968. III. 88; VI. 271

³⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., III. 469

³⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., VII. 527

³⁵⁹ Alûsî, a.g.e, XXVII. 167

³⁶⁰ Elmalılı, a.g.e., III. 481

Câmi: Dünyada birbirine benzeyen ve zıt olanları, kıyamet gününde hesap için bütün mahlukatı bir araya toplayan³⁶¹

Cebbar: Mahlûkatı, kendi istediği istikametine zorlayan mutlak kadir³⁶²

Celîl: Sıfatları itibariyle en üst mertebede olan, şanı yüce Zât.

Dârr: Zarar verecek şeyleri yaratıp, onların zarar vermelerini sağlayan.

Evvel: Allah bütün mevcudattan öncedir. Allah her şeyden hatta zamandan da önce olan mevcûddur. Çünkü var olanları yaratan Allah'tır³⁶³. Bütün varlıkların evveliyeti ona dayanmaktadır. O'nun için Allah'a evvel demek ikincisi var anlamına gelmez, yani O'ndan önce bir varlık sahibi yok demektir. Allah'ın varlığı ise kendi zatındandır.

Fettâh: Kapalı olan her şeyi inayetiyle açan, her müşkil hidayetiyle giderilen, bazan salih kullarına zafer ihsan eden, yardım veren Zât³⁶⁴

Gaffâr: Çok bağışlayan, ne kadar kulları günah işlese bile affeden.

Gafûr: Aff eden, bütün günahları örten.

Ganî: Hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan. Herkesin ve herşeyin kendisine muhtaç olduğu ilâh.

Habîr: Gizli ve açık herşeyden haberdar olan.

Hâdi. Kendisini tanıma yollarını kullarına gösterip tanıtan, tevhid nuruyla müşerref kılan, necat yolları gösteren ve açıklayan³⁶⁵

³⁶¹ Demirci. Kur'ân'ın Temel Konuları. s.68.

³⁶² Yıldırım. Kurân'da Ulûhiyyet. s.271.

³⁶³ Âlûsî, a.g.e., XXVII. 165

³⁶⁴ Yıldırım. Kurân'da Ulûhiyyet. s.186.

Hâfid: Düşmanları zalimleri alçaltan.

Hafız: Görücü gözeten, himaye eden, koruyan kimseye denir. Gökler ve yeri ve oradakiler beka müddetlerince muhafaza eder ve onlarda zeva bulup yıkılmazlar³⁶⁶

Hakk: İnkâr mümkün olmayan, hakiki var olan, varlığı ve ulûhiyeti kesin olan, her hak-katın kendisinden alındığı, zatiyla var olan hakiki mevcûd³⁶⁷.

Hakem: Her şey hakkında son hükmü veren.

Hakîm: İlim ve hikmet sahibi olan, her şeyi adaletle çözen.

Hâlik: Kâinat yoktan var eden, eşi, benzeri olmayan yegane Zât.

Halîm: Gıhankar kullarını cezalandırmada acele etmeyen müsamakar davranan.

Hamîd: Hak ile övgüye layık olan, bütün mevcudatın diliyle övülen.

Hasîb: Kullarını hesaba çeken.

Hayy: Ebedî diri olan. Mahlukların ecelleri geldiğinde maruz kaldıkları yok oluşla inkıtar kendisinden nefyetmiştir³⁶⁸. O, ölmez ve zal olmaz ki, Allah'ın hayy olmaması muhal farzdır. Bütün canlılar hayat sahibidirler. Ama onların hayatlarının başlangıcı ve sonu vardır. Allah için böyle dirilik düşünülmez. O'nun diri oluşu bütün mahluklardan farklıdır.

Kâbid: Rızık paraltan, canlıların ruhunu kabız eden.

Kâdir: Mutlak kudret sahibi.

³⁶⁶ a.g.e.

³⁶⁶ Bakara,2/255.

³⁶⁷ S. Yıldırım, Kur'ân da Ulûhiyyet, s. 216

³⁶⁸ Taberî, a.g.e., VI. 156

Kahhar: Yarattıkları istediği şeyle idare edendir. Bu idareye, zor ve ağır gelen, gâm ve hüznü veren şeyler de girer. Meselâ hayatı çekip almak ve yaralanmalar da bunlardır. Kimse O'nun tedbirini geri çevirmez, takdirinden dışarı çıkamaz³⁶⁹.

Kavî: Kendi zatında kuvvetli, kudret sahibi.

Kayyûm: Varlığı kendinden olan, her şey O'nun varlığıyla ayakta olan. Bakara suresinde geçtiği gibi Allah (el-hayyu'l-Kayyûm'dur). Yani yok olmaktan ve ölümlü olmaktan uzak, Hayy ve Kayyûm (Diri ve bütün kâinatın idaresini bizzat yürüten) ancak O'dur. Bütün varlıkları ayakta tutan ve her an idare eden O'dur. Bu vasıf ilâhî hayat, ilim ve iradenin başlangıcı olan ezeli bir sıfattır³⁷⁰.

Kebîr: Zâtı ve sıfatlarıyla yüce olan.

Kerîm: Son derece cömert. Sebep yokken ihsan ve iyilikte olan yüce Zât. Hak sahibi olmayan varlığa, ibtidaen nimet verir, hiçbir karşılık beklemezken bağışta bulunur³⁷¹.

Kuddus: Yaratılan her şeyden münezzehtir. "Gayet mukaddes, her şâibeden münezzehtir, her vâfında çok ekmel, tahdî-ü tasvire sığmaz, hiçbir leke kabul etmez, ter-temiz pampak" olan³⁷² Zâttır.

Latîf: Kullarına ve mahluklarına faydalı olan şeyleri, güzellik ve incelikle ulaştırmakla ve lütuf ve ihsan eden veyahut işlerin en ince ve gizli

³⁶⁹ Ulutürk, a.g.e., s.163.

³⁷⁰ Elmalılı, a.g.e., II. 155

³⁷¹ Ulutürk, a.g.e.s.124.

³⁷² Elmalılı, a.g.e., VII. 4871.

yönlerini bilendir³⁷³. el-Hattabî'ye göre:"Kullarına bilmedikleri taraftan ihsan eden, ummadıkları yerden faydaları için sebepler yaratandır"³⁷⁴.

Mâcid: Şerefli ve kadri yüce, kerem ve üstünlük sahibi.

Mâlikü'l-mülk: Bütün kâinatın ve hükümrânlığın sahibi demektir. Dünya ve ahiretin mülkü ancak kendisine aittir³⁷⁵.

Mâni: Zararlı şeylere engel olan, kendi istemediği şeylerin meydana gelmesine mâni olan.

Mecîd: Şanlı, şerefli, lütuf ve ihsanı geniş olan, kerim³⁷⁶

Metîn: Bütün mevcudatın hükümdarı.

Muahhir: İsteddiğini geriye bırakan.

Muğnî: Herşeyin ihtiyacını karşılayan, zenginlik ile tatmin eden.

Muhsî: Herşeyin sayısını ayrıntılarıyla bilen.

Muhyî: Ölülere can veren, diriltten, hayat bahşeden.

Muîd: Tekrar yaratan.

Mukaddim: Her şeyin evveli.

Mukîf: Gözeten, ihata eden, nimet ve yardımıyla imdat eden. Kadir, her şeyin tedbir ve iradesini deruhte eden³⁷⁷.

Muksit: Mazlumlardan hakkını zalimlerden aliveren, adaletle hükmeden.

³⁷³ Tacu'l-Arus, "İtf" md.

³⁷⁴ Beyhâkî, s. 62-63

³⁷⁵ Ulutürk, a.g.e, s.165.

³⁷⁶ Yılıdırım. Kur'ân'da Ulûhiyyet, s.169.

³⁷⁷ Taberî, a.g.e., VIII. 583-582

Muktedir: İktidar sahibidir. Kâdir olduğu fiili yapmak suretiyle kudretini açığa çıkarandır. Muktedir, kendisine hiçbir şey mümteni olmayan tam kudret sahibidir. Kuvvetle, engelle kimse O'na karşı çıkamaz.

Musavvir: Allah'ın vasfı olarak "mahluklarını istediği gibi tasvir eden"³⁷⁸ "yaratıkların suretlerini ve hallerini takdir edip, dilediği şekilde icad ederek tasvir eden"dir³⁷⁹.

Mûbdi: Örneksiz bedî şekilde yaratan.

Mûcîb: Duaları kabul eden, dileklere icabet eden.

Müheymin: İnsanların yaptıklarını gözetten veya kıyamet günü itaat ehlinin amelinden bir şey eksiltmeden sevaplarını veren Zât³⁸⁰

Mü'min: Güven veren, Yaratıklarını zulmünden emin kılandır."³⁸¹ Adalet ve rahmetini kullarına tanıtmasıyla, onları yahut evliyasını zulümden emin kılan, veyahut, "iman, emniyet ve güven verici, şüphe ve tereddütleri kaldıran, isteyenlere iman, korku içinde olanlara emniyet veren ve verecek olan"dır³⁸².

Mümit: Öldüren, ölümü veren Zât.

Müntakim: Suçluları cezalandıran. Allah'ın dünyada müminlere çeşitli eza çektiren inkarcılara bu dünyada ve ahrette onlardan intikam alması adalettir³⁸³

³⁷⁸ Taberî, a.g.e., XXVIII. 56

³⁷⁹ Elmalılı, a.g.e., VII. 527

³⁸⁰ Ulutürk, a.g.e., s.151.

³⁸¹ Taberî, a.g.e., XXVIII. 57.

³⁸² Elmalılı, a.g.e., VII. 524

³⁸³ Ulutürk, a.g.e.,s.163.

Müteâli. İzzet ve şeref sahibidir. Hükümrânlık bakımından en yüce Zât.

Mütekebbir: Azamet ve Kibriya sahibidir. Ululuk ancak O'na mahsustur. O tektir. Noksanlık ve ihtiyaç sıfattan münezzehtir³⁸⁴.

Müzill: Hor ve hakir kılan.

Nâfi: Fayda veren.

Nûr: Işık kaynağı. Alemleri aydınlatan.

Râfi: Kullarından layık olanlara şeref ve izzet verendir.

Rahmân: Rahmeti bütün mahlukatın rızıklarına ve geçim sebeplerine şamildir. Mü'min, kâfir, iyi, kötü, herkese yaygındır.

Rahîm: Bağışlayan, aff eden. Allah bu sıfatıyla ahirette müminlere rahmet edecektir.

Rakîb: Gözetleyen.

Raûf: Pek şefkatlı.

Reşîd: Bütün işleri bir hikmet ve nizam içerisinde irşad eden.

Rezzak: Tekrar tekrar rızık veren, onu çoğaltıp genişletendir.

Sabûr: İsyan karşısında cezalandırmada acele etmeyip çok sabır eden.

Samed: Her işte kendisine yönelen, herkes ona muhtaç olan, fakat kendisi hiç kimseye yönelmeyen. Kur'ân'da bu isim sadece bir defa geçmektedir³⁸⁵.

³⁸⁴ Âlûsî, a.g.e., XXVIII. 64

³⁸⁵ İhlas, 112/3.

Selâm: "er selametin kaynağı, Kendisi ayıptan, kusurdan, eksiklikten, yoksulluktan kısacası her tehlikeden salim olduğu gibi, selamet umulan, selamet arayanları selamete erdirecek olandır."³⁸⁶

Semî: Hafî ve câri her şeyi duyan, işiten.

Şehîd: Her şeyi görücü ve şahid olan.

Şekûr: Yapılmış az iyiliğe pek çok mükafat verendir.

Tevvab: "İtaatına yönelerek, kendisine dönen için o insanın istediği bağışlamaya rucu' edendir."³⁸⁷ el-Hattabî'ye göre et-Tevvâb: "kulların tövbelerini her yeniledikleri zaman, kabûlünü tekrar edendir"³⁸⁸.

Vâcid: Dilediğini dilediği şekilde yapandır.

Vâhid: "Bir" 'şeriki olmayan", anlamına gelmektedir.³⁸⁹ Vâhid, Tek, zatında , sıfatlarında , işlerinde, isimlerinde, hükümlerinde asla şeriki benzeri, dengi bulunmayandır.

Valî. Eşyanın maliki, mütevellisi, mutasarrıfıdır. Onlarda istediği gibi tasarruf eder, emrini infaz eder, hükmünü yürüten ve bozandır³⁹⁰.

Vâris: Bütün servetlerin hakikî sahibi.

Vâsi: İlmî ve merhameti her şeyi kuşatan.

Vedûd: Çok seven, çok sevilen, seilmeye layık olan.

Vekîl: Kulların rızkına kefil, maslahatlarına kâim, her şeyi tedbir ve idare eden.

Velî: Yardımcı ve dost.

³⁸⁶ Elmalılı, a.g.e., VII. 52.

³⁸⁷ Taberî, II. 54

³⁸⁸ Beyhâkî, s. 78.

³⁸⁹ Beyhakî, s. 32

³⁹⁰ Ulutürk, a.g.e., s. 137.

Zâhir: "Açık hüccetleriyle, Rububiyyetinin gerçekliğine ve Birliğinin doğruluğuna dair delillerle âşikâr Kudretiyle her şeyin üstünde olan"³⁹¹.1

Zü'l-celâli ve'l-ikrâm. Ulululuk ve ikram, Kibriya sahibi³⁹².

Yüce Tanrı'ya isnad edilen bu isimler incelendiği zaman görülecektir ki, bunlardan Dârr, Müntakim, Müzzill gibi üç isim gazab-ı ilâhiyyeye, diğerleri ise doğrudan doğruya rahmete, muhabbete işaret etmektedir.

B) NÜBÜVVET

1. Peygamberlik ve Vahiy

Peygamberliği şu şekilde tarif etmek mümkündür: "Meleğin Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Allah tarafından verilen emirleri insanların tamamına veyahut onlardan bir kısmına tebliği etmesi için Allah Teala'nın kendisine vahyettiği ve diğer insanlar arasından seçtiği insana peygamber"denir³⁹³.

Peygamberlerin bu tarifinde geçen "Allah'ın kendisine vahyettiği" ve "insanlar arasında seçtiği" kısımları, peygamberliğin tanımında önemli bir yere sahiptir. Birinci olarak, peygamberlerin insanlara bildirdiği hakikatlerin kaynağı tamamen vahiy kaynaklıdır. Vahiy, nübüvvet ve risaletin üzerine bina edildiği, ilk temeldir. Gayb alemine ait bütün haberlerin, inanç esaslarının ve dinî hükümlerin, ilk kaynağı, vahiydir. Rabbinden aldığı bilgileri artırmadan ve

³⁹¹ Yıldırım. Kurân'da Ulûhiyyet. s.265.

³⁹² Demirci, Kur'an'ın Temel Konuları, s.72.

³⁹³ Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, Kübrâ'l-Yakîniyyâtî'l-Kevniyye, Dârü'l-fikr, Dimaşk, 1997, s.184; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ, Dârü'l-Kalem, Dimaşk, 1989, s.17; Cürcânî, Şerif Ali b Muhemmed, et-Ta'rifât, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984; Tabbâra, Afif Abulfettah, Mea'l-Enbiyâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dersaadet yy, İstanbul, ts.,s.11.

eksiltmeden, hiçbir değişiklik yapmadan insanlara bildiren insanla, kendi aklına göre konuşan ve düşünen kendi görüş ve aklına göre hüküm veren insan arasındaki en büyük fark, birincisinin Allah'tan kendisine verilen vahye dayanmasıdır³⁹⁴. Bütün peygamberlere verilen vahiy, diğer insanlarda da görülen ilhamlardan ve hayvanlara ilham edilen bilgilerden farklıdır.

Peygamberler "Allah'ın insanlar arasından seçtiğı insanlardır". Bu, sebeple bir insanın peygamberliğe mazhar olması, kendi çalışmalarının ve gayretlerinin tamamen dışında bir olaydır. O tamamen, Allah'ın kulları arasından seçtiğı kişilere verdiği ilâhî bir lütuf neticesidir. Çalışma ve gayretle; çok ibadette bulunmakla elde edilmez³⁹⁵. Kur'ân'da bununla ilgili bir çok ayet vardır: "İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık"³⁹⁶. "Allah, Adem'i, Nûh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir"³⁹⁷. "Allah, meleklerden de elçiler seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir"³⁹⁸. Diğer bir ayette: "Rahmetini dilediğine ayırır. Allah üstün lütuf sahibidir"³⁹⁹ denilmiştir.

³⁹⁴ Bûti, a.g.e.s.186.

³⁹⁵ Sâbunî, a.g.e.s.11.

³⁹⁶ En'âm, 6/87.

³⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/33.

³⁹⁸ Hac, 22/75.

³⁹⁹ Âl-i İmrân, 3/74.

2. Peygamberlerin Gönderiliş Gayesi

Peygamberlere ihtiyaç ve peygamberlerin gönderiliş gayesi gibi meseleler, Kur'ân'da Allah'a imandan sonra esas konulardan biri olmuştur. Peygamberlerin gönderiliş gayesi, insanlığa karınlıktan aydınlığa çıkmasına vesile olmaktadır⁴⁰⁰. Fakat onların da insanların yaratılış gayesi ile birleşen aynı nokta vardır. O da Allah'a kul olma çizgisidir.⁴⁰¹

Allah Teala, ilk önce Hz. Adem'i bir varlık olarak yeryüzüne göndermiş, belli başlı kavramları ona öğretmiş ve onu peygamber olarak seçmiştir⁴⁰². İşte, Hz. Adem'den çoğalan insanlar zamanla ihtilafa düşerek, kargaşalık ortaya çıktığı bir zamanda, Allah bu anlaşmazlıkları çözmek⁴⁰³ ve onlara bir yardım, kolaylık göstermek için⁴⁰⁴ peygamberler göndermiştir. Bu Allah'ın insan cinsine en büyük nimetlerindendir.

Aslında insan akli tek başına hayır ve şerri her zaman birbirinden ayıramaz. Hatta onların çözemediği bazı mesleklere vardır ki, bunları ancak vahiy kanalıyla ve şeriâtın gösterdiği çizgilerle bilinir. Yoksa insanlar salt akıl ile, kâinatın bir yaratıcının var olduğunu bulsalar bile, ona nasıl kulluk edeceklerini, onun kullarından istedikleri şeylerin ne olduğunu bilemezlerdi. Yani, Allah'a iman, meleklerle iman, Hak Teala'nın yüce sıfatlarını bilmek, öldükten sonra dirilmeye inanmak gibi. Bundan dolayı Allah insanlığa hakkı

400 Nur, 24/54; Maide, 5/92, 99; bkz: Fazlur Rahman, a.g.e., s.145.

401 Zariyat, 56; Enbiya, 21/25; Nahl, 16/36.

402 Bkz. Bakara, 2/30-31; Nisa, 4/113.

403 Mâturidi, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, Te'vilat, vr. 34b; 105a; 313b; Meydânî, a.g.e.,s.278; Fazlur Rahman, a.g.e., s. 138-139.

404 Maturidi, Kitabu't Tevhid, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul 1979. s. 312

bildiren, doğru yolu gösteren, bir ucu ezeliyyetin karanlıklarında, diğer ucu geleceğin sonsuzluğunda kaybolan yollarını aydınlatan peygamberler göndermiştir. Allah'ın karanlıkta kalan insan topluluklarında kendi içinde peygamber göndermesi onun sünneti olmuştur⁴⁰⁵. "Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık"⁴⁰⁶.

Ebu Hanife'nin belirttiği gibi, yeryüzü hiçbir zaman boş bırakılmamış, yani yol gösterecek nebi her zaman ve her dönemde mutlaka mevcut olmuştur.⁴⁰⁷ Yani, insanlar sonradan ihtilafa düşüp çeşitli gruplara ayrılınca; Allah onlara, iyiliği ve kötülüğü, doğruyu ve yanlış farkedebilmeleri için peygamberler göndermiştir.

Hiz. Muhammed'e hitaben Kur'an-ı Kerim, "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik"⁴⁰⁸ ayetiyle Allah'ın peygamberler göndermesindeki sebep ve hikmeti ifade etmektedir. Maturidi, peygamberlerin ancak müjdelemek, uyarmak için geldiklerini ve peygamberlerin görevlerinin emir etmek değil, sadece tebliğ olduğunu bildirmektedir. Yani Allah'tan gelen vahiyleri insanlara aktarmaktır. İyi iş yapanlara Allah'ın cennetini müjdelemek, kötü işler yapanları da Allah'ın

⁴⁰⁵ Bakara, 2/87, 213; Âl-i İmrân, 3/144, 183; Nisâ 4/64, 74, 164; Mâide, 5/15, 19,32; Enâm, 6/42, 84; A'raf, 7/53,59,94, 101; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/13; Hûd, 11/25; Yusuf, 12/109; Rad,13/38; İbrâhîm, 14/5, 9-10; Hicr, 15/10; Nahl, 15/63; İsrâ,17/77; Enbiyâ, 21/7; Hacc,22/52; Mu'minûn, 23/23, 32,44-45; Furkân, 25/20; Neml, 27/45; Kasas,27/43; Ankebût, 29/14;Rûm, 30/9; Yâsîn,36/13-14; Sâffat, 37/72-73.

⁴⁰⁶ Nisâ, 4/1164.

⁴⁰⁷ Maturidi, Te'vilat, vr. 34b; bkz. vr.142a, 505a

⁴⁰⁸ Sebe', 34/28.

cehennem azabı ile uyarmaktır.⁴⁰⁹ Yani, O'nun peygamberler göndermedeki hedefi, tüm insanlığı hidayete çağırmasıdır.

Yüce Allah'ın peygamber göndermesi, hikmetinin bir müktezasıdır. "Biz dilersek vahiy ettiğimizi ortadan kaldırırız"⁴¹⁰ ayeti, Hz. Muhammed'in (sav.) kendisine gelen vahyin her an durabileceğini bildirmektedir.

Peygamberlere inanmak, Allah'a inanmanın tabii bir sonucudur. Yani, bir insan Allah'a inanmakta olup, fakat peygamberi inkâr ederse, Allah'ı inkâr etmekle eşittir. Kur'ân'da Allah; "Peygambere itaat edin ki Allah'a da itaat etmiş olasınız"⁴¹¹ buyurmaktadır. Yani, bizim vazifemiz emri dinlemektir. Eğer biz Hz. Muhammed'i (sav) dinlersek Allah'ı yani onun sözünü dinlemiş oluruz. Fakat burada Hz. Muhammed (sav) Allah'a itaat etme yönünde sadece bir vesiledir⁴¹².

Allah insanları yaratmış ve hayatta devamlılıklarını sağlamak için hayat sevgisi gibi birtakım arzular vermiştir. Eğer Allah, emir ve yasakları koymamış olsaydı, nefesine uyan insan hayatı bütün kötülükleri yapabilirdi. İşte bundan dolayı Allah'ın helal ve haramı, iyi ve kötüyü beyan eden, insanların yaşamaları için ne yapıp ne yapamayacaklarını belirtmekle görevlendirdiği peygamberler göndermiştir.

Peygamberlerin insanlığa tebliğ etmedeki ilk vazifesi tevhidir. Kur'ân'da Allah Peygamberimize: "Doğrusu biz seni Hak ile müjdeleyici ve

409 Maturidi, Te'vilat, vr. 158a; bkz. vr. 6a, 18b

410 İsra, 17/86.

411 Nisa, 5/59

412 Maturidi, Te'vilat, vr. 104a; bkz. vr. 57b, 108a

uyarıcı olarak gönderdik"⁴¹³buyurmaktadır. Dolayısıyla bütün şariatların amacını yeryüzünde tevhid dinini gerçekleştirmektir⁴¹⁴.

Peygamberler, kendi kavimlerine gönderilmiş olmalarına ve hepsinin gönderiliş amacının da sadece tevhid dinine davet etmek olmasına rağmen, kavimleri farklı olduğu için, farklı üsluplar kullanmışlar ve farklı seviyede deliller getirmişlerdir. Çünkü her kavmin anlayış ve kavrayış dereceleri, gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri; kısaca, kültürleri farklıdır. Farklı dil ve kültürel özelliklere sahip olan topluluklara ilahî mesajın ulaştırılması, ancak onların içinden çıkan bir peygamberle mümkün olabilir.

Maturidiler ve Maveraü'n-Nehir kelimcilerinden çoğuna göre, peygamberler gönderilmesinde bir çok hikmet ve faydalar olduğu için, Allah'a peygamber göndermek vaciptir. Burada vacip sözü, vucub manasına olmayıp, Allah'ın hikmetinin gerektirdiği bir iş anlamındadır.⁴¹⁵

İnsan akli peygamberlerin getirdikleri hususlar konusunda yeterli olsa bile Allah'ın, insanlara peygamber göndermesi O'nun kullarına verdiği birer lütuf ve ihsandır.

Peygamberlerin gönderilmesindeki esas amaçlardan biri de insanlara yol göstermek ve onların sorumlu tutulmalarını sağlamaktır. İnsanın dünyada yaptıklarından sorumlu tutulabilmeleri için Allah onlara hakkı bildiren, doğru yolu gösteren peygamberler göndermiştir⁴¹⁶.

413 Bakara, 2/119.

⁴¹⁴ Abduh, a.g.e.,s.110.

415 Taftazani, Şerhu'l-Makasid, II, Beyrut, 1989, s.173-174

⁴¹⁶ Meydânî, a.g.e.,s.279.

3. İnsanlığın Nübüvvete İhtiyacı

a) İnsan bu dünyaya hangisi iyi ve hangisi kötü olduğu fark edilmek için, imtihan için gönderilmiştir. Kur'ân'da Allah "O ki, hanginiz daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır"⁴¹⁷.

İnsanı bu dünyaya imtihan için getiren Allah Teala hikmetin gereğince, onları kamil bir imtihana tabi tutması lazımdır. Böyle bir durum karşısında Allah'ın onlara hayır ve şer yollarını bildirmesi gerekir. Yani, emirlerine uyarak kendi gösterdiği doğru yolda yürüyenlere mükafat va'd etmesi, karşı ve isyan ederek, kötülükleri yapanlara da, ceza vereceğini haber vermesi gerekir. İşte, bu teklif ve emirler ancak nübüvvet aracılığıyla gerçekleşecektir. İnsanlığın başladığı günden itibaren Allah onlara peygamber göndererek, iyi yolda olanların alacağı mükafatı ve ters istikamete gidenlere de ceza vereceğini açıklamıştır⁴¹⁸. "Gerçek biz ona doğru yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör". Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık"⁴¹⁹.

b) İnsan akıl, irâde ve idrak sahibi bir varlıktır. O bu kuvvetleri kullanarak hayatta mutlu yaşayabilir. Fakat ahrette nasıl yaşayacak, dünya hayatında nasıl Allah'a ibadet edecek ve O'nun sıfatlarını tanıma meselesine gelince, insan akli sınırlı olduğundan bilemezler⁴²⁰. Sonra insanlar ne kadar akıllarını kullansalar da, bazan neyin iyi ve kötü olduğunu bilemezler. Bazı

⁴¹⁷ Mülk, 67/2.

⁴¹⁸ Fazlur Rahman, a.g.e., s.138; ayrıca bkz; Beled, 90/10; Enâm, 6/48; Kehf, 18/56.

⁴¹⁹ İnsan, 76/3-4.

⁴²⁰ Meydânî, a.g.e., s.271.

insanların iyi dedikleri, diğerlerine göre kötü olabilir⁴²¹. Hatta adalet konusunda bile insanlar arasında ihtilaf olabilir. Birinin adalet dediğine öteki zulüm diyebilir. Bundan dolayı insanlar, işlerinde fesat ve zulmü önleyici, neyin salih amel olduğunu açıklayıcı adalet ve insaf esaslarına bina edilen herkesin kabul ettiği bir kanuna muhtaçtır. Bunlar, ancak ve ancak Allah'ın gönderdiği peygamberler vasıtasıyla tahakkuk edebilir⁴²².

Allah'ın insanlara merhamet ettiğini gösteren en büyük işaretlerden birisi onlara kendi içlerinden insanlar seçerek peygamber göndermesi olmuştur. Eğer Allah insanlara peygamber göndermeseydi, onlar akıllarıyla Allah'ı bulamaz ve O'na gereği gibi ibadet edemezdi. Bu konuyu İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751) şu şeklide anlatır: "Eğer peygamberlik olmasaydı varlık aleminde ne faydalı ilim, ne salih bir amel meydana gelemezdi. Yeryüzünde insanlar arasında hiçbir güzellik ortaya çıkamazdı. Eğer peygamberlik olmasaydı, insanlar, zararlı hayvanlar gibi birbirlerini yiyip bitiren canlılar derecesinden çıkamazlardı. Yeryüzünde her ne iyilik varsa onun kaynağı mutlaka ve mutlaka peygamberliğin getirdiği güzellikler neticesinde meydana gelmiştir. Ayrıca her ne kadar kötülük ve şer varsa onlar da peygamberliğin getirdiği güzelliklerin terk edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Varlık alemi bir ceset gibi düşünüldüğünde peygamberlik onun ruhu gibidir. Ruh olmadan bedenin yaşaması mümkün olmadığı gibi peygamberlik olmadan da varlık aleminin yaşaması mümkün değildir..."⁴²³.

⁴²¹ Pezdevî, Akâid, s.131.

⁴²² Abduh, a.g.e.,s.112; Teftâzânî,, a.g.e., II,s.174.

⁴²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, Miftâhu Dâri's-Saâde ve Menşûru Vilâyeti'l-İlm ve'l-İrâde, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyût, ts.,II, 118.

c) İnsan sadece bedenden ibaret değildir. O, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Bundan dolayı bu iki unsurun kendine has arzu ve istekleri vardır. Yani, beden arzî, ruh ise semâvîdir. Bedendeki “kuvve-i gadabiyye” ve “kuvve-i şehviyye” bütün kötülükleri yapmak ister. Ruh ise bundan rahatsızlık duyar. O ise, her zaman yükselmek ister. Hür olarak hakikati bulmak ister. İnsan, kendisindeki şehvetin eseri olmaktan kurtulup, ruhun söz konusu yüceliğine erişmek için peygamberlere ihtiyacı vardır⁴²⁴.

4. Peygamberlerin Vazifeleri

a. Tebliğ

Tebliğ sözlük olarak “bildirmek”, “açıklamak” anlamına gelir⁴²⁵. İslâm’da ıstılah olarak, Allah’ın hükümlerini insanlara ulaştırmayı ifade eder. Bu sadece peygamberlere mahsus bir sıfattır. Onlar her ne kadar kâfirler tarafından kendilerine kötülük yapılsa bile, hiçbir zaman Allah’tan gelen vahyi gizlemez, olduğu gibi kendi kavimlerine ulaştırırlar⁴²⁶.

Tebliğ, peygamberlerin varlık gayesidir. Zira tebliği olmasaydı, onların insanlara gönderilişi de abes ve çok anlamsız olurdu. İşte bundan dolayı peygamberler tebliği, gönderilişlerinin asıl ve nihâî amacı olarak görürler⁴²⁷.

⁴²⁴ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb Râzî, V. 64-65; Ayrıca bkz: Bakara, 2/213; Yunûs, 10/47; Nahl, 16/36; Rûm, 30/47; Ra'd, 13/8; Zuhuruf, 43/6.

⁴²⁵ İbn Manzûr, a.g.e., “blğ” mad.

⁴²⁶ Meydânî, a.g.e., s.278.

⁴²⁷ Hüdaverdi, a.g.e., s.163; Said Havva, er-Resûl, Dâru's-Selâm, Kahire, 1990, s.85; bkz: er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XX, 139.

Onlar insanlardan kendi tebliğleri için hiçbir zaman karşılık beklemezler⁴²⁸. Peygamberler insanları dine davet ederken, her zaman basiretle davet ederler⁴²⁹. Her ne kadar onlara kavmi icabet etmese bile, onlarda hiçbir zaman daralma, ve ümitsizliğe düşme olmaz. Yani, onlar kendilerine mahsus tebliğ vazifesini yaparlar ve neticeye karışmazlar⁴³⁰. Yani, bütün peygamberlerin çabası Allah'tan aldıkları ilahî vahiyleri insanlara tebliğ etmek olmuştur⁴³¹. Nitekim bu konuda Kur'an'da "Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Şayet tebliğ etmezsen Allah'ın elçiliğini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır"⁴³² buyurmaktadır.

Her peygamber tebliğle mükelleftir. Onlardan hiçbirinin kendisine nazil olana bir harf, bir söz eksiltmesi veya ziyade etmesi mümkün değildir. Allah emir etmedikçe bir iş yapmazlar⁴³³. Onlar kendilerine vahiy olunan hükümler ve hakikatleri fakir, zengin, sağlam, sakat demeden herkese eşit bir şekilde tebliğ ederler. Yani, insanları ayırt etmeden tebliğ etme onların vazifesidir. Allah'tan aldığı bilgileri kendi kavmine devamlı duyurmaya çalışırlar. Allah'ın izni olmadan hiçbir emir ve haberin tebliğini sonraya bırakmazlar⁴³⁴.

⁴²⁸ Hûd, 11/29; Şuarâ, 26/109, 127,145; Seb'e, 34/47.

⁴²⁹ Yûsuf, 12/108.

⁴³⁰ Kasas, 28/56.

⁴³¹ Maturidi, Te'vilat, vr. 338b; bkz. vr. 193a, 331b

⁴³² Maide, 5/67; bkz. Rad, 13/40.

⁴³³ Maturidi, Te'vilat, vr. 336a; bkz. vr. 201a, 282b

⁴³⁴ Maturidi, Te'vilat, vr. 56b

Peygamberlerin tebliğ etmesinden amaç, iman etmeyen insanların kıyamet gününde hiçbir özürlerinin kalmamasıdır. Çünkü Allah Teala her kavme tebliğden önce azap etmemeyi vaad etmiştir. Kur'ân'da Allah şöyle buyuruyor: "Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz"⁴³⁵.

b. Tevhid'e Davet

Bütün peygamberlerin insanlığa gönderilmesindeki hedef onları tek olan Allah'a kulluğa davet etmektir. Bun onların temel görevidir. Onların Allah'ın varlığı ve birliği ve sadece O'na kulluk yaptırmayı benimsetmek⁴³⁶. Bu husus Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir: "Senden önce hiçbir resûl göndermedik ki ona: "Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım"⁴³⁷. "Andolsun ki biz, "Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının" diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik"⁴³⁸.

Bu konuda Hz. Peygamber (sav) şu sözleriyle bu hakikate parmak basmaktadır: "Ben ve benden evvel gelen bütün Peygamberler'in söylediği en faziletli söz: 'Allah'tan başka ilâh olmadığı gibi O'nun şeriki yoktur'⁴³⁹. Bütün peygamberlerin dinlerinin Tevhid dini olduğu ve onların insanları

⁴³⁵ İsrâ, 17/15; ayrıca bakınız: Kasas, 28/59.

⁴³⁶ es-Sâbûnî, Muhammed Ali, Peygamberlik ve Peygamberler, (trc: Suat Cebeci, Bilâl Delice), İstanbul, s..30.

⁴³⁷ Enbiya, 21/25.

⁴³⁸ Nahl, 16/36.

⁴³⁹ Mâlik, Muvvatta, Kitabu'l-Hacc, 246.

Tevhid dinine davet ettikleri hakkında Kur'an-ı Kerim'de bir çok ayet⁴⁴⁰ bulunmaktadır.

c. Güzel Öğüt

Peygamberler insanlığa güzel örnek olmak için gönderilmiştir. Allah insanlara onlara uymayı ve onlara tebliği edip kendi yaşadıkları yolları üzere yürümeyi emretti. Onlar insanlık için en faziletli örneklerdir. Kur'ân'da bu hususu şöyle dile getirir: "Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik"⁴⁴¹. Başka bir ayette "O peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir"⁴⁴² buyuruyor. Peygamberler hikmetin gereği olarak muhataplarına durumları ve seviyelerine göre hitab etmiş ve onların kalblerini ve akıllarını doyurmuşlardır⁴⁴³.

Kur'ân'da örnek olma kavramı "usvetun" kelimesiyle ifade edilir. "Bir insanın diğer bir insana tâbi olurken içinde bulunduğu durum ve keyfiyete üsve denilir"⁴⁴⁴. Diğer bir ifadeyle üsve bir kişinin diğer kişinin hasletleriyle bezenmesi, davranışlarında ona uyması, onun hoşlandığı ve razı olduğu şeylerin kendisi için de güzel ve hoş olması, söz ve davranışlarında ona uyması durumudur⁴⁴⁵.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'in örnek olması bu kelime ile ifade edilmiştir: "Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe

⁴⁴⁰ Bkz. Bakara, 2/131-133, 140, 258; En'am, 6/74; Nahl, 16/2; Mü'minun, 23/23, 32; Fussilet, 41/14; A'raf, 7/21, 56, 59, 73, 85, 138-140; Şuara, 26/23-28, 106-108, 161-163; Tâhâ, 20/85-98; Neml, 27/28-31; Maide, 5/116-117; Hud, 11/24-25, 50, 61, 84; Nuh, 71/2-3.

⁴⁴¹ Ahzab, 33/45.

⁴⁴² En'am, 6/90.

⁴⁴³ Hüdaverdi, a.g.e.,s.160.

⁴⁴⁴ İsfahânî, a.g.e., s.20.

⁴⁴⁵ İbn Manzûr, a.g.e.s."usve"mad; Âlusî, a.g.e.s.XXI, 167-68.

kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir"⁴⁴⁶. Bu ayetle Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinden örnek alınması emredilir. Üsve kelimesi, Hz. İbrâhim ve beraberindeki inananların örnek alınmasının emredildiği ayette de geçmektedir: "İbrâhim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır"⁴⁴⁷.

Kur'ân'da örnek alma kavramı üsve kelimesinin yanında şu kelimelerle de ifade edilmiştir:

İktida; Bu kelime "kudvetün"den türemiştir. Bir lider veya kılavuza tâbî olma, onun söz ve fiilleriyle gösterdiği işlere uymak demektir. Kur'ân'da Hz. Peygamber'in önceki peygamberlere tabi olmasının emredildiği ayette "iktida" kelimesi kullanılır: "İşte bu peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy"⁴⁴⁸.

İttibâ: Örnek alınan kişiye tabî olma ve onun izini takip etme manasına gelir⁴⁴⁹. Kur'ân'da örnek olma ve örnek alınan kişiye tabi olma durumu en çok bu kelime ile ifade edilmiştir. Kur'ân'da aşağıdaki hususlar hakkında tâbî olma ve ittibâ kelimeleri kullanılmış ve bu şekildeki ittibâ etme durumları takdir edilmiştir:

Hz. Peygamber'e ittibâ etme⁴⁵⁰.

Hz. İbrâhim'e ve O'nun milletine ittiba etme⁴⁵¹.

⁴⁴⁶ Ahzab, 33/21.

⁴⁴⁷ Mümtetine, 60/4.

⁴⁴⁸ En'âm, 6/90.

⁴⁴⁹ İsfahânî, a.g.e. "İktida" mad.

⁴⁵⁰ Bakara, 2/143; Âl-i İmrân, 3/20, 31, 53; Enfal, 8/64; Şuara, 26/215; Yusuf, 12/107; A'râf, 7/157-158; Lukmân, 31/15.

⁴⁵¹ Âl-i İmrân, 3/95; Nisâ, 4/125; Nahl, 16/123.

Peygamberlere ittiba etme⁴⁵².

Allah'ın hoşnutluğuna ittiba etme⁴⁵³.

Allah'ın yoluna ittibâ etme; hidayete ittiba etme⁴⁵⁴.

Kur'ân'a ve zikre ittibâ etme⁴⁵⁵.

Dine ve şeriata ittibâ etme⁴⁵⁶.

Böylece ittiba şekillerinin hepsi de genel itibariyle peygamber yörüngesinde dönmektedir. Çünkü onlar canlı örneklerdir. Evet, peygamberler bütün insanlık için, en güzel birer önder, en güzel birer örneklerdir. Herkes, onlara uymak ve onların metotlarını takip etmekle yükümlüdür⁴⁵⁷.

5. Peygamberlerin sıfatları

a. Sıdk

Sıdk, doğruluk demektir. Sıdk sıfatı ne kadar normal insan için zaruri de olsa, peygamber için ayrılmaz bir vasıftır. Peygamberler âdeta doğruluğun kendisi gibidir. Dolayısıyla onlardan hiçbirinden kendi şahsiyetlerini zedeleyecek olan bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir⁴⁵⁸. Çünkü onlar her yönüyle ilâhî koruma altındadırlar. Bu konuda Allah Kur'ân'da şöyle buyuruyor: "Rabbının hükmüne sabret. Çünkü sen

⁴⁵² Yâsîn, 36/20-21.

⁴⁵³ Âl-İmrân, 3/162, 174; Mâide, 5/16.

⁴⁵⁴ Mümin, 40/7; Tâhâ, 20/47,123.

⁴⁵⁵ En'âm, 6/155; A'râf, 7/3; Yâsîn, 36/1; Muhammed, 47/3; Zümer, 39/17,45.

⁴⁵⁶ Ahzab, 33/21.

⁴⁵⁷ Muhittin Akgül, a.g.e., s.41.

⁴⁵⁸ Sâbûni, a.g.e.,s.48.

gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et"⁴⁵⁹. “ (Ey, Musa! Sevilmen) ve gözümüzün önünde yetiştirmem için sana kendimden sevgi verdim”⁴⁶⁰

Bütün insanlık tarihinde yalan ve hıyaneti çirkin saymışlardır. Hatta zalim insanlar bile yalanı sevmezler. Öyleyse insanlığa hakikati öğretmek için gelen peygamberler yalanı akılından bile geçirmeleri mümkün değildir. Hiçbir peygamberler kendi başına kalkıp, insanlara yeni bir din getiremez. Onlar ancak Allah'ın emrettiği şeyleri insanlığa tebliğ edebilir. Yani, onların kaynağı vahiydir. Kur'ân'da Hz. Peygamber hakkında Allah Teala şöyle der: “Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık). Doğrusu o (Kur'an), takvâ sahipleri için bir öğüttür”⁴⁶¹.

Peygamberler hakikati doğruluk yörüngesinde döner. Çünkü gayb aleminden ilâhî mesajlar getiren bu insanlığın yıldızlarından birinde küçücük bir yanılma olsa her şey altüst olur. Zira dünya ve ukbâ hakkında hakikatter, ancak bu vasıta ile bize ulaşabilir.

Hz. Muhammed de diğer peygamberler gibi, peygamberlikten önce de sonra da hep doğruyu söylemiştir. Hatta ona bi'setten önce ve sonra da bütün insanlar “Emin” diye hitab ediyordu⁴⁶². O bütün hayatı boyunca hep emin olarak yaşamıştır. Hatta onun doğru söylediklerini düşmanları bile itiraf ediyorlardı. Fakat Ebû Cehil gibi insanlar kıskançlıklarından dolayı, onun

⁴⁵⁹ Tûr, 52/48.

⁴⁶⁰ Tâhâ, 20/39.

⁴⁶¹ Hâkka, 69/44-48.

⁴⁶² İbn Hişam, Sîre, 1/209.

doğruluğunu bile bile tasdik etmemişlerdir. Bu hususta onu teselli için Allah şöyle buyurmuştur: "Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar"⁴⁶³.

b. Emanet

Emanet peygamberlerin güvenli olması demektir⁴⁶⁴. İşte peygamberler, insanların en emin olanlarıdır. Onlar bu özelliği mesajlarıyla birlikte insanlığa takdim etmişlerdir. Kur'ân onların bu hususiyetlerin şöyle ifade ediyor: "Nûh kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladılar. Kardeşi Nuh onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin"⁴⁶⁵. Hz. Hûd hakkında da şöyle buyuruyor: "Âd (kavmi) de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Kardeşi Hûd onlara şöyle demişti: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin"⁴⁶⁶.

Kur'ân'da bunlardan başka da, Hz. Sâlih⁴⁶⁷, Hz. Lût⁴⁶⁸ (a.s.) gibi peygamberlerin güvenilir ve emin oluşlarının mesajlarının kabulüne vesile yapıldığından bahsediyor.

⁴⁶³ En'âm, 6/33.

⁴⁶⁴ Hüdaverdi, a.g.e.,s.161.

⁴⁶⁵ Şuarâ, 26/105-108.

⁴⁶⁶ Şuarâ, 26/123-125.

⁴⁶⁷ Şuarâ, 26/141-143.

⁴⁶⁸ Şuarâ, 26/160-162.

Eğer peygamberler emin olmasalardı, o zaman peygamberlik bozulurdu. İnsanlar vahiy konusunda huzura kavuşmazdı. Yani, peygamberlerin getirdiği şeylerin sadece Allah'tan olduğuna ve vahyin selameti hususunda kalplerin mutmain olması için her peygamberde emanet sıfatı lazımdır. Bütün peygamberlerin kaynağı vahiydir. Kur'ân'ı-Kerim'de Allah Teala "Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı; o, arzusuna göre de konuşmaz. O vahyedillenden başkası değildir"⁴⁶⁹ buyuruyor. Bu ayet hususi manada muhatap Hz. Muhammed (sav) olsa bile, genel olarak değer peygamberler için de geçerlidir.

c. Fetanet

"Fetanet Peygamberler'in yüksek bir akıl ve zeka sahibi olmaları anlamına gelir"⁴⁷⁰. Fakat fetanet asla kuru bir akıl ve mantık değildir. O mantık; ruh, kalp ve hissin bir araya gelmesinde oluşan Peygamberler mantığıdır"⁴⁷¹.

Fetanet peygamberlerde bulunması zaruri bir sıfattır. Onlarda fetanet olmasaydı, vahyi kavrayamazlardı. Bu sıfatı Allah hususi olarak vermiştir. Bu hususta Kur'ân'da Hz. İbrâhim hakkında şöyle buyuruyor: "Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık"⁴⁷². Hz. İbrâhim

⁴⁶⁹ Necm, 53/3-4.

⁴⁷⁰ Bûtî, a.g.e.s.204.

⁴⁷¹ Hüdaverdi, a.g.e.,s.165.

⁴⁷² Enbiyâ, 21/51.

müşrik kavmi ve Nemrud'a karşı bu fetanet sıfatıyla mücadele ederek onları susturmuştur⁴⁷³.

Bütün peygamberler fetanet sıfatıyla muttasıftır. Allah Teala kavmine delil getirmeleri ve aniden koyulan sorulara anında cevap verebilmeleri için, onlara hususi akıl ve olgunluk vermiştir. O kadar ki, insanlarda bazan akıl kuvvesinin zayıflaması veya ihtiyarladıkları zaman bunaması mümkündür. Halbuki peygamberlerde böyle bir eksilik söz konusu değildir. Zira onları koruyan, kollayan, gözetten Allah'tır.

d. İsmet

İsmet, sözlükte "menetme, engelleme"⁴⁷⁴ anlamını taşır⁴⁷⁵. İstilah olarak peygamberlerin büyük ve küçük günahlardan korunmuş manasına gelir. Peygamberlerin hepsi günah işlemekten masumdurlar. Yani, ister nebi, ister resul olsun, kitap, sünnet ve icmai ümmetle sabit olduğuna göre, ilki Adem (a.s.) olan bütün peygamberler küfürden, büyük ve küçük günah işlemekten, masiyetten, kötülük yapmaktan Allah tarafından korunmuşlardır⁴⁷⁶. Dolayısıyla onların bir masiyete düşmesi veyahut Allah'ın emrine karşı gelmesi asla mümkün değildir⁴⁷⁷. Çünkü onları Allah Teala insanlara güzel örnek ve mükemmel önder olmak için göndermiştir. Onlar insanlara doğru yolda yürümeyi ve güzel ahlaklı olmalarını nasihat edecektir. Şimdi, onlar hakikati tavsiye edip de, kendileri günah yaparlarsa nasıl olur da, insanları karanlıktan kurtara bilir. Kendi yaptıklarını nasıl başka birisine

⁴⁷³ Bakınız: Enbiyâ, 21/58-67; Bakara, 2/258.

⁴⁷⁴ İbn Manzûr, a.g.e., "asm" mad.

⁴⁷⁵ Kurân'da bu konuda bir çok ayetler vardır. Bkz: Hûd, 11/42-43; Yusuf, 12/32; Maide, 5/67.

⁴⁷⁶ Aliyyül Kâri, a.g.e.s.157; Bûti, a.g.e.s.203.

⁴⁷⁷ Sâbuni, a.g.e.,s.62.

yapma diye bilir. Sonra onlar peygamberlikten önce de, günah işlemeleri mümkün değildir. Eğer öyle olsaydı, kendi kavmi dün günah işleyen birisi olmuştu. Bugün ise bize, kendi yaptığın şeyleri artık yapmayacağım, öyle ise siz de yapmayın demek mi istiyorsun? Hayır, böyle bir şey asla olamaz derlerdi. İşte bundan dolayı onları Allah günah işlemekten korumuştur.

Peygamberler kendi seviyelerine göre hata yapabilirler. Buna içtihat hatası denilmiş veya zelle olarak değerlendirilmiştir⁴⁷⁸. Fakat asla günah kategorisinde ele alınamaz.

Bütün peygamberler çocukluk döneminde ve bi'setten önce de günah işlemekten, küfre düşmekten uzak durmuşlardır⁴⁷⁹. Onlar için böyle bir şey söz konusu olamaz. Hatta onların peygamberlikten önce yalan söylemek veya hiyanet etmek gibi sıfatlarından berî olduklarına ulema arasında ittifak vardır⁴⁸⁰.

Sonuç olarak bütün peygamberler ister sehven, ister kasten büyük veya küçük günah işlemekten masumdurlar. Hem onlar insanları aldatıcı ve nefret ettirici bütün yakışsız işlerden de korunmuş durumdadırlar. Onlar bazan Allah rızasına uygun bir işte içtihat yapabilirler de, alındığı bu kararlar Allah'ın muradına pek muvaffak olmayabilirler. Fakat böyle bir durumda Cenab-ı Hakk onları bunlardan durdurmaz, hemen uyarır. Onlar da bu gibi şeylerden derhal çekinirler.

⁴⁷⁸ Pezdevî, Akaid, s.240-244; Aliyyül Kâdi, a.g.e.s.165.

⁴⁷⁹ Kadı İyaz, eş-Şifâ, 2/109-115; Aliyyül Kâdi, a.g.e.s.159.

⁴⁸⁰ Hüdaverdi, a.g.e.,s.166.

6. Nebi ve Resul Arasındaki Fark

Peygamber haber getiren kişi. Allah'ın kullarına emir ve yasaklarını bildirmek ve onlara doğruyu ve yanlışı açıklamak ve böylece karınlıktan kurtarmaya vesile olmak üzere seçip görevlendirdiği ilâhî elçi.

Nebi kelimesinin şekli konusunda "hemzesiz", "hemzeli" iki görüş vardır.

Birincisi Nebi ki, bu kelime "yüce, ulu ve şerefli" anlamları taşıyan "nebve" veya nebavet" kökünden türemiştir. Bu takdirde hemzesiz nebi şeklinde kullanılması gerekir. Nebi'nin bu kökten türediğini söyleyenler, onun yaratıkların en yüce ve şerefli olması bakımından hareket etmektedirler. Nebinin sahip olduğu nübüvvet kaynağı ve sonuçları itibariyle üstünlük ve yücelik ifade etmektedir. Çünkü nübüvvetin kaynağı Allah'tır. Nübüvvetin temelini oluşturan vahiy ve onun ürünü olan bilgi ve haberler, nitelik açısından diğer bilgilere ve haberlere kıyasla özel bir değer ve üstünlüğe sahiptir⁴⁸¹.

Bu bakımdan nübüvvet kelimesinin peygamberlerin dışındaki kimselerin üstünlüğünü ifade etmek için kullanılması doğru değildir.

Kur'ân'da Hz. Muhammed (sav) için kullanılan "ve onu üstün bir makama ycelttik"⁴⁸² ayeti bu anlama gelmektedir.

İkinci görüşe göre nebi kelimesinin aslı hemzeli olup "haber verme", "bir yerden başka bir yere gitme" anlamındaki "n-b-e" fiilinden türemiştir. İbn

⁴⁸¹ Abdülkahir el-Bağdadi, Usulu'd-din, Beyrut, 1981, 153-154; Firuzabadi, Muhammed b. Yakub eş-şirazi, Kamusü'İ-Muhit, Beyrut, 1991, IV, 57; Meydânî, a.g.e.,s.266.

⁴⁸² Meryem, 19/17.

Manzûr, peygamberlerin “nebi” olarak isimlendirilmelerinin “Allah’tan haber getirme” lerinden kaynaklandığını söylemektedir.⁴⁸³

Bu kelime, “haber” anlamı taşıyan kökten türediğinden hem “haber alan” hem de “haber veren” anlamlarını ihtiva etmektedir.

Nebi’nin istilâh manası ise, Allah’ın, seçtiği kullarına ilâhî haberinin, vahiy yoluyla ulaşması ve vahyine muhatap olmasıdır. Nebi’nin çoğulu “enbiya”dır. Peygamberlere, ilâhî emir ve yasakları, hüküm ve haberi insanlara bildirdikleri için “enbiya” denmiştir⁴⁸⁴.

“Resul” ise, Arapçada “irsal” kelimesinden türemiştir. Rasul, sözlük anlamda “gönderilen kimse”, “haberci”, “elçi” anlamına gelmektedir. İstilah olarak ise, Allah tarafından, insanları irşad edip onları doğru yola yöneltmek için gönderilmiş peygamberler, “rûsul-i kiram, murselin” denilmektedir⁴⁸⁵.

Nebi kavramı resulden daha şümullüdür. Çünkü nebinin sahip olduğu nübüvvet özelliği resul olan peygamberler için de söz konusudur. Resullerin taşıdığı risalet ise sadece kendilerine ait bir özelliktir. Dolayısıyla nübüvvet tüm peygamberlerin sahip olduğu özellik olması bakımından daha geneldir. Buna göre her resul nebidir, fakat her nebi resul değildir.

Nebi, kendinden önce gelen peygamberlere indirilmiş olan kitaplarla hükmeden, kendilerine kitap verilmeyen peygamber olduğu halde, resul, kendisine özel bir kitap ve şeriat vahiy edilen peygamberdir. Kendisine kitap indirilmeyen, fakat önceki peygamberin şeriatını sürdüren peygamberlere resul denmez.

⁴⁸³ İbn Manzûr, a.g.e., “nb” mad.

⁴⁸⁴ İbn Manzûr, a.g.e., “nb” mad; Teftazanî, Şerhu’l-Makasîd, II, 128.

⁴⁸⁵ İbn Manzûr, a.g.e., “rsi” mad.

Resul, kendinden önce gelen şeraitlerin hükümlerini ortadan kaldırdığı halde, nebi olanlara böyle bir özellik verilmemiştir⁴⁸⁶.

Nebi, Allah'ın vahiy ettiği gerçekler hakkında insanları haberdar eder. Kendisine ait müstakil bir şeriatı olmayıp, önceki Peygamberlerin şeriatlarına göre amel eder ve onu halka açıklar.⁴⁸⁷

Kısaca kendisine yeni bir kitap ve şeriat verilen peygambere Resul; davet etmek üzere gönderilen peygambere Nebi denir.⁴⁸⁸ Hz. Adem ilk peygamber⁴⁸⁹, Hz. Muhammed (sav) ise, hem son nebi, hem de son resuldür⁴⁹⁰. Peygamberlik ve resullük onunla son bulmuştur. Artık nebi ve resul gelmeyecektir.

7. Kur'ân'da Zikredilen Peygamberler

Kur'ân'da yirmi beş Peygamber'in isminin zikredildiğini görmekteyiz: Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhim, Hz. Lût, Hz. İshâk, Hz. Yâkûb, Hz. Yûsuf, Hz. Şuayb, Hz. Eyyûb, Hz. Zülkifl, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. İlyas, Hz. Elesâ, Hz. Yûûnus, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ (Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun) ve Hz. Muhammed (sav). Kur'ân'da ismi geçen bu peygamberlerin

⁴⁸⁶ Taftazani, a.g.e, II. s. 173.

⁴⁸⁷ Ş. Gölcük-S.Toprak, Kelam, s. 303.

⁴⁸⁸ Solmaz, N.Mehmet, Lütfi Çakan, İsmail, Kur'ân-ı Kerime Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, İstanbul, 1982, 6; Meydânî, a.g.e., s.266.

⁴⁸⁹ Bkz; Bakara, 2/31-37; Âl-i İmrân, 3/33; A'râf, /19-24; Tâhâ, /122; Mâide, /27; Kalem, /50; Şûra, /13; En'âm, /876; Ahmed b. Hanbel, 241/855; Tirmizî, Sünen, 2/202.

⁴⁹⁰ Ahzab, 33/40; Gazalî, Kimyâ-yı Saâdet, s.93.

peygamberliklerine tafsîlî olarak inanılması imanın şartlarından birisini oluşturur⁴⁹¹.

a. Kur'ân'da Ulü' l-Azm Kavramı

Ulü' l-Azm, "azim sahibi" anlamına gelir. "azm" kelimesi, kararlılık ve bir işe azimle yönelmek; bir işi yapmaya kalbinden kesin olarak karar vermeye azim denir. Ulü' l-azm peygamberler de Allah'ın üzerlerine koyduğu emirleri en kuvvetli şekilde yerine getirme konusunda son derece azim ve kararlılık gösterdiklerinden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir⁴⁹². "Azm" kelimesi Kur'ân'da, sabı anlamında da kullanılmıştır⁴⁹³.

Kur'ân'da Ulü' l-azm terkîbi bir ayette geçmiştir: "O halde (Resûlum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret"⁴⁹⁴. Bu ayette geçen "azm" kelimesinin manası, "kararlılık, bir şey hakkında ciddiyet ve azim ile çok gayret gösterme, o şey üzerinde sabır ve metânetle yoluna devam etmektir"⁴⁹⁵. Bu durumda ayette Hz. Peygamber'e "Allah'ın vahyini tebliğ etme konusunda azim ve ciddiyet ile gayret eden ve hiçbir engelin vazifelerini yerine getirmekten alıkoyamadığı, Allah'ın kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getirme, kaza ve kaderine itaat etme konusunda büyük sabır gösteren peygamberler gibi sabret!" denilmiş olmaktadır. Ayette geçen Ulü'l-azm kavramının hangi peygamberleri kapsadığı ile ilgili olarak iki temel görüş oluşmuştur:

⁴⁹¹ Bûtî, a.g.e.,s. 197.

⁴⁹² İbn Manzûr, a.g.e., "azm" mad.

⁴⁹³ Tâhâ, 20/115.

⁴⁹⁴ Ahkâf, 46/35.

⁴⁹⁵ Âlûsî, a.g.e., XXXVI. 34.

Bütün peygamberler Ulü' l-azm'dır. Zira yukarıdaki ayette geçen "peygamberlerin Ulü' l-azm olanların sabrettikleri gibi sabret"⁴⁹⁶ kısmındaki "min" harf-i ceri beyan (açıklama) bildirmektedir ki, bütün peygamberlerin azim sahibi olduklarını açıklamaktadır. Bu durumda Ulü' l-azm olma, bütün peygamberlerin sıfatıdır.

Ayette geçen "min" harf-i ceri teb'iz, yani bir şeyin bir kısmını bildirme manasını da ifade etmektedir. Bu durumda bu ayette geçen "Ulü'l-azm" kavramı peygamberlerin bir kısmını ifade eder. Atâ el-Horasanî, Hasen bin Fazl, Kelbî, Mukâtil, Katâde, Ebu'l-Âliye, ibn Cüreyc gibi müfessirlerin bir çoğu bu görüştedir. Fakat bu görüşte olanlar Ulü'l-azm peygamberlerin kimler olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir: Bir görüşe göre Ulü'l-azm, En'âm süresinde zikrediln 19 peygamberdir.⁴⁹⁷ onların Ulü'l-azm diye isimlendirilmesinin sebebi de onsekiz peygamberin ismi sayıldıktan sonra, "Onlar Allah"ın hidayete dâim kıldığı kişilerdir. O halde sen de onlara iktida et"⁴⁹⁸ denilerek Hz. Peygamber'in onlara uyması emredilmektedir. Bu onsekiz peygamber şunlardır: Hz. İbrâhim, Hz. İshâk, Hz. Yâkûb, Hz. Nûh, Hz. Dâvûd, Hz. Süleymân, Hz. Eyyûb, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ, Hz. İlyas, Hz. İsmâil, Hz. Elyasâ, Hz. Yûnus, Hz. Lût (a.s.). bu ayetlerde Hz. Muhammed (sav) muhatap zamiri olarak zikredilmiştir. O da sayıldığında sayı 19'a yükselmektedir.

Diğer bir görüşe göre Ulü'l-azm Kur'ân'da sabır hasletiyle temâyüz etmiş dokuz peygamberdir: Hz. Nûh (a.s.), uzun süre kavminin eziyetlerine

⁴⁹⁶ Ahkâf, 46/35.

⁴⁹⁷ En'âm, 6/83-90.

⁴⁹⁸ En'âm, 6/90.

sabretmiş; İbrâhim (a.s.) ateşe atılmaya ve oğlunu kurban etme emrine sabretmiş; Yâkûb (a.s.), oğlu Yûsuf'u kaybetme acısına sabretmiş, Yûsuf (a.s.) kuyuya ve zindana atılmaya ve birçok imtihana sabretmiş; Mûsa (a.s.) "kavmi işte şimdi yakalandık" dediklerinde, "Rabbim benimle beraberdir" diyerek sabretmiş; Dâvud (a.s.), bir zellesi için kırk sene ağlamışkır.

Yedi peygamber görüşü: Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, (a.s.) Hz. Dâvud, Hz. Süleyman ve Hz. İsâ (a.s.).

Âlusî ve ibn Kesîr gibi birçok müfessirin kabul ettiği ve üzerinde durduğu görüş, Ulû'l-azm peygamberlerin şu beş peygamber olmasıdır: Hz. Nûh, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, (a.s.) ve Hz. Muhammed (sav). Suyuûtî de bu görüşü en güçlü görüş olduğunu ve ibn Abbas'tan böyle bir rivayetin bulunduğunu belirtmiştir.

Ulû'l-azm peygamberlerin beş olduğu görüşü Kur'ân'da şu ayetler de desteklemektedir: "Hani Biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık"⁴⁹⁹. Bu ayette "bütün peygamberlerden misak aldık"⁵⁰⁰ dedikten sonra özellikle Ulû'l-azm peygamberlerin ismi vurgulanmıştır. Şura süresinin 13. ayetinde de "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyetteğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı"⁵⁰¹. Bu ayette Ulû'l-azm

⁴⁹⁹ Ahzab, 33/7.

⁵⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/81.

⁵⁰¹ Şura, 42/13.

peygamberlerin ismi bir arada zikredilmiş ve bütün peygamberlerin aynı hak din üzere geldikleri bildirilmiştir⁵⁰².

8. Mu'cize kavramı

Mu'cize kelimesi, Arapça "aceze" filinden türemiştir. "Aceze", bir şeyden geri kalmak, yapamamak, kudretin zıddı olan, aciz duruma düşmek anlamlarına gelir. Bu filin ifâl vezninden gelen "mû'cize" kelimesi ise, ism-i fail olup, aciz bırakan anlamına gelmektedir⁵⁰³.

İstilah olarak ise, sadece peygamberin elinden meydana gelen harikulade iş veya fiil demektir. Yani, peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin bunu kabul etmeyen inkarcılara karşı, hiçbir bilimsel yönteme başvurmadan gösterebildiği olağanüstü olay ve muarızlarını benzerini meydana getirmekten aciz bırakan peygamberlik iddiasını doğrulayıcı bir mahiyet arz eden durum veya fiildir⁵⁰⁴. Yani, peygamberlerin nübüvvetinin doğruluğunu ispat eden delillerdir. Bu deliller ile kendilerine inanan kimselerin imanlarını kuvvetlendirirler ve peygamberliği tasdik ettirmek için kullanılan ve kendilerine ihtiyaç duyulan vasıtalar⁵⁰⁵. Örneğin, Hz. İbrâhim'in ateşi yakmaması olayı⁵⁰⁶, Hz. Musa'nın elindeki âsanın yılan haline gelmesi⁵⁰⁷, ve asasıyla yere vurarak su fışkırtması, Hz. İsa'nın Allah'ın izniyle çamurdan kuş

⁵⁰² Karamanlı, Durmuş Ali, Kur'ân'ı Kerim'de Ulû'l-Azm Peygamberlerin Örnek Özellikleri, basılmamış yüksek lisans tezi, Mayıs –2002, s.7-8.

⁵⁰³ Cevherî, İsmail b. Hammâd, Sıhah, "acz" mad; İbn Manzûr, a.g.e., "acz" mad.

⁵⁰⁴ Meydânî, a.g.e., s.300; Taftazani, a.g.e. s. 11.

⁵⁰⁵ Muhittin Akgül, a.g.e., s.91.

⁵⁰⁶ Enbiyâ, 21/58-69.

⁵⁰⁷ Tâhâ, 20/17-21.

yapıp, ona üflediği zaman, onun canlı kuş olarak uçuşması, ölüleri diriltmesi⁵⁰⁸ bunların bazılarıdır.

a. Mu'cizenin peygamberliğe delaleti

Mu'cizeyi peygamberliğin delili olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Mu'cize Allah'ın fiili olmalıdır.
2. Harikulade olması gerekir.
3. Mu'cizenin, peygamberin meydan okuması esnasında zuhur etmesi gerekir.
4. Dünyada meydana gelmesi gerekir.

Mu'cizenin kâfirin elinde meydana gelmesi imkânsızdır. Kâfirin elinde ortaya çıkması doğru olan zatın ortaya çıkmasını engeller. Eğer yalancının elinde mu'cize meydana gelecek olursa, ki peygamberliğin bundan başka delili yoktur, doğru ile yalan, hak ile batıl arası belirsiz olur ve hakka götüren yol kapanmış olur.⁵⁰⁹

Peygamberin gösterdikleri mu'cizeler, beşer gücünün üstündedir. Bütün peygamberlerin mu'cizeleri Allah'tandır. Mu'cizeleri meydana getirmek sadece Allah'ın kudreti dahilindedir⁵¹⁰. Peygamberlik iddiasında bulunan kimse davasında da sadık olduğunu ortaya koymak istediği zaman, Allah onun doğruluğuna delil olması için mu'cizeyi yaratarak bunu ortaya koyar.

⁵⁰⁸ Maide, 5/110.

⁵⁰⁹ en-Nesefi, Ebu'l Muin Meymun, Tabsiratu'l Edille, tah. Claude Salame, Dimaşk, 1990, s. 471.

⁵¹⁰ Maturidi, Te'vilat, vr. 151a

Mu'cize Allah tarafından peygamberlerini desteklemek için takdir edilen ve muayyen zamanları gelince ortaya çıkan bazı olağan üstü harika olaylardır. Mu'cize, benzerini getirmekten insanların aciz kaldığını ispat eden ve peygamberlerin tasdikini gerektiren bir şey olduğu için her peygamberin mu'cizesi çoğu kez bulunduğu toplumun içinde en çok şöhret kazanan ve kendilerince iftihar olunan haller nevinden olur.

b. Mucize çeşitleri

Mu'cize aklî ve hissî olarak ikiye ayrılır. Aklî mu'cizelere "manevi mu'cizeler", hissî mu'cizelere de "maddî mu'cizeler" denir.

a.a. Aklî mu'cizeler

Aklî mu'cizeler akılla kavranılan, zihin faaliyeti ile mu'cize oldukları anlaşılan mu'cizelerdir. Bu türün en önemli örneği Kur'an mu'cizesidir. Zira, Kur'an-ı Kerim her zamandaki akıl sahibi insana hitap eden, akıllara durgunluk veren ebedî bir mucizedir. Geçmiş peygamberlerin mucizeleri sadece o zamanda yaşayan insanlar müşahade ettiği halde, Kur'an kıyamete kadar devam edecek, her zaman akıl sahibi insanları hayrette bırakacak bir mucizedir.

Arap kavmi edebiyata çok önem verirdi. İşte bu dönemde Kur'an'ın bir benzerini getirin diyerek meydan okuması⁵¹¹ bu ayet karşısında, inanmıyorsanız Allah'tan başka yardımcılarınızı çağırın veya İncil'i, Tevrat'ı ve Zebur'u iyi bilenleri çağırın veya bu kitapların benzerini getirin, bunu yapamazsanız ki elbette yapamayacaksınız, o halde sizi cehennem ateşi

⁵¹¹ Bkz. Bakara, 2/23; İsra, 17/88

bekliyor. Arap kavmindeki bütün ediplerin de Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kalması aklî delildir⁵¹².

Kur'an'ın inmesinde on dört asır geçmesine rağmen, halen bütün onun bir benzerinin getirememesi, ve göklerin ve yerin yaratılışı hakkındaki yeni keşiflerin Kur'ân'ı tasdik etmesi karşısında ilim adamlarını hayrette bırakması da aklî mucizedir.

a. b. Hissî Mu'cizeler

Hissî mu'cizeler, gözle görünen ve duyu organlarıyla hissedilen mu'cizeler olup bunlara "maddî mu'cizeler" de denir. Bunların bir kısmı insanlara fayda sağlamaz, ancak peygamberlerin sıdkına, doğruluğuna delil olur. Mesela: Hz. Musa peygamber olduğunu ispat etmek için mu'cize gösterdi. Mesela: Asanın yılanı dönüşmesi,⁵¹³ Denizin ikiye ayrılması⁵¹⁴ ve asayı yere vurunca on iki yerden su fışkırması⁵¹⁵ gibi. Aslında onların inanmaları için bir mu'cize bile yeterdi. Hz. Musa (a.s.) Tur-i Sina'ya gidince Samiri adında birisi, altından yapılan bir sığır heykeli getirerek bu sizin Rabbiniz der ve tapmaya başlar. Hz. Harun (a.s.) onlar için saygılı birisiydi, onu bile dinlemediler. O zamanki kavim hissî duyguyla yaşıyorlardı. Hz. Musa (a.s.)'ın gösterdikleri mu'cizeleri de hissî idi. Ama her şeye rağmen Hz. Musa (a.s.)'a inanmadılar. Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği mu'cizeleri sihre benzetiyorlardı çünkü o zaman sihir çok meşhurdu. Sihirbazlar Hz. Musa'nın yaptıklarını yapamayınca sonunda ona inandılar. Eğer, Hz. Musa'nın

⁵¹² Maturidi, Te'vilat, vr. 6a; bkz. vr. 338b, Meydânî, a.g.e., s.326.

⁵¹³ Bkz. A'raf, 7/107.

⁵¹⁴ Tahâ, 20/77-78.

⁵¹⁵ Bkz. A'raf, 7/160.

yaptıkları mu'cize değil de sihir olsaydı ve bunu Allah'tan öğrendim deseydi peygamberliğine delil olarak o bile yeterdi⁵¹⁶.

Allah İsrail oğullarına Hz. İsa'yı gönderdi. Çocukken beşikte konuştu,⁵¹⁷ insanları tedavi etti. Onu öldürmek istediklerinde Allah kendisini aldı. Onun mu'cizeleri hissî yani duyulup algılanabilen cinsten idi. Hz. İsa zamanında tıp ilmi terakki ederek herkes onunla iftihar ederdi. Fakat anadan doğma körlerin gözünü açmaktan ve ölüleri diriltmekten herkes aciz iken Hz. İsa (a.s) Allah'ın izni ile mu'cize olarak bunları meydana getirince insanlar onu tasdike mecbur olmuşlardı⁵¹⁸.

Peygamberliği hak ve gerçek olan hiçbir nebi yoktur ki mu'cizeler olmasa dahi onun sözünün kabul edilmesini gerektiren ve doğruluk alametlerini belirten hususların kendisinde bulunduğunu kavmi müşahede etmiş olmasın⁵¹⁹.

Allah onlara mu'cizeleri ikram etmiştir. Çünkü onları kendisinin vahyine emin kılmıştır⁵²⁰. Her peygamber insanları inandırmak ve inanmayanların da bahanelerine meydan vermemek için bir kısım mu'cizelerle gelmiştir.

⁵¹⁶ Maturidi, Te'vilat, vr. 196b, 197a; bkz. vr. 364a, 364b, 365b

⁵¹⁷ Bkz. Ali-İmran, 3/46, Maide, 5/110, Meryem, 19/ 29.

⁵¹⁸ Maturidi, Te'vilat, vr. 60a, 197a

⁵¹⁹ Maturidi, Kitabu't Tevhid, trc: 315

⁵²⁰ Maturidi, Kitabu't Tevhid, trc: 318

Peygamberlerin ister aklî, ister hissi mu'cizeleri nübüvveti ispat etme ve bu konuda arız olacak şüpheleri giderme hususunda çok önemli bir role sahiptir⁵²¹.

C) İNSAN

Kuran'ın temel konularının biri de insandır. Kuran'da bütün varlıklar arasında en büyük önem, insana verilmiştir. İnsanın mahiyeti, ruhî durumu, görevleri, kaderi v.s. Kuran'ın temel konularıdır. Kuran düşüncesi, esas olarak insanın kurtuluş meselesiyle ilgilenmiştir⁵²².

Kur'an'da insan Allah'ın diğer varlıklar gibi yarattığı bir varlıktır. Onun varlığı kendisinden değildir. Bu bakımdan insan varlıksal olarak bağımsız değildir. Varlığa çıkma konusunda onun hiçbir rolü yoktur. O, hiçbir şey iken Allah yaratmıştır⁵²³. Fakat o canlı varlıklar içerisinde en son yaratılan bir varlıktır. Buna göre melekler ve cinler insandan önce yaratılmış varlıklardır. Melekler hadisın ifadesine göre nurdan yaratılmıştır⁵²⁴. Cinlerin yaratılışını Kuran zikretmektedir: "Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık"⁵²⁵. Cinler aynen insanlar gibi Allah'ı tanıyıp, O'na kulluk yapmak için, imtihan dünyasına gönderilmiş erkek ve dişilikleri mevcut bir varlıktır.

İnsan ise irade sahibi olarak topraktan yaratılmıştır. Kur'an'da şöyle diyor: "Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara

⁵²¹ Maturidi, Te'vilat, vr. 412a.

⁵²² İzutsu, a.g.e.,s.69; Fazlur Rahman, a.g.e., s.57.

⁵²³ Albayrak, Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi, s.182.

⁵²⁴ Müslim, Zühd, 60.

⁵²⁵ Hicr, 15/27; Rahman, 55/15.

balçıktan yarattık"⁵²⁶. Yani insan cinsini ilk başta vurulduğunda ses çıkaran kuru bir çığ çamurdan ve kokar bir balçıktan yarattık"⁵²⁷.

1. İnsanın Toprakten Yaratılışı

Kur'an'ın başka ayetlerinde de insanın çeşitli safhaları açıklanmıştır.

Bunları şöyle sıralaya biliriz:

1. Turab (toprak). "Allah Adem'i topraktan yarattı"⁵²⁸.
2. Tin (çamur) "O Allah'tır ki sizi çamurdan yaratmıştır"⁵²⁹.
3. Tin-i Lazib (yapışkan çamur). "Şüphesiz biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık"⁵³⁰.
4. Salsal (kuru çamur). "Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan yarattık"⁵³¹.
5. Hamein mesnun (kara balçık) "...şekillenmiş kara balçıktan yarattık"⁵³².

İnsanın böyle safhalardan geçmesinde ilâhî hikmet vardır. Biz bu safhaların insan Fitratıyla alakadar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat insan böyle basit bir topraktan yaratılmış olsa bile, insanlık yönü ve üstleneceği misyonu itibariyle diğer varlıklardan ayrılmıştır.

⁵²⁶ Hicr, 15/26.

⁵²⁷ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XIV. 278; Kurtubi, X, 21-23; Elmalılı, V,204; Doç. Dr. Gölçük, Şerafeddin, Kur'an'da İnsanın Değeri, Pınar y., İstanbul, 1983. s.8; bkz; Fazlur Rahman, a.g.e., s.1

⁵²⁸ Al-İmran, 3/59.

⁵²⁹ En'am, 6/2.

⁵³⁰ Saffat, 37/11.

⁵³¹ Hicr, 15/26.

⁵³² Hicr, 15/26.

Evvela Allah onu kendi ruhundan üflemiştir⁵³³. Sonra onu en güzel şekilde yaratmıştır. Kur'an'da Allah Teala şöyle ifade etmektedir: "Gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde yarattık"⁵³⁴. Bu ayetteki "takvim" kelimesi insanın bütün varlıklar içerisinde en şerefli varlık olduğunu ifade etmektedir. Elmalılı bu kelimeyi şöyle açıklar: "Eğriyi doğrultmak, kıvama nizama koymak, kıymet biçmek, kıymetlendirmek manalarına gelir. Sonundaki tenvin belirsizlik ve büyüklük için olarak "ahsen-i takvim", herhangi bir biçimlendirmenin veya büyük bir biçimlendirmenin en güzeli demek olur. Bu ise her manasıyla biçimlendirmenin en güzel biçimi demek olacağından maddi manevi her türlü güzelliği kapsar. Belinin doğrulmasından, biçiminin güzelleşmesinden, kuvvet ve melekelerinin yükselmesinden akıl, irfan ve ahlakıyla ilahi güzelliğe ermesine kadar gider. Belinin doğrulmasını, boy posunun düzgün olmasını bütün bu manalardan kinaye olarak veya dıştan içe geçmek, yerden göğe yükselmek için bir başlangıç olarak düşünebiliriz". Yani, gerek fiziki ve cismani bakımından, gerek maneviyat ve ahlak itibarıyla ruhani bakımından insan en güzel bir kıvama erebilecek en güzel bir biçimde yaratılmıştır⁵³⁵.

2. Hz. Adem

Hazreti Allah'ın ilk yarattığı insan Hz. Adem'dir. Allah ilk insanı yaratmadan önce meleklere: "ben muhakkak yeryüzünde bir halife

⁵³³ Secde, 32/9-15; Hicr, 15/29; Sad, 38/72.

⁵³⁴ Tin, 95/4.

⁵³⁵ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXXII, 10-11; Kurtubi, XX, 113; Alusi, XXX, 175; Elmalılı, IX, 311-312.

yapacağım”⁵³⁶ dedi. Bu ayetteki “halife” yeryüzünde hakim olarak kendini tanıtan vekildir. Yani, kendi irademden, kudret ve sıfatımdan ona bazı yetenekler vereceğim, o ise bana bağlanarak, bana vekil olarak yarattıklarım üzerinde birtakım kullanma yetkilere sahip olacak, benim adıma hükümlerimi icra edecektir. Yani benim iradelerimi, benim emirlerimi ve benim yasalarımı tatbik etmekle emredilecektir⁵³⁷. İnsan kendisini yeryüzünde Allah’ın bir kulu olduğunu ve ona yüklenen misyonu olarak, O’nu tanımaya çaba göstererek, ibadette bulunacaktır. Kur’an’da Allah “Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım”⁵³⁸ diye ifade etmektedir. Yani, Allah Teala’nın kendi ruhundan üflemesi ve onu varlık alem içerisinde en şerefli mahluk olarak yaratmaktaki amaç, yeryüzünde kendisi tanımak, tanıttirmek ve O’na en güzel şekilde kullukta bulunarak nihai amaca erişmektir. Bu nihai amaca ulaşabilmesi için insana başka varlığa verilmeyen özel şeyler ihsan etmiştir. Onlar şunlardır: 1.Kendi ruhundan üflemesi, 2. Ahsen-i takvim, 3. “Ca’ilun”. Burada Allah “yaratacağım” demeden “yapacağım” demesi Allah’ın insana eşyaya müdahale etme yeteneğinin vermesine delalet etmektedir. Bu manaya destek olan bir ayet var ki, o ise Hz.Adem’e bütün isimlerin öğretilmesidir. İsimler ise kâinattaki isimlerdir. Daha doğrusu ilimlerin anahtarıdır. O anahtarla alemin sırlarını keşfetmek ancak eşyaya müdahale etmekle olabilir. Öyleyse insana nihai amaca yükselme yeteneğini verilmiştir diyebiliriz. 4. Halifelik. Halifelik ise, ancak her

⁵³⁶ Bakara, 2/30.

⁵³⁷ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, II, 160; Alusi, I,200; Elmalılı, I, 258; , Fazlur Rahman, a.g.e., s.49; Ateş, Süleyman, Kur’ân’ı Kerim’in Yüce Meâlî ve ÇağdaşTefsîri, Yeni Ufuklar y., İstanbul, I.138.

⁵³⁸ Zariyat, 51/56.

şeyin insana musahhar olmasıyla gerçekleşecektir. 5. Esmenin öğretilmesidir. Yani, ilimlerdir. Burada isim ister Allah'ın isimleri, ister kâinattaki eşyanın isimleri olsun mana pek değişmez. Çünkü Allah'ın isimlerinden eşyaya, eşyadan esmaya geçerek insan varlığın özünü kavrayabilir. Zaten Alak süresinde "insana bilmediklerini öğretendir",⁵³⁹ diye ifade edilmektedir. Ve bununla birlikte iki şey insanın tabiatına koyulmuştur. Kur'an'da Allah şöyle emin etmektedir: "Ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun"⁵⁴⁰. Yani, yukarıdaki verilen özellikleri Alak süresindeki "Yaratan Rabbinin adıyla oku. İnsanı yapışkan bir hücreden yaratan" dediği gibi, Rabbisinin adını yüceltme, tanıtma ve O'nun Rabb kendisinin ise, yapışkan bir hücreden yaratılan aciz bir varlık olduğu, yani her şey ondan olduğu, kendisine verilen bu özelliklerin bir "emanet" olduğunun farkına vararak ilham edilen takva yoluyla hareket ederse nihai amaca ulaşacaktır. Fakat insan kendisine ilham edilen "fücür" yoluyla hareket ederek, bütün kendisine verilen özellikleri kendi namına kullanırsa, "Hayır! Rabbinin bunca nimetlerine rağmen kâfir insan kendisini ihtiyaçsız verilen nimetler sebebiyle kendi kendine yeterli zannetti diye azar"⁵⁴¹ ayetindeki sınıfına dahil olur.

İnsanın bu halinden haberdar olan melekler "Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılacak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?"⁵⁴² dediler. Yani, Senin bütün verdiklerini onlar kötü

⁵³⁹ Alak, 96/5.

⁵⁴⁰ Şems, 91/8-9.

⁵⁴¹ Alak, 96/6-7.

⁵⁴² Bakara, 2/30.

yollara kullanacaklar. Fakat Allah bu iddiaları yalanlamadı ve: “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim”,dedi. Bundan sonra Allah meleklerle Adem’i ilim yönünden imtihan ederek, meleklerle “eşyanın isimlerini” sordu. Melekler buna cevap veremeyince Hz.Adem cevap verdi. Böylece insana verilen üstünlükler ortaya çıktı⁵⁴³.

a. Secde Olayı

Allah’ın ihsan ettiği üstünlük karşısında bütün melekler Hz. Adem’e secde etmeye emir olundu. Fakat melekler arasında olan cin cinsinden İblis kendi varlığını üstün tutarak secde etmedi. Kur’an’da bu olay şöyle ifade ediliyor: “Hani meleklerle (ve cinlere): Âdem’e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu”⁵⁴⁴. Secde, son derece tevazu ile alçalıp baş eğmek olup, kibrin zıddıdır. Dini terim olarak itaat etmenin en yüksek şekli sayılıp, alını yere koymaktır. Fakat buradaki secde Adem’e değil, Allah’a olan ibadettir. Çünkü onlar sadece emri yerine getirmiştir. Hz. Adem’e olan manası ise, ona saygı göstermesidir. Yani, melekler ilahi hükümlerin yerine getirilmesi bakımından Adem’e hilafet mertebesine uygun bir şekilde hizmet ve yardıma memur edilmiş ve bir ahde bağlanmış demektir. Öyleyse melekler Hz. Adem’e bizzat boyun eğmiş değildir. Fakat onun yapacağı hizmete yardımcı olacaktır. ⁵⁴⁵

⁵⁴³ Fazlur Rahman, s.51; Ateş, a.g.e., I,138;

⁵⁴⁴ Bakara, 2/34; Bu olay Kur’an’da bir çok yerde açıkça beyan edilmiştir. Bkz: Bakara, 2/34; A’raf, 7/11; Hicr, 15/29-31; İsra, 17/61; Kehf, 18/50; Taha, 20/116; Sad, 38/72-74.

⁵⁴⁵ er-Râzî, Mefâtihu’l-gayb, II, 212-214; Alusi, I, 209; Elmalılı, I. 273, Ateş, a.g.e., III.323;

b. Şeytanın İsyanı

Allah'ın Hz. Adem'e secde etme emri karşısında İblis boyun eğmeden isyan etti. Kendi nefisini Yaratıcının emri karşısında yenemedi. Onun Hz. Adem'e secde etmemesi kendini ondan üstün tutması ve kıskanmasıdır. Kur'ânşöyle beyan ediyor: "Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? (İblis): Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi"⁵⁴⁶. Burada İblisin düştüğü hatalarını şöyle sıralaya biliriz:

1. Her şeyden önce İblis soruya karşı durum ve görevini takdir edememiştir. İşte bundan dolayı cevabı çekişme tavrına dökerek bahis ve sözde makam gasbı sevdasına düşmüştür. İtiraf edip bağışlanma dileme yerine itiraz etmiştir.

2. Kesin ilahi buyruk karşısında kıyas ve içtihada kalkışmış, açık emre karşı yaratılanın delaletine başvurmuştur.

3. "Beni ateşten, onu çamurdan yarattın" demesi, aslında doğrudur. Fakat İblis bu iki yaratılış olayını mukayese ile, bundan "ben ondan üstünüm" sonucunu çıkarmak için görüşünde hata etmiştir⁵⁴⁷.

Şunu da ilave edebiliriz ki, İblis'in kibirlenmesine neden olan Adem'in üstün yaratılışıdır. Allah kâinat içinde akıl ve irade sahibi olarak insandan önce cinleri yarattı. Kâinatta ondan üstün bir varlığın olması söz konusu değildi. Cinlerin içinde İblis ise, üstün sayılarak meleklerle beraber yaşıyordu. Belki de bütün varlık ona saygıyla bakıyordu. Gün geldi ki, Allah insanı yarattı. Ona halifelik verildiğinden dolayı, artık herkes onu üstün tutarak, ona

⁵⁴⁶ A'raf, 7/12.

⁵⁴⁷ Elmalılı, IV, 18-19.

yardım edecekti. Hatta cin cinsi bile. İşte böyle bir durum karşısında İblis dayanamadı. Çünkü ondan daha üstün yaratılmış biri var ve bu ona yardımcı olacaktı. Yani kâinatta irade sahibi yalnız bendim. Benim karşıma çıkan bu da kim oluyor? Hem de topraktan yaratılmış biri nasıl olur da ateşten yaratılmış benden üstün ola bilir. Fakat İblis burada yanılmıştır. Çünkü İblis Allah'ın bütün esmasını tanıtmaya müsait değildi. Çünkü o biraz fizik ötesi bir varlıktır. Allah'ı bütün esmasıyla tanıtabilmesi için, hem fizik hem de fizik ötesi bir varlık olması gerekiyordu. İşte insan hem Allah'ın üflediği ruhiyle topraktan yaratılış itibarıyla Allah'a halife olmaya müsait olarak yaratılmış bir varlıktır. Belki de İblis Hz. Adem'in böyle bir varlık olduğunu anlamış ve kıskandığından nefesine yenik düşmüştür. Buna ilişkin hayattan bir çok örnek verebiliriz. Mesela, Yahudiler kendilerini kurtaracak bir peygamber bekliyordu. Allah yolunda müşriklere karşı cihad ederek, son peygambere yardım edecekti. Fakat Hz. Muhammed (s.a.s.) son peygamber olarak Arapar arasından zuhur ettiğinden dolayı, onu kendi oğullarından daha iyi tanısa bile, kıskançlıklarından dolayı inkara kalkıştılar. Ve onlar yarın ahrette son peygamberi inkar ettiğinden dolayı azaba müstahak olacaklarını bilse de böyle harekete başvurdular. Hatta bununla yetinmeyip onun en şiddetli düşmanı oldular⁵⁴⁸. İblisin de durumu aynen buna benzer. O kıskançlığından dolayı bile bile Allah'ın emrini inkar etti .Nefsine taptı ve müşriklerden oldu. Müşriklerden olması ise, Allah'ın emrine değil de, kendi nefsinin dediğine uymasıdır. Kur'an'da şöyle ifade ediliyor: "İblis cinlerden idi, fakat o Rabbinin

⁵⁴⁸ Bakara,2/213.

emrine uymadı"⁵⁴⁹. Allah'ın emirlerine uymadığından dolayı şeytan oldu. Bundan itibaren şeytan insanların karşına çıkarak, iki taraflı mücadele başladı.

İblis, insanın topraktan yaratılmasından dolayı, onun zayıf noktalarını çok iyi biliyordu. Çünkü insanın karakter yapısının aslı yaratılışından kaynaklanmaktadır. Örneğin, insanın yaratılış maddelerinden biri olan toprak, onun cehaletini göstermektedir. Zira toprak hep basit bir madde olarak algılanır. Çamur ise cimrilliğine işaret etmektedir. Çünkü çamurda tutuculuk, yapışkanlık özelliği vardır. Cimri insanın kendi mal-mülkünü dağıtmamak, infak etmemekle çamurdan yaratılmış olma özelliğini yansıtır gibidir. Tin-i lazib (yapışkan çamur) ise, insanın nimet vereni görmeme ve kendisinden beklenen ibadet vazifesini yerine getirmemekle adeta yerine çakılı kalmasını anlatmaktadır. Ondan sonraki safhadaki Kur'an'ın ifade ettiği salsal yani, kuru çamur ise onun zülüm sıfatına işaret etmektedir. Çünkü zalim insan yaptığı zulümle sertlik ve kabalığı yansıtır. Bu da aslında kuru çamurun özelliklerindendir. Hame-i mesnun yani cıvık balçık ise, insan tabiatındaki ani değişmelerin ve kararsızlıkların simgesidir adeta. Kendisine nimet verildiğinde böbürlenen insanoğlu cıvık balçığın şekilsizliğini andırır⁵⁵⁰. Belki bunlar pek objektif değildir. Fakat manadan uzak da değildir.

İnsanın böyle zaaf noktalarını bilen İblis kıyamete kadar onun karşısına çıkarak, doğru yoldan kaydırma mücadelesine girdi. Aslında şeytanın Adem'e düşman oluşu Allah'ın kanunu gereğidir. Düşmanı olan

⁵⁴⁹ Kehf, 18/50.

⁵⁵⁰ Kazım Gülçür, Musa, Kur'an'da İnsanın Karakter Eğitimi, , İzmir, 1994, Işık y., s.18.

şeytan onu makamından düşürmek için ona kötülük telkin eder⁵⁵¹. Şeytanın ilk mücadelesi Hz. Adem ve Havva'yla başladı. Kur'an'da Allah şöyle uyarılmaktadır: "Ey Âdem oğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamber gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"⁵⁵². Tâhâ sûresinde şeytanı şöyle tasvir ediyor: "Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi"⁵⁵³. Yani bundan yerseniz, ya yemek ve içmekten müstağni olarak melek gibi olursunuz. Yahut ebedi kalırsınız. Ölüm yüzü görmezsiniz, diye bir taraftan Adem'e secde ile emredilmiş olan meleklerle imrendirmek, bir taratan da maddi sebebin, ilahi takdiri değiştirebileceği şüphesiyle ne olursa olsun bir ebedilik sevdasına düşürmek istedi⁵⁵⁴. Bu ayetteki "melek" şeklinde okunan kelime başka bir kıraate göre "melik" şeklinde okunmaktadır. Bu manaya göre "sizin melik (kral) olmanızı önlemek için bu ağaçtan men etti" olur. Zaten bu manayı Taha suresindeki 120 ayet teyit etmektedir. Şu halde şeytan Adem ve Havva'yı tükenmez mülk ve ebedi hayat parolasiyle iğfale kalkışıyor ki; bu ikisi insanın kuvvetle iştihak duyduğu şeylerdir. Hatta cinsi arzu bile insanın nesiller boyunca varlığını sürdürmeyi gerçekleştirmesine vesile olmaktan başka bir şey değildir diyebiliriz⁵⁵⁵. Buradaki mülk ise, hilafettir.

⁵⁵¹ Ateş, a.g.e., III.324.

⁵⁵² Bakara, 2/35.

⁵⁵³ A'raf, 7/20.

⁵⁵⁴ er-Râzî, Mefâtihi'l-gayb, XIV, 45; Alusi, VIII, 86; Elmalılı, IV,24.

⁵⁵⁵ Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, Daru'l-Şuruk, Beyrut 1986. III, 1262.

Yani, insana verildiği özelliştir. Ebedi kalması ise, neslin hilafetini devam ettirmesidir.

c. Hz. Adem ve Havva'nın Hatasını Anlamaları

Hz. Adem ile Havva kendi hatalarını anladıkları anda hemen Allah'a yöneldi ve tövbe etti: "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz". Ve Allah onların tövbelerini kabul buyurdu⁵⁵⁶. Elmalılı şöyle der: "Adem beş şeyle bahtiyar oldu. Emre karşı gelmeyi itiraf etmek, pişmanlık duymak, nefisini kötülemek, tövbeye teşebbüs etmek ve rahmetten ümidi kesmemek, İblis de beş şeyle bedbaht oldu. Günahını kabul etmedi, pişmanlık duymadı, kendini kınamayıp azgınlığını Allah'a bağladı ve rahmetten ümidini kesti. Bununla beraber ilahi emir ve yasaklara karşı gelmekle işlenen herhangi bir günah işleyeni nezahet-i mutlaka mertebesinden indirmeğe sebep olacak demektir"⁵⁵⁷. Allah Teala Hz.Adem ve Havva'yı şeytanla beraber yere indirdi⁵⁵⁸.

Yeryüzüne indikten sonra insan ve şeytan arasında kıyamete kadar iman ve küfür mücadelesi başlamıştır. "İnsan için ezeli bir mücadele meydanı açan ve insan hayatını bitmeyen ahlaki bir cihada çeviren, bu derinlere kök salmış ahlaki gerçektir. Eğer insan gereken gayreti gösterirse, Allah, bu mücadelede onunla beraberdir. Çünkü o, Allah'ın halifesi sıfatıyla gereğini yerine getirebilmek için hür iradesiyle donatılmış olarak bütün yaratılmışlar içerisinde benzersiz bir yer işgal etmektedir. İşte insana yüklenen bu görevi –

⁵⁵⁶ A'raf, 7/23; bkz: Bakara, 2/37.

⁵⁵⁷ Elmalılı, a.g.e., IV, 26; Bkz: Âlusî, I, 217-218.

⁵⁵⁸ Bakara, 2/38.

yani yeryüzünde ahlaka dayalı bir sosyal düzen kurma görevi – Kur'an, "emanet" olarak tasvir etmiştir"⁵⁵⁹.

3. İnsanın sorumluluğu

a. Emanet

Kur'an'da Allah insanın emaneti yüklenmesini şöyle ifade ediyor: "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklemekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir"⁵⁶⁰. İnsana verilen emanetin böyle göklerin ve yeryüzünün ve dağların kaldıramayacağı kadar ağır, yerine getirilmesi zor, sorumluluk taşıyan büyük ve korkunç bir yükür. Çünkü bu emanetin yerine getirildiği takdirde sonuçları çok büyük bir keramet olduğu gibi, yerine getirilmediği takdirde akıbeti rezalettir⁵⁶¹. Fakat "İnsan ise onu yüklendi", sunulan teklifi kabul etti. Çünkü insan, akıl ve şuuriyle Allah'ı bilen, basiretiyle O'nu tanıyan insandır⁵⁶². İnsan cehd ve gayretiyle Allah'ın kanunu çerçevesinde, nefsanî arzusuna mukavemet ederek seve seve O'na itaat eder. Nefsinin esiri olmamak için onunla mücadele eder irade sahibidir⁵⁶³. Fakat insan ferdi değil, insan cinsi çok zalim ve çok cahildir. Çünkü Allah'ın ve Allah'ın kullarının haklarını yüklediği halde, gerektiği gibi yerine getirmeyip kendine yazık etmektedir⁵⁶⁴.

⁵⁵⁹ Fazlur Rahman, a.g.e., s. 51.

⁵⁶⁰ Ahzab, 33/72.

34 er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXV,234; Alusi, XXII, 89; Elmalılı, VI, 342.

⁵⁶² el-Ukkâd, Abbas Mahmud, el-İnsan fi'l-Kur'ân'il- Kerim, Daru'l-Hilâl, s.34-35.

⁵⁶³ Seyyid Kutub, a.g.e., V,2881-2886.

⁵⁶⁴ Elmalılı, VI, 343.

b. Kulluk

İnsan bu dünyaya boşuna gelmemiştir. Kuran'da "Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"⁵⁶⁵. Başka bir ayette ise: "İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!"⁵⁶⁶ diye insanın belli bir amaç için yaratıldığı gösterilmektedir. Öyleyse Allah insanı belli amaçla yaratmıştır. O vazife ise kulluktur⁵⁶⁷. Kuran'da Allah: "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"⁵⁶⁸. Yani, cin ve insan cinsinin yaratılmasının hikmeti Allah'ı tanıyıp ona kulluk etmektir. Bundan haric başka şeylere harcanan hayatlar, faaliyetler zayi edilmiş ve ahirette azabı hak eder⁵⁶⁹. Allah'a ibadet ise, O'nun emrine olabildiğince saygı duymak, mahlukata karşı şefkatli ve verilen her nimete karşı şükretmek olmaktadır. Yani, ibadet vicdanında yer eden harekette, organlarla yapılan her fiilde ve hayatta atılan her adımda Allah'a yönelmektir. Doğrudan doğruya Allah'a yönelmek her türlü bütün duygulardan sıyrılıp Allah'a ibadetin dışında hiçbir mana peşinde koşmamaktır⁵⁷⁰.

İnsan bu dünyaya o vazifeyi yapmak için belirli bir süre dahilinde gelmiştir. Hayatındaki tek amacı Allah'a itaat ve kulluktur. Bunun ötesinde başka bir amacı bulunmamaktadır. Nihai amaç budur. Bu amaca doğru her adım attığında, kendi iç dünyasında bir güven, huzur ve emniyet hisseder.

⁵⁶⁵ Müminun, 23/115.

⁵⁶⁶ Kiyamet, 75/36.

⁵⁶⁷ el-Akkâd, a.g.e., s. 41-46.

⁵⁶⁸ Zariyat, 51/56.

⁵⁶⁹ Elmalılı, VII,266; Han, a.g.e.,s.38.

⁵⁷⁰ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3373.

Ahrette de Allah'ın rızasından duyduğu sevinç ile birlikte ebedi nimetlere mazhar olur⁵⁷¹.

D) KÂİNAT

1. Göklerin ve Yerin Yaratılışı

Göklerin ve yerin yaratılışı eskiden beri insanların zihinlerini meşgul eden bir meseledir. Hele felsefeciler, bu konu üzerine çok durmuşlardır. Onların kimi, kâinatın ilk yaratılan şeyin "ateş" olduğunu savunmuş, kimi de "havadır" demiştir. Başka bir felsefeci de "su" diye kendi nazariyesini savunmuştur. Hatta bazıları kâinatı inkâr etmiştir. Yani kâinat "ezeli ve ebedi bir kâinat" diye eğri düşüncelerini ortaya atmışlardır⁵⁷². Bunlar arasında, Dekart, Kant, Buffon, Laplace, Faye, Bello, George, Gamow, Sir James Jeans, Fred Hoyle ve Velyaminov'un nazariye ve hipotezleri, en fazla dikkat çeken hipotezler olmuştur. Fakat bu hipotezlerden bazısı, daha doğmadan ölmüş, bazısı ise bir bakıma içtimai hayat felsefesinin veya sosyal ve ekonomik nizamın ilmî sahadaki tezahürleri olduğundan canlılığını günümüze kadar koruyabilmiştir⁵⁷³.

Halbuki kâinatın yaratılışı gaybidir. Onu ancak Yaradan bilir. Çünkü kâinatı yoktan O yaratmıştır. Allah insanlığa gönderildiği kitabında gaybi haberler koymuştur. Bunlardan biri de, göklerin ve yerin yaratılışıdır. Kuran bize gökler ve yerin altı günde yaratıldığından bahsetmektedir: "Allah gökleri

⁵⁷¹ aynı yer.

⁵⁷² Eren, Şadi, Kur'an'da Gayb Bilgisi, İzmir, 1995, Işık y., s.160.

⁵⁷³ Kırca, Celal, Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri, İstanbul, 1994, Marifet y.,s.142.

ve yeri altı günde yaratandır”⁵⁷⁴. Fakat ayetteki “günler” bizim anladığımız manadaki günler değildir. Zira kâinat yaratılmazdan önce ne güneş ne ay vardı⁵⁷⁵.

Kur'an'da, bizim için bin sene ve elli bin ve elli bin senelik bir zamanın Cenab-ı Hakk'ın katında bir gün olduğuna dikkat çekilir⁵⁷⁶. Yani, göklerin ve yerin yaratıldığı altı günü “ilahi günler” çerçevesinde değerlendirmemiz daha uygundur⁵⁷⁷. Yani, bu altı gün, esrar-ı ilahi cümlesinden bir muammadır. Bu altı gün gökler ve yerin şimdiki hale gelinceye kadar geçirdiği altı merhale olabilir⁵⁷⁸.

Elmalılı Hamdi Yazar'a göre bunlar yaratılışın altı devridir: “Birincisi, maddenin başlangıçta buğu ve duman halinde yaratılması devri; ikincisi, cisimlerin teşekkülü devri: üçüncüsü, yerin gökten ayrılması devri; dördüncüsü, yer kabuğunun oluşunun devri; besincisi, dağlar ve nehirlerin meydana gelmesi devri: altıncısı, hayatın başlangıcı ile nebat, hayvan ile insanların yaratılışına kadar geçen tekamül devri”⁵⁷⁹.

Şu ayette yerin göklerden önce yaratıldığı göz önüne serilmektedir: “O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her

⁵⁷⁴ Hud, 11/7.

⁵⁷⁵ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, XXVIII, 183-184; Seyyid Kutub, a.g.e., V, 2806-2807.

⁵⁷⁶ Hacc, 22/47, Meâric, 70/4.

⁵⁷⁷ Şadi Eren, s.161.

⁵⁷⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., V, 2978.

⁵⁷⁹ Elmalılı, VIII, 44.

şeyi hakkıyla bilendir"⁵⁸⁰. Bu ayetteki "sümme" sonradan anlamına gelir. Yani, ilk önce yer yaratılmış ve sonraki safhada gökler yaratılmıştır.

2. Güneş, Ay ve Yer'in hareket etmesi

Kur'an'da Güneş, Ay ve Yer'in kendine mahsus bir yörüngede hareket ettiğinden bahsedilmektedir. Bunların hareket etmesi ancak son zamanlarda belli olan keşiflerdir. Kuran'da şöyle ifade etmektedir: "Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner). İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir. Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner. Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler"⁵⁸¹.

Ayet, Güneş'in belirli bir zamana kadar kendi hareketine devam edeceğini, bugünkü ilme uygun olarak belirtiyor. Güneş, kendi sistemi ile birlikte saniyede 19 kilometrelik bir süratle hareket etmektedir⁵⁸².

Kur'an'ın belli bir yörüngede hareket ettiğini bildirdiği Güneş, bu zamanın astrofizikçilerinin kabul ettiklerine göre, elli bir galaksiye tabi ve bunun içerisinde planlı bir kanuna uyarak seyrine devam etmektedir.

Galaksimiz, ortası kenarlarından daha şişkin olan bir disk şeklinde dağılmış çok büyük sayıda yıldızları kapsamaktadır. Güneş, bu diskin merkezinden uzakça bir yerde bulunur. Şekli diske benzeyen galaksimiz, kendi merkezi olmak üzere, bu eksen etrafında dönmektedir. Dolayısıyla da

⁵⁸⁰ Bakara, 2/29.

⁵⁸¹ Yâsin, 36/38-40.

⁵⁸² Karaçam, İsmail, Sonsuz Mucize Kur'an, Çağ y., İstanbul, 1987, s. 238.

Güneş bir dairevi yörünge çizerek aynı merkezin çerçevesinde uydusu olan bu galaksi ile birlikte dönmektedir⁵⁸³.

Çağdaş astronomi elamanları da Güneşin dönüş hızını hesaplamışlardır. 1917'de hesaplandığına göre Güneş, galaksinin merkezinden 10 kiloparsektir. Yani yaklaşık 300.000.000.000.000.000. kilometredir. Kendi çevresinde tam bir dönüş yapmak için hem galaksi hem de Güneş, yaklaşık 250 milyon yılda yapmaktadır. Güneş ise, saniyede yaklaşık 250 kilometrelik bir hızla döner⁵⁸⁴.

Ay ise, bugünkü yaygın teoriye göre, dünyamızın bir uydusudur. Buna göre Ay, tabii bulunduğu yer etrafında 29 günde bir dönüş yaparak kendi yörüngesinde hareket eder⁵⁸⁵.

Bu mevzuyla ilgili bir meseleye burada işaret etmek istiyoruz. Allah Yunus süresinin 5. Ayetinde Ay hareketinin gözleminin, zaman hesaplamadaki faidesini açıklamaktadır. Ay'ın hareketini birim kabul etmek suretiyle "kameri takvim" yapılmıştır. Yer'in Güneş etrafındaki dönüşü esasına göre düzenlenen ve çağımızdaki Jülyen takviminde ifadesi bulan bizim sistemize göre bu hesap sistemi "eski, pratik olmayan, bilimsel olmayan" diye sık sık eleştirmektedir. Bu tenkitlerin yersizliği iki noktadan ortaya çıkmaktadır:

a) Kuran'ın nazil olduğu zaman ve onun hitap ettiği Araplar Ay hesabını kullanmakta idi. O insanlara anlayabilecekleri dille hitap etmek,

⁵⁸³ Aynı yerde.

⁵⁸⁴ Bucaille, Maurice, Kitab-ı Mukaddes, Kur'anve Bilim, (trc: Suat Yıldırım), T.Ö.V, İzmir, 1985, s.239.

⁵⁸⁵ İsmail Karaçam, a.g.e., s. 241.

zaman ve mesafe ayarlamasında alışkanlıklarını bozmamak en uygun yol olsa gerekir. Bilindiği üzere çöl halkı göğü gözlemlemekle, yıldızlara göre yol bulmakta ve Ay'ın safhalarına göre zamanı tespit edebilmekte ustalaşmışlardır. İşte bunlar onlar için en kolay ve en sağlam vasıtaadır.

b) Julien takvimi ile Ay takvimi arasında mükemmel uyum vardır. 365 gün 6 saat olan Jülien takviminin 19 yılında, kameri tam 235 aya tekabül etmektedir. 365 günlük Jülien takvim yılları süresi tam değildir. O yüzden her dört yılda bir süre düzeltilmeye muhtaçtır. Kameri takvim yıllarında ise bu düzeltmeler, her 19 Jülien takvim yılında yapılır. Güneş ve Ay zamanlarının, bu birbirine uygun düşüşünü M.Ö. beşinci asır Yunan astronomu Meton keşfettiği için, buna "Meton devrisi" denilmektedir⁵⁸⁶.

Bundan 14 asır önce Kuran'ın haber verdiği Güneş ve Ay'ın hareket etmesi bugünkü zamana uygun düşmekle beraber çağdaş astronominin müktesebatı sayılmaktadır.

3. Dünyanın Hareketi

Müslümanlar asırlar boyu eski bir düşüncenin tesirinde kalarak Yer'in hareketsiz olduğunu savuna gelmişlerdir. Bu Müslüman'ın kendi düşüncesi değil, Batlamyus'un ortaya attığı nazariyesi idi. Bu nazariyeye göre ise, dünya kâinatın ortasında sabit ve sakin durmakta ve diğer yıldızlar, onun etrafında dönmektedir⁵⁸⁷. Batlamyus'un bu nazariyesi Abbasiler döneminde Yunanca'dan yapılan tercümelerle Müslüman alemine girmiş ve Müslüman

⁵⁸⁶ Maurice Bucaille, A.g.e., 238-239.

⁵⁸⁷ Celal Kırca, a.g.e., s.184; bkz: Eminoğlu, Mehmed, Kur'anlışığında Kâinat ve Göklerin Fethi, Eminoğlu y., İstanbul. 1974. s. 41.

uleması bu teorinin etkisi altında kalmışlardır. İslam alimleri gibi, müfessirler de bu sosyal etkinin tesirinde kalmışlardır. Kuran ayetlerini, bu görüşe göre yorumlamaya kalkmışlardır. Buna misal, Fahrüddin Razi'dir. Çünkü o, dünyanın hareketsiz olduğu ve buna karşılık Güneşin hareket ettiği görüşündedir⁵⁸⁸.

Halbuki Kuran "Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu,) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır"⁵⁸⁹ ayetiyle dünyanın hareket ettiğini asırlar önce çok açıkça beyan etmiştir. Yani, dağlar, dünya gemisinin başlarına bulut bayrağını dikmiş direkleridir. Bulut bayraklarının hareket etmesi gibi, direkler de hareket etmektedir. Öyleyse, insanlara Allah'ın kudretini göstermek için muazzam gemimiz olan Yer kendi yörüngesinde yüzmektedir. Yani, Yer hareket etmektedir. Nebe süresinde "Dağları da birer kazık yapmadık mı?" diye geçiyor. Yani, hareket eden geminin dengesini korur mahiyettedir.

Yer'in hareketi anlayışı ancak Kopernik teorisinden sonra, İslam aleminde bu nazariye revaç bulmuştur. Son dönem ulemasından Gazi Ahmet Muhtar Paşa, İsmail Fenni Ertuğrul, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Mustafa Meraği, Afif Abdulfettah Tabbara gibi büyükler Kopernik nazariyesinden etkilenerek yukarıdaki ayeti dünyanın dönüşüne işaret saymışlardır⁵⁹⁰.

⁵⁸⁸ er-Râzî, Mefâtihu'l-gayb, II, 102; XIV, 109.

⁵⁸⁹ Neml, 27/88.

⁵⁹⁰ Bkz: Kırca Celal, a.g.e., 186-188.

4. Yer'in Yuvarlaklığı

Dünya'nun yuvarlaklığı konusu, eskiden beri insanların zihnini kurcalamış bir meseledir. Fakat şunu ifade edelim ki, Yer'in yuvarlak olduğu fikri Müslümanlar batıdan çok seneler önce ele almıştır.

Müslüman uleması, Yer'in yuvarlak olduğunu, batıdan ilk defa ortaya atanlardan birisi olan Christophe Colomb'dan (1451-1506) çok önce eserlerinde bu fikri beyan etmişlerdir.

Örneğin, İmam Gazali (ö.505/111) ilk defa İslam aleminde Yer'in yuvarlak olduğunu beyan etmiştir. Ona göre, "Ay tutulması, Güneşle ayın arasına dünyanın girmesinden dolayı, Ay ışığının kaybolmasından ibarettir. Çünkü Ay; ışığı Güneşten almaktadır. Yer küre şeklinde yuvarlaktır ve atmosfer de onu çepeçevre sarmıştır"⁵⁹¹.

Fahrudin Razi de Yer'in yuvarlak olduğu fikrini beyan etmiştir. Ona göre; "Deliller sabit olmuştur ki, dünya küre şeklinde yuvarlaktır. Eğer Dünya düzdür diyenler, "arzı uzatıp döşedi"⁵⁹² ayeti, Dünya'nın yuvarlığına aykırı düşer, derlerse, biz de deriz ki, biz böyle anlayışı kabul edemeyiz. Çünkü Yer büyük bir cisimdir. Yuvarlak son derece büyük olursa, ondan herhangi bir parça düz satıh gibi görülür"⁵⁹³.

Bu asrın büyük müfessirlerinden olan Seyyid Kutub, "Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerin sarıyor"⁵⁹⁴ ayetinin tefsirinde Dünya'nın yuvarlak olduğundan bahsetmektedir⁵⁹⁵.

⁵⁹¹ Gazali, Tehafütü'l-Felasife, Mısır, ts.s.80.

⁵⁹² Ra'd, 13/3.

⁵⁹³ er-Râzi, Mefâtihu'l-gayb, V. 174.

⁵⁹⁴ Zümer, 39/5.

Dünya'nın yuvarlak olduğuna işaret eden ayetin biri de "Ondan sonra da yerküreyi döşedi"⁵⁹⁶ ayetidir. Bu ayetin mealinde Hasan Basri Çantay, şu güzel açıklamayı yapmıştır.

"Bu ayet-i kerimedeki "deha" lafz-ı şerifine, bir çok müfessirler "Allah yeri (ikamete uygun bir halde) döşeyip düzledi" manasını vermişlerdir. Hatta Elmalılı (Hamdi Yazır) merhumun Diyanet İşleri Reisliği adına yazdığı kıymetli tefsirin o ayete ait kısmında da bu manaya ittiba edilmiştir. Gerçi arzı döşeyip düzeltmek ikamete elverişli bir hale getirmek onun yuvarlaklığına engel değildir. Çünkü arz koskoca bir alemdir. İkamete elverişli bir durumdadır. Nitekim başta Beydavi olmak üzere, bazı müfessirler de dünyanın ikamete elverişli olduğuna ve arzun yuvarlaklığına işaret etmişlerdir. Fakat "deha" kelimesinde öyle bir manay-ı asli vardır ki, bunun mülahazası bugünkü fennin, "arz tam bir küre değil, bir kat'ı nakıs (elips) şeklindedir" nazariyesini de tamamen teyit etmektedir. "Dahy" ve "dahv" da hakikaten "yayıp döşemek" manası da vardır. Ancak ben bu mananın asli değil, lazimi olduğuna inanıyorum. Çünkü Arap lügatında görüyoruz ki, o kelimenin mekân ismi olan "medha" devekuşunun yumurtladığı yer demektir. Bundan mekanlık alametini alınca, aslı olan "dahv", "dahy" kalır ki, onun manasının da "devekuşu" olacağı tabiidir. Nitekim bazı Araplar memleketlerinde devekuşu yumurtasına "dahv" adı verilmektedir. "Ahteri" sahibi eserinin 380'inci sayfasında şöyle der⁵⁹⁷: "Dahy" bir nesneyi yayıp döşemek. Cenab-ı Hakk'ın: "Ba'de zalika dehaha" kavli de bundandır ki,

⁵⁹⁵ Seyyid Kutub, a.g.e., XII, 425-426.

⁵⁹⁶ Nâzi'ât, 79/30.

⁵⁹⁷ Bkz. Mustafa b. Şemseddin, Ahter-i Kebir'de DHY ve MDH maddesi.

döşeyip yaydı demektir. Devekuşunun yumurtladığı yer de “mehda'n-neame”dir. Bu lügat “dal” harfinde olduğu halde o koca Türk lügatçısının orada “mim” harfini ilgilendiren “medhaa”dan, hem o ayeti zikrettikten sonra bahseylemesi, kelimenin o asıldan gelmiş olduğunun acık bir delilidir. Gerçi “Okyanus” gibi, “Sıhah-ı Cevheri” gibi muteber lügatlarda “medhaa” yine aynı manada olmak üzere zikredilmiştir. Fakat onlardan hiç biri bizim o Türk alimi kadar vüzüh ile işarete cesaret edememiştir. Demek 968 (1561)'de ölen Türkiyeli ve Afyon Karahisarlı Mustafa b. Şemseddin, Dünya'nın bir devekuşu yumurtası gibi, yani “mücessem kat'ı nakıs” (elips) şeklinde yuvarlak olduğuna adeta inanmış, bugün yaşayan bu nazariyeyi bundan üç asır evvel ifşa etmiştir⁵⁹⁸.

5. Evrenin Genişlemesi

Kâinatın genişlemesi, çağdaş ilimlerin en mühim keşfi sayılacak niteliktedir. Bu genişleme, bugün iyice kabul edilen kavram olup, tartışmalar sadece bunun ne şekilde olduğu konusundadır⁵⁹⁹.

Kâinatın genişlemesi olayı, genel olarak Albert Einstein'nin “izafiyet teorisi”ne dayanmaktadır. “Genel izafiyet teorisinden itibaren teklif edilmiş bulunan kâinatın genişlemesi meselesinin, galaksi tayflarının incelenmesinden çıkan fiziki bir temeli de vardır; galaksilerin tayfının kırmızıya doğru sistematik olarak hareket etmesi, galaksilerin bir-birinden uzaklaşması ile açıklanmak isteniyor. Böylece kâinatın alanı durmadan büyümekte olup, bizden uzaklaştığı oranda bu genişleme önem

⁵⁹⁸ Hasan Basri Çantay, Kuran'ı- Hakim ve Meal-ı Kerim, İstanbul, 1978, III, 1143.

⁵⁹⁹ Maurice Bucaille, a.g.e., s.248.

kazanmaktadır. Gök cisimlerinin bu sürekli genişleme içindeki hareketleri, ışık hızının kesirlerinden, ışık hızını aşan miktara kadar uzanmaktadır”⁶⁰⁰.

Kuran’da : “Göğü kendi ellerimizle biz kurduk ve biz (onu) elbette genişleticiyiz”⁶⁰¹ diye bu olayı anlatmaktadır. Yani, bu ayet hem evrenin genişliğine, hem de devamlı olarak büyüyeceği ve genişleyeceğine delalet etmektedir⁶⁰². Çünkü bu ayetin ifadesi iki manaya da müsaittir⁶⁰³.

Kuran’a ait kavramlar, kâinat üzerinde yapılan çalışmalarla daha iyi anlaşılırken, dolayısıyla ilmi anlayışa yol gösterircesine bazı nirengi noktaları da tespit etmiş bulunmaktadır. Bundan çok asır önce beyan edilen bu nirengi noktalarının açıklanması ise, ancak çağımızda yapılan bir takım uzay ve kozmik çalışmaları neticesinde mümkün olabilmıştır⁶⁰⁴.

Çeşitli ilimleri ilgilendiren ve her gün yeni yeni keşiflerin ortaya koyduğu, Kuran ve kâinattaki cereyan eden ilmin uyuşması örneklerini çoğaltmak mümkündür. Kuran’da kâinattaki ilimle ilgili 850 den fazla ayet vardır⁶⁰⁵.

Sonuç olarak diye biliriz ki, Kuran satır satır kâinatı okumakta ve bize açık, kapalı veyahut işaret ederek bize alemin sırlarından bahsetmektedir.

⁶⁰⁰ aynı yer.

⁶⁰¹ Zariyat, 51/47.

⁶⁰² İsmail Karaçam, a.g.e., s. 246 ; Eminoğlu, a.g.e., s. 26.

⁶⁰³ Celal Kırca, a.g.e., s.165.

⁶⁰⁴ Aynı yer.

⁶⁰⁵ Han, a.g.e.,s. 15.

E) AHİRET

1. Ahiretle İlgili Temel Kavramlar

a. Ahiret kavramı

Ahiret sözlük olarak "son" "bir şeyin sonu" anlamını taşır⁶⁰⁶. İstilah olarak ise, insanın ölümden sonra başlayan ve mahşerdeki dirilişden sonra sonsuza dek devam edecek olan ebedî bir hayatı ifade eder⁶⁰⁷.

Kur'ân-ı Kerim'de ahiret hayatıyla ilgili "el-âhire"⁶⁰⁸, "dârü'l-âhrie"⁶⁰⁹, "el-yevmü'l-âhir"⁶¹⁰ kavramlara yer verilmiştir. Bazan da, ahiret hayatının özelliklerini ifade etmek için bazı kelimeleri terim olarak kullanmıştır. Örneğin, kıyametin bir anda oluşunu "es-sâat"⁶¹¹ ve kıyamet olayına dair olabilecek şüpheleri izale edecek özelliğini vurgulamak üzere "el-hakka"⁶¹² olarak ifade etmiştir. Ve bundan başka da "el-kâria"⁶¹³ "et-tâmme"⁶¹⁴ ve kulakları patlatan sestten dolayı "es-sahha"⁶¹⁵, ve insanların tekrar dirilişi ve mezardan kalkışı "yevmü'l-kıyame"⁶¹⁶, "yevmü'l-b'as" ve "yevmü'l-huruc" ifadeleriyle

⁶⁰⁶ İbn Manzûr, a.g.e., "ahr" mad.

⁶⁰⁷ el-Beycuri, İbrahim b. Muhammed, Şerhu Cevhereti't-Tevhid, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983; Öztürk, Yener, İmkânı ve Lüzumu Açısından Kur'ân'da Ahiret, İstanbul, 2001, s.13;

⁶⁰⁸ Bakara, 2/4,86,102,200-201, 217; Naziat, 79/25; A'la, 87/17; Leyl, 92/13; Duha, 93/41.

⁶⁰⁹ Bakara, 2/94; En'am, 6/32; A'raf, 7/169; Yusuf, 12/109; Nahl, 16/30; Kasas, 28/77.

⁶¹⁰ Bakara, 2/8,62,126, 177, 228, 264, Talak, 75/2.

⁶¹¹ En'am, 6/31,40; A'raf, 7/187; Yusuf, 12/107; Hicr, 15/85; Nahl, 16/61,77, Rum,30/12-14, 55; Zuhuruf,43/61,66,85; Casiye,45/27,32; Kamer, 54/1.

⁶¹² Hakka, 69/1-3.

⁶¹³ Karia, 101/1-3.

⁶¹⁴ Naziat,9/34.

⁶¹⁵ Abese, 80/33.

⁶¹⁶ Bakara, 2/85,113,174,212; Âl-ilmrân, 3/55,77,161,180,194.

anlatılmıştır. Hesap vermek üzere bir araya toplanmalarını "yevmü'l-cem"⁶¹⁷, iyi ve kötülerin birbirlerinden ayrılmasını ifade etmek üzere "yevmü'l-fasil"⁶¹⁸, hesap vermeyi "yevmü'l-hesap"⁶¹⁹ olarak vermiştir.

Mahşerde bu dünyada yaptıklarına pişmanlık duyan insanların hallerini ifade etmek üzere "yevmü'l-hasre"⁶²⁰, sürekliliği ifade etmek üzere "dârü'l-huld"⁶²¹, dârü'l-karar"⁶²² ve "dârü'l-mukame"⁶²³ olarak ahiretin özelliklerinden bahsetmektedir.

b. Kabir Hayatı

Kabir, ölümden sonra haşre kadar bedeninin defnedildiği mezar demektir. Kabir hayatı ise, ölüm anından başlayıp kıyamete kadar süren dönem demektir.

Kabir hayatı gaybî bir konulardır. Dolayısıyla böyle konulara ise, akıl ve hisle değil, kitap ve sünnetin ortaya koyduğu bilgilerle bilenebilir.

Kur'ân kabir hayatının varlığı hakkında şöyle buyurmaktadır: "Siz ölü iken sizi diriltten (dünyaya getirip hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O'na döndürüleceksiniz"⁶²⁴. "Onlar: Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin"⁶²⁵.

⁶¹⁷ Teğabun, 64/9.

⁶¹⁸ Saffat, 37/21; Nebe', 78/17.

⁶¹⁹ Sad, 38/16, 53; Gafir, 40/27.

⁶²⁰ Meryem, 19/39.

⁶²¹ Fussilet, 41/28.

⁶²² Gafir, 40/39.

⁶²³ Fatır, 35/35.

⁶²⁴ Bakara, 2/28.

⁶²⁵ Mümin, 40/11.

Bu ayetlerden iki ölüm ve iki dirilmeden bahsetmektedir. Alimler bu ayetlerde yer alan iki ölümden birinin dünya hayatının sonunda, diğerinin de kabir aleminde sorgudan sonra meydana gelecek olan ölüm olduğunu, iki dirilişten ilkinin kabirde, ikincisinin de mahşerde olacağını kabul etmektedirler⁶²⁶

c. Sur

Sur, lüğatte boru ve üflenince ses çıkaran boynuz manasına gelir. İstilah olarak sur, kıyametin kopması esnasında ve sonra insanların tekrar dirildiği mahşer yerine toplanmaları için İsrâfil'in (s.a.) üfleyeceği kıyamet borusudur.

Kur'ân ayetlerine bakıldığında sur üflemesi olayı iki ayrı zamanda gerçekleşeceği anlaşılmaktadır⁶²⁷.

"Nefhatu'ul-feza", yani ilk üfleyişte, bütün mahlukatı bir korku saracak ve anında hepsi vefat edecektir. Bu ilk üfleyişi iki ayette açıkça göre biliriz: "Sura üflendiği gün, - Allah diledikleri müstesna-, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük olarak O'na gelirler"⁶²⁸.

"Sura üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra bir daha üfleyince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!"⁶²⁹.

⁶²⁶ Bkz; er-Râzî, Fefâtihu'l-gayb, XXVII, 39-40.

⁶²⁷ Geniş bilgi için bkz; Âlusî, a.g.e., II. 505.

⁶²⁸ Neml, 27/87.

⁶²⁹ Zümer, 39/68.

Surun ikinci defa üfleyişi ise, Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler"⁶³⁰.

d. Haşr

Haşr, sözlükte toplamak, bir araya getirmek manasına gelir⁶³¹. Terim olarak ise, Allah'ın mahlukatı tekrar dirilterek mahşer alanına toplamasıdır. Kur'an haşrı şöyle ifade etmektedir: "Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecektir"⁶³².

Kur'an mahşeri şöyle tasvir etmektedir: "Onların hepsini biraraya toplayacağımız, sonra da Allah'a ortak koşanlara: "Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde bekleyin" diyeceğimiz gün artık onların (putlarıyla) aralarını tamamen ayırmışsınız. Ve onların ortakları, (putları) derler ki: "Siz, bize ibadet etmiyordunuz"⁶³³, "Sûr'a üflenince, Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir. Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!"⁶³⁴, "Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler"⁶³⁵, "O

⁶³⁰ Yâsin, 36/51.

⁶³¹ Ed-Demeğani, Hüseyin b. Muhammed, İslahu'l-Vucuh ve'n-Nezair, Daru'l- İ'lî-Melayin, Beyrut, 1997, s.133; ez-Zamehşeri, Ebu Kasım Carullah, Esasu'l-Belağa, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989, s.127.

⁶³² En'am, 6/38; ayrıca bkz: Tekvîr, 81/5; Hûd, 11/103.

⁶³³ Yûnus, 10/28.

⁶³⁴ Zümer, 39/68.

⁶³⁵ Yâsin, 36/51.

günde Sûr'a üflenir ve biz o zaman günahkârları, gözleri (korkudan) gömgök bir halde mahşerde toplarız"⁶³⁶, "Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan (utançtan yere bakar) bir halde ve dâvetçiye koşarak kabirlerden çıkarlar. O esnada kâfirler: Bu, çok çetin bir gündür! derler"⁶³⁷.

Mahşerde melekler, cinler ve insanlar tekrar dirildikten sonra cin ve insanoğlu bir araya toplanacaktır. Onlarla birlikte hayvanlar da haş olunacaktır. Fakat hayvanlar Allah'ın sorularına cevap verdikten sonra toprak olacaktır⁶³⁸. Çünkü onlara dünyada teklif yoktur.

İmam A'zam Vasiyyet adlı kitabında şöyle der: Biz Allah'ın bütün canlılara öldükten sonra tekrar hepsini bir günde yaratacaktır. O günün uzunluğu ise (şu dünya ile kıyasla) elli bin senedir. Allah' onları mükafatlandırmak ve cezalandırmak ve aralındaki hakkı ödemek için yaratacaktır. Biz buna inanıp ikrar ederiz. Zira, Allah: "Kıyamet günü mutlaka gelecektir, onda hiçbir şüphe yoktur; ve Allah kabirde yatanları diriltecektir"⁶³⁹ buyurmaktadır⁶⁴⁰.

Mahşer, çok korkulu ve heyecanlı bir yerdir. Herkes bir an önce mahkemenin kurulup, kendi hesabının görülmesini ister. Zalim ve kafirler ise çok ızdırap çekecektir: "O gün, zalim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırp şöyle der: Keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım!"⁶⁴¹.

⁶³⁶ Tâhâ, 20/102.

⁶³⁷ Kamer, 54/7-8.

⁶³⁸ Ş. Gölcük-S.Toprak, Kelam, s.419.

⁶³⁹ Hac, 22/7.

⁶⁴⁰ Naklen, Aliyyül Kâri, a.g.e.s.280.

⁶⁴¹ Furkân, 25/27-29.

Haşr insanın bedeniyle olacaktır⁶⁴². Zira, insan cismi itibariyle insandır⁶⁴³. Kur'ân'da haşrın cismanî oluşana dair açık ve işarî ifade eden ayetler çoktur. Örneğin, Neb'e süresinde şöyle tasvir vardır: "(Ey insanlar!) Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı? İşte o suyu, belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik. Biz buna güç yetirmişizdir. Ve bizim gücümüz ne büyüktür! O gün (hakikatleri) yalan sayanların vay haline! Biz, yeryüzünü dirilere ve ölümlere toplanma yeri yapmadık mı? Yeryüzünde haşmetli dağlar yarattık, sizlere tatlı sular içirdik. O gün, (hakikatleri) yalan sayanların vay haline! (İnkarcılara o gün şöyle denilir) yalan saya geldiğiniz azaba doğru gidin! Üç kola ayrılmış, (ama) ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin. Her bir kıvılcım, sanki birer sarı deve gibidir. O gün, (hakikatleri) yala sayanların vay haline! Bu, (kâfirlerin) konuşamayacağı bir gündür. Onlara izin de verilmez ki (sözde) mazeretlerini beyan etsinler. O gün, (hakikatleri) yalan sayanların vay haline! (O zaman şöyle denir) Bu, ayırım günüdür. Sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik. (Azaptan kurtulmanız için) bir hileniz varsa, gösterin bana hilenizi! O gün, (hakikatleri) yalan sayanların vay haline! Şüphesiz (o gün) takvâ sahipleri, gölgeliklerde ve pınar başlarında, canlarının çektiği çeşit çeşit meyveler arasında olacaklardır"⁶⁴⁴. Bunun gibi cennet ehline verilecek olan nimetler ve

⁶⁴² Gazalî, Kimyâ-yı Saâdet, s.92; Şerhu el-Akidatu't-Tahâvî, I.s.58; el-Harputî, Abdullatif, Tenkihu'l-Kelam fi Akaidi'l-İslam, Dersaadet-Necm İstikbal mat.,ys.1330, s.328. Ayrıca bkz: er-Râzî, el-Muhassal, (Thk: Hüseyin Atay), Mektebetü Darî't-Tûras, Kahire, 1991; Haneffî, a.g.e., s.92.

⁶⁴³ Gazalî, İ'tikad, s.159.

⁶⁴⁴ Nebe, 78/20-42vd.

cehennem ehlinin ve onlara uygulanacak azaba dair pek çok ayette yer alan tasvirler, ahiret hayatının cismanî olacağına delildir⁶⁴⁵.

İnsanın bedeniyle diriltilmesi gereği, onun mahiyetiyle alakalı bir husustur. İnsan, ayılmaz rûhî-fiziki bir bütün olduğundan, ölen bir kimsenin bu dünyada sahip olduğu kimliğe öte dünyada bir beden olmaksızın sahip olması mümkün değildir. Eğer bir ebedî hayat ahirette olacaksa, bunun sadece bilincin bekası değil, aynı zamanda kişiliğin sürekliliğini kazanılmış bilgilerimizin devamının ve tüm bunların üstünde söz konusu bu kişisel kimliğin farkında olma durumun da güvence altına alması gerekir. Ayrıca bu hayatın bize, içinde mücadele ettiğimiz, tecrübelerimiz derinleştirip geliştirmemize imkan tanıyacak bir ortama sahip olması da şarttır. Zira her yönüyle bizi tatmin edecek hayatın, heyecan verebilecek; bizde gerçeklik duygusu uyandıran ve aklen kabul edilebilirlik özelliklerine sahip olması gerekir. Bütün bunların tahakkuk edebilmesi için, Allah'ın var edeceği yeni bir sonsuz alemde bedeniyle varoluş, sırf ruhanî bir varoluştan çok daha makul görünmektedir.

e. Hesap

Allah adalet ve hikmet sıfatlarıyla muttasıftır. O'nun kendi yarattıklarına zulmetmesi muhaldir. O'nun kendine itaat eden mümin kulları ile kendine baş kaldıran, hep isyan içerisinde olan kafirleri ve iyi ve kötüyü eşit tutmamak, O'nun adaletinin ve hikmetinin bir gereğidir⁶⁴⁶. İşte, bütün kâinat kudret elinde olan Yüce Allah adalet ve hikmetinin neticesi olarak,

⁶⁴⁵ Sabunî, a.g.e.s.178.

⁶⁴⁶ Meydânî, a.g.e.,s.565.

insanları ahirette tekrar dirilterek hesaba çekecektir. Allah insanları ahirette hesaba çekeceğini Kur'ân'da şöyle ifade etmektedir:

"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri biz boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Vay o inkâr edenlerin ateşteki haline!"⁶⁴⁷.

İnsanlar hesaba çekilirken, onların bu dünyada yaptıkları bütün iyi ve kötü amelleri gizli kalmayacaktır. Çünkü, yaptıkları işlerine insanın organları, yer yüzü şahitlik yapacaktır. Onların böyle bir şahitleri olacağını Kur'ân şöyle tasvir etmektedir: "Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şahitlik edecektir. Derilerine: Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşuran Allah, bizi de konuştu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz"⁶⁴⁸.

Kıyamet günü, zulmedenin sevapları alınıp zülüm olunana verilir. Çünkü, kıyamet gününde hak sahibine hakkını vermek için zalim olanın elinde para, mal, mülk gibi şeyler bulunmaz. Eğer zulmeden kimsenin ibadette bulunamamak veyahut üzerinde başkalarının hakkı çok bulunmasından dolayı sevapları biterse, böyle bir durumda mazlum olanın günahlarından zalime yüklenir⁶⁴⁹. Hz. Muhammed (sav) hak konusunda şöyle

⁶⁴⁷ Sâd, 38/27-28.

⁶⁴⁸ Fussilet, 41/19-23.

⁶⁴⁹ Aliyyül Kâri, a.g.e. s.261; Elmalılı, a.g.e., II, 991-992.

buyurur: "Kimin üzerinde din kardeşinin hakkı bulunursa, o kimse para bul bulunmayan kıyamet gününden evvel dünyada din kardeşine hakkını helal ettirsin. Ahirette o kimsenin sevabından borcu kadar alınıp, din kardeşine verilir. Eğer sevabı yoksa din kardeşinin günahından hakkı kadar alınıp onun üzerine yüklenir"⁶⁵⁰.

f. Mizan

Mizan sözlükte terazi anlamına gelmektedir. Ahirette hesaptan sonra herkesin amelleri tartmaya mahsus ilâhî adalet ölçüsüdür. Fakat bu mizanın mahiyeti bizler için meçhuldür. Ahiretin mizanı bu dünyadaki aletlere benzemez⁶⁵¹. İşte bu özel mizan ile insanların iyi ve kötülükleri tartılacaktır⁶⁵². Yaptıkları iyi amelleri ağır basarsa kurtuluşa erecek, hafif gelenler ise Cehenneme sürüklenecektir. Fakat iyi amelleri hafif gelerek Cehenneme müstahak olanlar, kendi cezalarını çektikten sonra oradan çıkarılarak Cennete girecektir. Mizan hakkında Kur'ân şöyle ifade etmektedir: "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adelet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz".⁶⁵³ Mahşerde herkes toplandıktan sonra, mahkeme kurulacak ve yazıcı melekler tarafından yazılan amel defterleri o gün sahiplerine gösterilecektir. Kur'ân bu olayı şöyle ifade etmektedir: "Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna bağladık.

⁶⁵⁰ Buharî, Mezalim, 10.

⁶⁵¹ Gazalî, Kimyâ-yı Saâdet, s. 92; bkz; Kurtubî, a.g.e., III, 421.

⁶⁵² Aliyyül Kâri, a.g.e., s. 255.

⁶⁵³ Enbiyâ, 21/47.

İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.

Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter"⁶⁵⁴.

Bu dünyada iyilik yapanlara amel defterleri sağdan; kötülük işleyenlere soldan verilecektir:

"Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir hesapla hesaba çekilecek. Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. Kimin de kitabı arkasından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek; alevli ateşe gerecektir. Zira o, (dünyada) ailesi içinde (mal-mülk sebebiyle) şırmarmıştı"⁶⁵⁵.

Mahşerde Allah hiç kimsenin hakkını eksik bırakmayacaktır. Herkes dünyada yaptıklarının karşılığını görecektir: "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz"⁶⁵⁶, "O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Ameli hafif olana gelince, işte onun anası (yeri, yurdu) Hâviye'dir. Nedir o (Hâviye) bilirmisin? Kızgın ateş!"⁶⁵⁷. "Artık kimlerin (sevap) tartıları ağır basarsa, işte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; (çünkü onlar) ebedî Cehennemdedirler"⁶⁵⁸.

Mahşerde aklından sorunu olanlara ve akli baliğ olmayan çocukları hesap yoktur.

⁶⁵⁴ İsrâ, 17/13-14.

⁶⁵⁵ İnşikak, 84/7-12; Ayıca bkz: Hâkka, 69/19-35.

⁶⁵⁶ Enbiyâ, 21/47.

⁶⁵⁷ Kâria, 102/6-10.

⁶⁵⁸ Müminün, 23/102-103.

g. Sırat

Sırat, sözlükte yol manasına gelir. İstilah olarak, cehennem üzerinde bulunan bir yol, köprüdür⁶⁵⁹. Yani, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür. Bu dünyada mümin olup da, güzel amel işleyenler, ahirette sırattan çok kolaylıkla geçerler⁶⁶⁰. Fakat Allah'a isyan edip de, kâinatı kendi-kendine oluşmuş diye tabiatçılığa inananlar veya Allah'a inanmayanlar, inansa bile O'na şirk isnat edenler Sırattan geçerken Cehennem vadisine düşerler. Böylece Allah'ın adaleti sıfatı tamamen tecelli eder. Kur'ân sırat'ı şöyle tasvir etmektedir: "İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür"⁶⁶¹.

h. Cennet

Cennet sözlük olarak, "örtmek, gizlemek, bitki ve sık ağaçlarla örtülü yer" anlamına gelir. İstilah olarak çeşitli nimetlerle bezlenmiş olan ve Allah'a iman eden insanların orada ebedî olarak kalacakları selametli ahiret yurdu demektir⁶⁶².

Cennet Kur'ân'da müfred, tesniye ve çoğul olarak 147 ayette yer almaktadır. Bu sözlerin 32'si bağ, bahçe, 115 yerde ahiret yurdundaki Cennet anlamında verilmiştir.

Kur'an-ı Kerimde Cennet "Cennetü'n-naîm", "Cennetü adn", "Cennetü'l-firdevs", "darü's-selam", "el-hüsna" gibi nimet, barış ve güzellik

⁶⁵⁹ Meydânî, a.g.e.,s.566.

⁶⁶⁰ Gazalî, Kimyâ-yı Saâdet, s.92.

⁶⁶¹ Meryem, 19/71-72.

⁶⁶² Topaloğlu, Bekir, "Cennet", DİA., VII, 374.

ifade eden isimlerle, Cehennemin aksine içinde maddî, manevî, her türlü güzelliği barındıran bir yer olarak anlatılmaktadır. Ayrıca, Kur'ân Cennet yurdunda kalan insanın kını, usanma, korku, kıskançlığı, hastalık ve yaşlanma, ölüm gibi istenmeyen hallerinin giderilmek suretiyle ideal bir hayata sahip olacağından bahsediyor.

Kur'ân'a göre Cennet ebedî bir yeşillikte ilk bahar gibi yerdir. Evler, köşkler, saraylar inşa edilmiştir⁶⁶³. Orada insanlar birbirleriyle kanepelerde oturup karşılıklı konuşurlar⁶⁶⁴. Cennetin altında ırmaklar akar, çeşmeler, pınarlar fışkırır ve ebediyen bozulmayan tadda süt, berrak su, bal ırmakları⁶⁶⁵ ve türlü türlü meyveler, hurmalıklar, nar ağaçları⁶⁶⁶, salkımları sarkmış muz ağaçları⁶⁶⁷, çeşit çeşit kuş etleri vardır. Onlara her zaman cennet hizmet eden gençler dolaşır⁶⁶⁸.

Cennet hal-i hazırda yaratılmıştır. Buna Ehl-i Sünnet ittifak etmişlerdir⁶⁶⁹. Cennette daima güzel sözler konuşulur. Herkes bir-birine "selam" diyerek, sadece esenlik dilerler. Orada hiçbir zaman boş söz veya yalan söz duyulmaz. Ayrıca müminler cennetin bütün maddî ve manevî zevklerin üstünde en büyük nimet olan Allah'ı görme şerefine nâil olacaklardır⁶⁷⁰.

⁶⁶³ Zümer, 39/20.

⁶⁶⁴ Yâsin, 36/56.

⁶⁶⁵ Muhammed, 47/15.

⁶⁶⁶ Rahmân, 55/68.

⁶⁶⁷ Vâkıa, 56/28-29.

⁶⁶⁸ İnsan, 76/19.

⁶⁶⁹ Şerhu el-Akidatu't-Tahâvi, II, s.58.

⁶⁷⁰ Kiyamet, 75/22-23.

i. Cehennem

Cehennem, Kur'ân'da kâfirlerin, münafıkların ve zalimlerin azap görecekleri bir yer olarak ifade edilir. Kur'ân'a göre Cehennemin yedi ismi vardır. Bunlar Cehennem, Cahîm⁶⁷¹, Hâviye⁶⁷², Hutame⁶⁷³, Lezâ, Saîr⁶⁷⁴, Sakardır⁶⁷⁵.

Kur'ân'a göre cehennem ateşten bir dünyadır. Yiyecekler,⁶⁷⁶ içecekler⁶⁷⁷ meyveler gibi bütün maddeler ateşten oluşmuştur. Yani, volkan gibi kıvılcımlar saçan bir ateştir⁶⁷⁸. Ateş onları tamamen kuşatarak⁶⁷⁹, derilerini yakıp kavuracaktır⁶⁸⁰. Cehennemin yedi kapısı bulunmaktadır⁶⁸¹. Kâfirler için orada ebedî azap vardır. Örneğin; sıcak su onların başlarından dökülür ve derilerine kadar sırayet eder. Onlar için böyle bir azaptan kurtulmak yoktur. Bazan kaçmak istedikleri zaman onlar kuşatılıp, demirden çubuklarla vurulur. Kur'ânda Allah şöyle buyuruyor: "Şüphesiz zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir"⁶⁸².

⁶⁷¹ Bakara, 2/119; Maide, 5/10; Tevbe, 9/113; Hacc, 22/51; Saffat, 37/32, 55, 64, 68, 97, 163.

⁶⁷² Kâriya, 10/9-11.

⁶⁷³ Hümeze, 104/4-7.

⁶⁷⁴ Nisâ, 4/10, 55; İsra, 17/97.

⁶⁷⁵ Müddessir, 74/26, 27, 42.

⁶⁷⁶ Gâşye, 88/6.

⁶⁷⁷ Muhammed, 47/15.

⁶⁷⁸ Mürselat, 77/32.

⁶⁷⁹ Kehf, 18/29.

⁶⁸⁰ Müddessir, 74/97.

⁶⁸¹ Hicr, 15/44; Bazı müfessirler bu ayetteki "yedi kapı"yı yedi tabaka olarak yorumlamışlardır.

Bkz; Kurtubî, a.g.e., X, 30; Elmalılı, a.g.e., V, 3065.

⁶⁸² Duhan, 44/43-49.

Cehennem, şu anda yaratılmış durumdadır⁶⁸³. Bunun delili ise, şu ayet-i kerimedir: "Cehennem kafirler için hazırlandı"⁶⁸⁴.

Cehennemdeki kafirlerin en büyük azabı ise, Allah'ın cemalini seyretmekten mahrum kalmalarıdır. Aksine, onların oradaki azabı hiç ara vermeden devam edip duracaktır. Kafirler, buna dayanmaktan aciz kalarak, ölümü isteyecekler. Zebanilerden Allah'tan cezalarını hafifletmek için şefatta bulunmasını temenni ederler. Fakat Allah Teala onlara şöyle diyecektir: "Ebedi olarak kalacaksınız"⁶⁸⁵.

⁶⁸³ şerhu el-Akidatu't-Tahavi, II.s.58.

⁶⁸⁴ Bakara, 2/24; Ai-l İmrân,3/131.

⁶⁸⁵ Zuhruf, 43/77.

SONUÇ

Kur'ân'da Hadid sûresinde şöyle bir ifade geçmektedir. Mealen: "Sizi karanıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık ayetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir". Yani, Kur'ân insanlığın karanlığa gömüldüğü bir devirde, onları böyle bir karanlıktan kurtarıp nura çıkaran nur ve rahmet olan bir kitaptır.

Kur'ân'ın muhatabı insandır. O insanların karşısına duygu ve düşüncelerine uygun düşen, inanç ve davranışlarına cevap veren ve kafalarını kurcalayan büyük meselelere tam bir çözüm getirmiş bir kitaptır.

Kuran yirmi üç senelik bir uygulama süresi içinde tedricen inerek, bir taraftan muhatap kabul ettiği toplumun ihtiyaçlarına cevap verirken diğer taraftan da, o toplumdaki sonsuzluk âlemine uzanan hayat çizgisi içerisinde fert ve cemiyetin muhtaç olduğu evrensel prensipleri koymuştur.

Kuran yirmi üç senede inmiş ve bu zamana kadar bir harfi bile değişmemiş bir kitaptır. Onu Allah'tan güvenilir elçisi olan Cebrail (a.s) getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de inen ayetleri ümmetine sunmuştur. Bununla beraber her sene Ramazan ayında Cebrail ile Hz. Peygamber Kuran'ı birbirlerine mukabele ederek okumuşlardır. En son kere ise iki defa mukabele ederek okumuşlardır. Hz. Peygamber'in hayatında bir mushaf haline getirilmeyen Kuran'ı başta Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Zeyd (aleyhimüsselâm) olmak üzere sahabeler Kur'ân'ı cem etmişlerdir. Daha sonra Hz. Osman döneminde ise, farklı harflerle okumaktan dolayı Müslümanlar arasında ihtilaf çıkmaya başladığından, Kuran'ı bir harf üzere istinsah yaparak İslam bölgelerine dağıtmışlardır.

Kuran insanları Allah'a yakın kul olma ve bunun mutluluğunu iki dünyada da yaşaması için indirilmiştir. Kuran'ın temel konularının başında Tevhid gelmektedir. Kuran Allah'ın varlığı ve birliğinden bahsetmeseydi insanlar O'nu tanıymazdı. Yani, Allah'ın zâtî ve subûtî sıfatlarını kendi sınırlı akıllarıyla anlayamazlardı. İşte Kuran bunun için insanlığa inmiştir.

Kur'ân'ın Tevhid'ten sonra ikinci önemli konusu, Tevhid inancının tabîî bîr neticeci, aynı zamanda Dünya ve Ahiret saadetine başlıca vasıtası olan İbadet gelmektedir. Bu iki temel konuları Ahiret, Nübüvvet, İnsan, Kâinat gibi konular takip etmektedir.

Sonuç olarak Kuran, hayatı, tümüyle kucaklar; insanlara dünya ve ahiret bahtiyarlığını temin için indirilmiştir. Allah Kelamı'yla insan ruhunu her türlü tehlikelerden, nefsanî arzulardan arındırarak, yücelterek, özgürlüğe kavuşturmak ve böylece topluma kâmil insan kazandırmak istemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDUH**, Muhammed, Risâletü't-Tevhid, Muhammed Ammare y.,Beyrut, 1994
- ABDURRAHMAN**, Hasan Habannakatu'l-Meydanî, el-Akidetu'l-İslâmiyye, Dimaşk, 2000.
- AKGÜL**, Muhittin, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber, Işık y., İstanbul, 2000.
- ALBAYRAK**, Halis, Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi, Şüle y., İstanbul, 1993.
-, Tefsir Usûlü, Kur'ân Araştırmaları Dizisi: 15, Şüle y., 1998.
- ALGÜL**, Hüseyin , İslam Tarihi, Gonca y.,İstanbul,1986.
- ALİYYÜL**,Kâri, Fıkh-ı Ekber Şerhi, (trc:Hüseyin S. Erdoğan), Hisar Yayınevi, İstanbul, ts.
- ÂLÛSÎ**, Şihâbuddîn Mahmûd, Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm, Beyrut, 1973.
- ASLAN**, Abdülgaftar, Kur'an'da Vahiy, Ankara Okulu y., Ankara, 2000
- ATEŞ**, Süleyman, Kur'ân'ı Kerim'in Yüce Meâli ve ÇağdaşTefsîri, Yeni Ufuklar y., İstanbul.
- BAĞDADÎ**, Abdülkahir, Usulu'd-din, Beyrut, 1981.
- BÂKİLÂNÎ**, Ebu Bekr Muhammed b. Teyyb, İ'câzu'l-Kur'ân, Daru'l-Ma'ârif, Mısır, 1963.
- BEYCURÎ**, İbrahim b. Muhammed, Şerhu Cevhereti't-Tevhid, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1983;
- EL-BEYLÎ**, Ahmed, el-İhtalafu beyne''l-Kira'aat. ed-Daru's-Sukkaniyetu lil'-Kutub, Beyrut, ts.

BEYZAVÎ, Nâsruddîn Abdullah b. Ömer, Tefsiru'l-Beyzavi, Beyrut, 1988

BİLMEN, Ömer Nasühî, Muvazzah İlmi Kelam. İstanbul, 1972.

BUCAİLLE, Maurice, Kitab-ı Mukaddes, Kur'ânve Bilim, trc: Suat Yıldırım, TÖV, İzmir, 1985.

BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâîl, Sahîhu'l-Buhârî, Matbaatü'l-Meâhid, Kâhire, 1352/1933.

EI-BÛTÎ, Muhammed Saîd Ramazan, Kübrâ'l-Yakîniyyâtî'l-Kevniyye, Dârü'l-fikr, Dimaşk, 1997.

CERRAHOĞLU, İsmail, Tefsir Usûlü, AÜİF y., Ankara, 1976.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammad, es-Sihâh, Beyrut, 1979.

CÜRCANÎ, Şerif Ali b Muhammed, et-Ta'rifât, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984.

ÇANTAY, Hasan Basrî, Kuran'ı- Hakim ve Meal-ı Kerim, İstanbul, 1978

ÇETİN, Abdurrahman, Kur'ânîlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, Dergah y., İstanbul, ts

DEMEĞANİ, Hüseyin b. Muhammed, İslahu'l-Vucuh ve'n-Nezair, Daru'l- İlîl-Melayin, Beyrut, 1997.

DEMİRCİ, Muhsin, Kur'ân'ın Temel Konuları, İFAV y., İstanbul 2000.

....., Kur'ân Tarihi, M. Ü. İ. F. Vakıf y., Nu. 141, İfav y., İstanbul, 1997.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, (Komisyon) Çağ y., İstanbul, 1986.

DRAZ, Abdullah, Kur'ân'n Anlaşılmasına Doğru, cev; Akdemir, Salih, Mim y., Ankara, 1993.

....., En Mühim Mesaj Kur'ân (trc: Suat Yıldırım), Akçağ y., Ankara, 1985

....., Kur'an'a Giriş, (trc: Salih Akdemir), Kitabiyât y., Ankara, 2000

ELMALILI, Muhammed Hamdî Yazır, Hak Dini Kur'ânDili, Eser Neşr.
İstanbul, ts.

EMİNOĞLU, Mehmed, Kur'ânIşığında Kâinat ve Göklerin Fethi, Eminoğlu y.,
İstanbul. 1974.

EREN, Şadi, Kur'an'da Gayb Bilgisi, Işık y., İzmir, 1995.

ES'AD, Mahmud, İslam Tarihi İslamiyet Öncesi Araplar, Marifet y., (sadeleş:
Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı), İstanbul, 1983.

FAZLUR Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, (trc: Alparslan Açıkgenç, Ankara
Okulu y., Ankara, 2000.

FİRUZABADİ, Muhammed b. Yakub eş-Şirazi, Kamusü'l-Muhit, Beyrut,
1991.

GAZZALÎ, Ebû Hâmid, İtikad'da Orta Yol, çev: Kemal Işık, Ankara.

....., Kimyâ-yı Saâdet, trc: Ali Arslan, Merve y., İstanbul, 1992.

....., Tehafütu'l-Felasife, Mısır, ts.

GÜNEŞ, Arif, Kur'an-ı Kerîmin Ortaya Çıkış Süreci, Ankara, 2000.

GÜNGÖR, Mevlüt, Kur'ân Araştırmaları-2, Kur'ân Kitaplığı y., İstanbul. 1996.

HAMİDULLAH, Muhammed, Kur'ânı Kerim Tarihi, (trc. Salih Tug) İFAV y.,
İstanbul, 1993.

....., İslâm Peygamberi (trc: Salih Tuğ), İrfan y., İstanbul, 1990.

HAN, Fethullah, Kur'ânve Kâinat Ayetleri, İnkılap y., İstanbul, ts.

HANEFÎ, Hasan, İslâmî İlimlere Giriş, (trc: Muharrem Tan), İnsan y., İstanbul,
ts.

HARPÛTÎ, Abdullatif, Tenkîhu'l-Kelam fî Akâidi'l-İslâm, Dersaadet-Necm
İstikbal mat.,ys.1330,

HEYSEMÎ, Heysemi, Nuru'd-Dîn Ali İbnu Ebi Bekr (v.807 h.), Mecmau'z-Zevâid, Beyrut, 1967.

HİZMETLİ, Sabri, İslâm Tarihi, el-Ebyârî, Tarîhu'l-Kur'ân, Beyrut, Daru'l-kitâbi'l-Lubnânî, Ankara, 1995.

İBN EBÎ DAVUD, Ebu Bekr Abdullah, Kitâbu'l-Mesâhif, Matbaatu'r-Rahmâniyye, Mısır, 1936.

İBN HACER, el-Askalânî, Fethu'l Bârî bi şarhî Sahihî'l Buhârî, Kahire, 1978.

İBN HALDUN, Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime, (trc: Süleyman Uludağ), Dergah y.,İstanbul, 1988.

İBN KAYYİM, el-Cevziyye, Miftâhu Dâri's-Saâde ve Menşûru Vilâyeti'l-İlm ve'l-İrâde, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyût, ts.

İBN KESİR, el-Bidaye ve'n-Nihaye, trc: Mehmet Keskin, Çağrı y., I. İstanbul. 1994.

İMÂMU'L-KÂDÎ, Ali ibn Ali ibn Muhammed ibn Abi'l-İzzi'd-Dimaşki, Şerhu el-Akidatu't-Tahâvi, Beyrut, 1992.

İZUTSU, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, (trc: Süleyman Ateş), A.Ü. y., Ankara, 1975.

KARAÇAM, İsmail, Kıraat İlminin Kur'ânTefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi, İFAV, İstanbul. 1996.

....., Sonsuz Mucize Kur'an, Çağ Yayınları, İstanbul, 1987.

KARAMANLI, Durmuş Ali, Kur'ân'ı Kerim'de Ulû'l-Azm Peygamberlerin Örnek Özellikleri, basılmamış yüksek lisans tezi, Mayıs -2002.

KAZIM GÜLÇÜR, Musa, Kur'an'da İnsanın Karakter Eğitimi, Işık y., İzmir 1994.

KESKİOĞLU, Osman, Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri, Türkiye Diyanet Vakfı y., Ankara, 1989.

KIRCA, Celal, Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri, Marifet y., İstanbul, 1994.

KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an, Beyrut, 1985.

M.SAİM, Yeprem, Matürîdî'nin Akide Risalesi ve Şerhi, İFAV, İstanbul, 2000

MÂTURİDÎ, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, Te'vilatu'l Kur'an, Rağıp Paşa Ktp., No 33/36.

....., Kitabu't Tevhid, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, İstanbul. 1979.

MENNÂ'U'L-KATTÂN, Mebâhisu fî Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1997.

MERZÛK, Muhammed Abdulaziz, el-Mushafu's-Şerif, Kitabu's-sakafiye y., Mısır. 1975.

MEVDUDÎ, Ebu'l-A'lâ, Kur'ân'a Göre Dört Terim, (trc: Doç. Dr. Osman Cilacı, İsmail Kara, Beyan y., İstanbul. 1989.

ABDULKADİR, Muhammed Tahir el-Kürdî'el-Mekkî'el-Hattât, Tarih'ul-Kur'ân ve Garâ'ibu Resmihi ve Hukmihi, Darü'l-ilmiye, Kahire, 1957.

MÜSLİM Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, Sahîhu Müslim, Matbaatü'l-Misriyye, Kahire, 1349/1930.

NESÂÎ, el-Hafız Ebû Abdîrrahman b. Şuayb, Sünen, Matbaatu'l-Halebî, Mısır, 1964.

NESEFÎ, Ebu'l Muin Meymun, Tabsiratu'l Edille, tah. Claude Salame, Dimaşk, 1990.

PAÇACI, Mehmet, Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?, Ankara Okulu y.,
Ankara. 2000.

PHİLİP, K. Hitti, Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi, çev; Prof. Dr. Salih Tuğ),
İstanbul, 1995.

RÂĞİB, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn Muhammed, el-İsfahânî, el-Müfredât fî
Garibî'l-Kur'ân, İstanbul, 1986.

ER-RÂZÎ, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin Râzî, Mefâtihu'l-gayb,
Beyrut, ts.,

....., Kelâm'a Giriş, trc: Hüseyin Atay. Ankara. ts.

....., el-Muhassal, (Thk: Hüseyin Atay), Mektebetü Dari't-Türas, Kahire,
1991.

ES-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, en-Nübüvvetü ve'l-Enbiyâ, Dâru'l-Kalem,
Dimaşk, 1989.

....., Muhammed Alî, et-Tibyân fî Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1985.

....., Muhammed Ali, Peygamberlik ve Peygamberler, (trc: Suat Cebeci,
Bilâl Delice), İstanbul.

PEZDEVÎ, Sadru'l-İslâm İmam Ebû Yusr Muhammed, Ehl-i Sünnet Akaidi,
trc: Şerafeddin Gölçük. Ankara.

SAİD Havva, er-Resûl, Dâru's-Selâm, Kahire, 1990

SÂLİH, es-Subhî, Mebâhis fî Ulûmî'l-Kur'ân, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut,
1979.

SEYYİD Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, Daru'l-Şuruk, Beyrut, 1986

LÜTFİ Çakan, İsmail, Kur'ân-ı Kerime Göre Peygamberler ve Tevhid
Mücadelesi, İstanbul, 1982.

SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahman, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Matbaatu'l-Halebî, Mısır, 1978.

ŞAKA, Şevki, Kur'ân'dan Mesajlar, İlkiz y., Ankara, 1997.

ŞÂTİBÎ, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ, el-Muvafakat fî Usûli's-Şerîa, Beyrut. ts.

ŞENGÛL, İdris, Kur'ân Üzerine, Işık y., İzmir. 1994.

TABATABÎ, Muhammed Hüseyin, İslam'da Kur'an, (trc: Ahmed Erdiniç), Bir y., 1998. İstanbul.

TABBÂRA, Afif Abulfettah, Mea'l-Enbiyâ fî'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dersaadet y., İstanbul, ts.

TABERÎ, Muhammed İbn Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân, Matbaatu'l-Halebî, Mısır, 1968.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsâ, el-Camiu's-Sahîh, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, ts.

ULUTÛRK, Veli, Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, Nil y., İzmir, 1994.

YAVUZ, Yusuf Şevki, DİA, İstanbul, 1993.

YEPREM, M. Saim, İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî, İFAV, İstanbul, 1997.

YILDIRIM, Suat, Kur'ân'ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş, Ensar y., İstanbul.

ZAMEHŞERÎ, Ebu Kasım Carullah, Esasu'l-Belağa, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

ZEBİDÎ, Muhammed Murtedâ el-Huseyn, Tâcu'ul-Ârûs min Cevâhiri'l-Kâmus, Mısır, 1306.

ZERKANÎ, Muhammed Abdulazîm, Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Matbaatu'l-Halebî, Beyrut, 1996.

ZERKEŞÎ, Muhammed Bedruddîn, el-Burhân fî Ulu'mi'l-Kur'ân, Daru'l-İhya y., Beyrut. 1958.

PATTEYEV, Muhitdin, Kur'an'ın Metinleşme Süreci ve Ana Konular.

Doktora Tezi. Danışman: Prof.Dr.İdris ŞENGÜL, VIII – s.182

Tezimizin giriş kısmında İslâm öncesi Arapların yaşadığı dönemdeki siyasi, sosyal ve kültürel durumunu ele aldık.

Birinci bölümde: Kur'ân'ın nüzûlünden ve bir mushaf hale gelerek cem' olması üzerinde durduk.

İkinci bölümde ise: Kur'ân'ın esas konuları olan Tevhid, Nübüveet, İnsan, Kâinat, Ahiret üzerinde durduk.

Araştırmamızda şu sonuca ulaştık: Kur'ân ilâhî kaynaktan gelmektedir ve bir harfi bile değişmeden cem' olunmuştur. Şu anda elimizde olan Kur'ân ile ilk cem' olan mushaf arasında hiçbir fark yoktur. Kur'ân insanları iki dünyada mutluluk hayat yaşamak için indirilmiştir. Kur'ân'ın nihâî amacı insanlığı karanlıktan kurtarıp, aydınlığa kavuşturmadır.

PATTEYEV, Muhitdin, Establishment and The Main Subjects of Qur'an

Thesis Supervisor: Prof.Dr.İdris ŞENGÜL, VIII-pp. 182

In the introduction part of our thesis we deal with the political, economic, social and cultural situation of Arabs in the pre-Islamic period.

In the first part, we deal with how Qur'an was sent down as Holy Book and how it was sent in portions.

In the second part, we deal with the main subjects of Qur'an such as Unity, Prophethood, Humanity, Universe, Resurrection.

In our research, we came to the following conclusion: Qur'an is the Divine Word which was sent down to man and protected its originality. The Qur'an was sent in portions to meet all the needs of humanity. The Qur'an is very essence of life, the more dedicated to the Qur'an a life is, the more blessed and fruitful it is.